

GAZDÁLKODÁS

www.nakvi.hu
Scientific Journal on Agricultural Economics
A TARTALOMBÓL

A hústermelés előrejelzése 2050-ig

A világ hús- termelése	Összes hús	Marha- hús	Sertés- hús	Baromfi- hús	Juh- és kecskehús	Egyéb húsok	A világ népessége
Optimista előrejelzés							
2010	290,8	65,0	109,2	98,1	13,0	5,6	6,84
2040	456,8	82,8	160,8	191,8	16,3	5,1	8,87
2050	505,4	88,8	174,2	220,4	17,3	4,8	9,31
Δ% 2010– 2050-ig	73,8	36,7	59,5	124,7	32,5	-12,9	36,0
Konzervatív előrejelzés							
2010	290,8	65,0	109,2	98,1	13,0	5,6	6,84
2040	438,0	82,8	149,5	183,6	17,0	5,1	8,87
2050	481,4	88,8	155,5	213,1	19,1	4,8	9,31
Δ% 2010– 2050-ig	65,5	36,7	42,4	117,3	46,7	-12,9	36,0

Forrás: Kozák János tanulmánya

 Vita a hatékonyságról
és foglalkoztatásról

 Családi gazdaságok
az Európai Unióban

 A világ hústermelésének
várható alakulása

 Intervenciós
árszabályozás a hazai
gabonapiacra

Gondolatok a termőföldről

 A Gazdálkodás 2014.
évi tartalomjegyzéke,
szerzőinek és lektorainak
névsora

NAKVI Nemzeti Agrárszaktanácsadási,
Képzési és Vidékfejlesztési Intézet

HERŐSÉS

Főoldal

BEMUTAKOZÁS

KIADVÁNYOK

MEDIAAJÁNLÓ

ELŐZETÉS

PARTNEREINK

Tisztelt Látogató!

Üdvözlöm honlapunkon, mint a VM Vidékfejlesztési, Képzési és Szaktanácsadási Intézet (VM VKSZI) főigazgatója és a Vidékfejlesztési Minisztérium (VM) által alapított tudományos lapok kiadója.

A VM döntése alapján 2012. január 1-jétől kilenc agrárszaklap kiadása került a VM VKSZI-hez. Arra törekszünk, hogy ezek a folyóiratok továbbra is az agrártudományok színvonalas fórumai legyenek és biztosítsák a tudományos műhelyekben, valamint a hazai és határon túli doktori iskolákban zajló kutatások eredményeinek közzétételét a szakmai közvélemény számára. Az említett lapcsalád mellett Intézetünk adja ki: A falu című folyóiratot és a Magyar Vidéki Mozaik magazint is, amelyek főként a vidékfejlesztés aktuális kérdéseit és eseményeit mutatják be évszakkonkénti megjelenéssel.

Intézetünk törekvésében a vidékfejlesztés területén kiemelt jelentőségű az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) és a Darányi Ignác Terv kommunikációs feladatainak ellátása. Ebben jelentős szerepet kap különböző rendezvények, fórumok és továbbképzések szervezése és lebonyolítása. Igen fontos szón felül, hogy a vidékfejlesztésben a LEADER helyi akciósportokkal kapcsolatban folyamatos monitoring tevékenységet végzünk. Ennek eredménye reményeink szerint, hogy az akciósportok munkája, valamint a vidékfejlesztés megítélése is javul országos és európai szinten egyaránt.

1223 Budapest Park u. 2. | Telefon: +36-1-3628100 | E-mail: info@agrariapok.hu | Fax: +36-1-3628104

www.agrariapok.hu

TARTALOM

TUDOMÁNYOS CIKK

<i>Burgerné Gimes Anna</i> : A kis (családi) gazdaságok helyzete az Európai Unióban.....	3
<i>Kozák János</i> : A világ hústermelésének, kereskedelmének és fogyasztásának tendenciái	20
<i>Nógrádi Judit</i> : Az uniós intervenciós árszabályozás vizsgálata a hazai gabonapiacra	35

TUDOMÁNYOS VITACIKK

<i>Csizmánsné Tóth Judit – Hollósy Zsolt – Túróczi Imre</i> : Hatékonyság és integráció a magyar mezőgazdaságban – Gondolatok Mészáros Sándor – Szabó Gábor vitáirásához	47
<i>Kalmár Sándor</i> : Gondolatok a termőföldről	62

KRÓNIKA

<i>Csete László</i> : Romány Pál köszöntése!	69
<i>Csete László</i> : A tudásátadás és gyarapítás szolgája: Nemessályi Zsolt	72

SZEMLE

<i>Hegyi Judit</i> : Könyv a „nemzet agrármérnökéről”: Izinger Pál életútja. Az uradalmak világából a XXI. századba	75
<i>Szabó Gábor</i> : Burgerné Gimes Anna: Előadásaim	80

A GAZDÁLKODÁS 2014. ÉVI TARTALOMJEGYZÉKE, VALAMINT SZERZŐINEK ÉS LEKTORAINAK NÉVSORA	83
--	----

Tájékoztató a formai követelmények módosításáról!	19
Helyesbítés!	34
Tudnivalók a Gazdálkodásban megjelentetésre készülő kéziratokról	82
Tisztelt leendő Szerzőtársak!	96
Előfizetési felhívás	97
Summary	91
Contents	95

A GAZDÁLKODÁS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGA

SZÉKELY CSABA

a Szerkesztőbizottság elnöke
egyetemi tanár, Sopron

KAPRONCZAI ISTVÁN

főszerkesztő,
c. egyetemi tanár, Budapest

RIEGER LÁSZLÓ

felelős koordinátor,
c. egyetemi tanár, Budapest

BARTOS SZABOLCS

igazgató, Budapest

BORBÉLY CSABA

egyetemi docens, Kaposvár

FEHÉR ALAJOS

egyetemi magántanár, Kompolt

FORGÁCS CSABA

egyetemi tanár, Budapest

HEGYI JUDIT

egyetemi docens, Mosonmagyaróvár

CSETE LÁSZLÓ

tiszteletbeli főszerkesztő,
c. egyetemi tanár, Budapest

TAKÁCSNÉ GYÖRGY KATALIN

doktori iskolák koordinátora,
egyetemi tanár, Gyöngyös

KÁPOSZTA JÓZSEF

egyetemi docens, Gödöllő

LAKNER ZOLTÁN

egyetemi tanár, Budapest

MEZŐSZENTGYÖRGYI DÁVID

c. egyetemi tanár, Budapest

PUPOS TIBOR

egyetemi tanár, Keszthely

SZABÓ G. GÁBOR

tudományos főmunkatárs, Budapest

SZÚCS ISTVÁN

egyetemi docens, Debrecen

TUDOMÁNYOS TANÁCSADÓ TESTÜLETE

ALVINCZ JÓZSEF

c. egyetemi tanár, Budapest

CSÁKI CSABA

akadémikus, professor emeritus
Budapest

FERTŐ IMRE

egyetemi tanár, Budapest

LEHOTA JÓZSEF

egyetemi tanár, Gödöllő

MAGDA SÁNDOR

egyetemi tanár, Gyöngyös

NÁBRÁDI ANDRÁS

egyetemi tanár, Debrecen

POPP JÓZSEF

egyetemi tanár, Debrecen

SOLYMOS REZSŐ

akadémikus, kutatóprofesszor
Szentendre

SZÚCS ISTVÁN

egyetemi tanár, Gödöllő

UDOVECZ GÁBOR

egyetemi tanár, Kaposvár

 ////////////////////////////////////TUDOMÁNYOS CIKK////////////////////////////////////

A kis (családi) gazdaságok helyzete az Európai Unióban

BURGERNÉ GIMES ANNA

Kulcsszavak: Európai Unió, kis családi gazdaság, kisgazdasági terület, termelés, munkaerő, fogyasztás, értékesítés.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A közölt tanulmány célja a kisgazdaságok jelen helyzetének vizsgálata az Európai Unió országaiban néhány jellemző mutató alapján. A kisgazdaságokkal, illetve családi gazdaságokkal hosszú évtizedek óta foglalkozik a közgazdasági és szociológiai irodalom. A tanulmány néhány fontosabb közgazdasági és szociológiai irodalmi forrás alapján igyekszik meghatározni fogalmukat és elméleti tartalmukat. A vizsgálat során megállapítja, hogy a kisgazdaságok – bár egyre fogyóban vannak a nagyobb gazdaságok javára – nagy számban találhatók valamennyi EU-országban, különösen a dél-európai és az újonnan belépett volt szocialista országokban. Ugyanakkor az általuk elfoglalt mezőgazdasági terület csak csekély része az országok összes mezőgazdasági területének. A fejlett nyugat-európai országokban a nagyszámú és kis értéket termelő gazdaságok területaránya többnyire tört része az összes területnek, a dél-európai és a volt szocialista országokban – különösen a legszegényebekben – ugyan nagyobb, de az összeshez viszonyítva még mindig kicsiny. A kisgazdaságok nagy számához hasonlóan nagy a munkaerőlétszámuk is, de évi teljes munkaerőre átszámítva csekély az arányuk az összes foglalkoztatottak között. Magasabb értékeket erre vonatkozóan is a legszegényebb volt szocialista országokban és egyes déli országokban találunk. A vizsgálatból kiderül, hogy a legtöbb országban a 100 ha-nál nagyobb és nagy termelési értékű gazdaságok foglalják el a mezőgazdasági terület tetemes részét. Ezekben van a legtöbb főfoglalkozású gazdálkodó is. A kisgazdaságok bár nagyszámúak, de többnyire csekély a termelékenységük.

A cikk a kis családi gazdaságok elméleti kérdéseivel, általános helyzetével az Európai Unióban, az EU-beli kisgazdaságok számának, területének és értékarányának országonkénti ismertetésével és elemzésével, munkaerő-helyzetével és értékesítésével foglalkozik.

A CSALÁDI GAZDASÁG FOGALMA

A kisgazdaságok többségükben családi gazdaságok. A családi gazdaság kritériumainak meghatározására számos szerző vállalkozott a közgazdasági és szociológiai irodalomban. Fő jellemzőjének általában azt tekintik, hogy azokban családi veze-

téssel, jórészt családi munkaerővel történik a gazdálkodás saját vagy bérelt földön (Burgerné, 2002). Chayanov (1966), a családi gazdaságok XX. század eleji orosz klasszikusa abban látta a családi gazdaság megkülönböztető jellemzőjét, hogy az nem a profit maximalizálásában érdekelt, mint a tőkés gazdaság, hanem a családi fogyasztás

maximalizálásában. Fogyasztás-munkaráfördítés elméletében azt vallotta, hogy a paraszti gazdaság munkaráfördítésének határhaszna ott található, ahol a paraszti háztartás minden tagjának fogyasztási szükségleteit kielégítik. Ezen a határon túl a haszon kisebbé válik, mint a munkaráfördítés. *Raup (1986)* olyan szervezetként jellemzi a családi gazdaságokat, amelyekben a család gyakorolja az ellenőrzést a termelőeszközök, a föld és a munkaerő felett. *Gasson és Errington (1993)* azzal jellemzik a családi gazdaságokat, hogy bennük az üzleti tulajdon olyan vezetési szereppel egyesül, amelyet rokonság vagy házasság biztosít és az generációkon át öröklődik. A munkát a család és ugyanakkor a vezető (menedzser) is végzi és a család a farmon él. *Djurfeldt (1996)* a családi gazdaságban a termelés, fogyasztás (háztartás) és a rokonság hármas egységét, továbbá a családi munka fontosságát hangsúlyozza. *Féret (2013)* irodalmi ismertetése szerint a kis és félig önellátó (*semi-subsistent*) farmok jellemzője az EU-ban, hogy kisebbek 2-5 hektárnál és kevesebbet termelnek 2000-8000 standard termelési értéknél, továbbá termelésük kevesebb mint 50%-át értékesítik. Főként saját fogyasztásra termelnek. Tipikusan családi gazdaságok és gyakran idősek a gazdálkodók. *Davidova (2009)* az új EU-tagországokban vizsgálva a kisgazdaságok helyzetét megállapítja, hogy azok túlélési stratégiaként jöhetnek létre drasztikus gazdasági reform vagy recesszió következményeként. Ezek az új tagországokban a legtöbb faluban kereskednek is.

Az 1980-as években kezdődött és a volt szocialista országokban a rendszerváltozáson áthúzódott a családi gazdaságok kontra nagygazdaságok vitája, amely még ma is arról szól, hogy egyik vagy másik gazdaságtípus produktívabb és életképebb-e. *Schmitt (1989, 1991)*, *Schmitt et al. (1996)* és *Deininger (1995)* a családi gazdaságok fölényével érveltek a kollektív nagygazdaságokkal szemben. Érveik között elsősor-

ban a munkások felügyeletével, a munka szervezésével és irányításával kapcsolatos nagyobb tranzakciós költségek szerepeltek a közös és korporatív gazdaságokban, szemben a kisgazdaságok kisebb tranzakciós költségeivel, nagyobb rugalmasságával és családtagdolgozók nagyobb érdekelttségével.

A rendszerváltozás utáni nagygazdasági tapasztalatok alapján többen cáfolták a nagyobb tranzakciós költségek és kisebb termelékenység vonatkozó elméletét. A munkaerővel kapcsolatos esetlegesen kisebb tranzakciós költségeket a kisgazdaságokban ellensúlyozzák és túlhaladják az egyéb tranzakciós költségek – állítják –, mint például a gépesítéssel, a termékek tárolásával és értékesítésével kapcsolatosak. *Mathijs és Vranken (2000)* tanulmányukban azt fejtegetik, hogy a farmok számviteli adatainak vizsgálata arra utal, hogy a teljes tényező termelékenység nagyobb a termelőszövetkezetek és állami gazdaságok utód-szervezeteiben, mint a kisgazdaságokban az olyan országokban (Németország keleti részén, a Cseh Köztársaságban és Szlovákiában, Magyarországon), amelyekben utóbbiak jelentős számban fennmaradtak, szemben az olyan országokkal, amelyekben a rendszerváltozás után nagy számban felszűntek a termelőszövetkezeteket, mint például Bulgáriában és Romániában. Ehhez még hozzátenném (*Burgerné, 2001*), hogy jórészt a bolgár és román szocialista nagygazdaságok korábbi technikai és biológiai elmaradottsága magyarázza kisgazdaságaik rendszerváltozás utáni nagyobb termelékenységét.¹

Mint az előző ismertetésből is kitűnik, a kisgazdaságok, illetőleg családi gazdaságok nagyságáról nem igen volt szó az irodalomban és a vitákban. Holott a *Csajanov-* (1888–1937) féle, nyilvánvalóan kapitalizmusellenes, a létszükséglet feletti termelés szükségletét és érdemességét tagadó szubszisztens családi gazdasági modell-től kezdve óriási volt a családi gazdaságok

fejlődése napjainkig. Abban az időben – és főként Oroszországban – a kézi munka volt döntő a viszonylag alacsony termelékenyséű családi gazdaságokban. A kézi munka meghatározta a gazdaságok lehetséges méretét is. Azok nem lehettek nagyobbak, mint amekkorát családi munkaerővel – főidényben esetleg néhány kiegészítővel – el lehetett látni. Ma a teljesen gépesített, nagy hozamú vetőmagvakkal bevetett és csupán családi munkaerővel dolgozó gazdaságok akár 500-1000 hektárosak is lehetnek, mint például az Egyesült Államok közép-nyugati búza- és kukoricaövezetében. És természetesen piacra termelnek. Európában, ahol a mezőgazdasági népesség számára kevesebb föld áll rendelkezésre, akár 300-500 ha-ig is terjedhet a növénytermesztő vagy legelővel kiegészített állattenyésztő és ugyancsak piacra termelő családi gazdaságok területe, mint az több nyugat-európai országban megfigyelhető. De lehetnek azok kis területűek is, csak néhány hektárosak, ha nagy értékű munkaigényes termékek, zöldség, gyümölcs vagy dísznövény termelésével és értékesítésével foglalkoznak, mint például Hollandia üvegházás gazdaságai. Ezek is rendelkezhetnek a számukra jelenleg biztosítható modern technikával, gépekkel. A magyarországi növényházas, piacra termelő családi gazdaságok között szintén számos ilyen található. De lehetnek félszáz ha-os hobbigazdaságok vagy a családot ellátó mellékfoglalkozású kisgazdaságok is, amelyek csak esetenként értékesítik a fölöslegeiket. És lehetnek – a legrosszabb esetben és a legszegényebb, munkanélküliséggel sújtott vidékeken – néhány négyzetmétertől 2 ha-ig terjedő területen gazdálkodó főfoglalkozású szubzisztens vagy főként a helyi piacokon feleslegeiket értékesítő félig szubzisztens gazdaságok.

Ez a tanulmány az olyan kisgazdaságok helyzetét kívánja áttekinteni az Európai Unió országaiban, amelyek nagyságuknál fogva döntő többségükben családi gazdaságok is. Vizsgálja számukat, számarányukat,

időbeni alakulásukat, területi, munkaerő, fogyasztási és értékesítési kérdéseiket. A vonatkozó alap- és számított adatok a rendelkezésre álló különböző évek Eurostat és a KSH adatbázisából származnak.

A KISGAZDASÁGOK ÁLTALÁNOS HELYZETE

A gazdaságok száma folyamatosan csökken az Európai Unió országaiban, és ezen belül Magyarországon is. A csökkenés elsősorban a legkisebb gazdaságokat érinti, és főként azokat az országokat, amelyekben a legnagyobb az egyéni gazdaságok száma. A 2007-es reprezentatív gazdaságszerkezeti és a 2010-es általános mezőgazdasági összeírás (*Farm Structure Surveys*, FSS) között 13,9% volt a gazdaságszám-csökkenés az EU28-ban. 2003 és 2010 között viszont az EU27-ben már 20%-kal csökkent az összes gazdaságok száma. A művelt terület ugyanakkor átlagosan csupán 2%-kal zsugorodott, és ezen belül több országban növekedett is – 2007 és 2010 között az EU28 átlagában 1,4% volt a növekedés –, többnyire az új tagországokban, így például Észtországban, Bulgáriában, Lettországban, Litvániában és Magyarországon. Ez azt jelenti, hogy a nagyobb gazdaságok olvasztották magukba a kicsiket. A gazdaságok számának csökkenése legnagyobb volt az új tagországokban, így például Észtországban 46, Bulgáriában 44, Lettországban 34, Lengyelországban 31, Litvániában 27 és Magyarországon 25 százalék 2003 és 2010 között.² Magyarországon a 2010-es és 2013-as KSH-összeírások közötti időben az összes egyéni gazdaság száma 15, a 10 ha alattiaké 17%-kal, míg területük 8%-kal csökkent, ugyanakkor az összes művelt mezőgazdasági terület 6%-kal növekedett.³

A mezőgazdasági munkaerőlétszám szintén erőteljes csökkenést mutat, 2007 és 2010 között 16,1%-kal, azaz 11,9 milliőről 9,9 millióra csökkent az EU28-ban az éves egységnyi teljes idejű munkateljesítmény a gazdaságszerkezeti összeírások szerint.⁴

A legnagyobb csökkenés – minimum 25% – Ausztriában, Cipruson, Romániában és Olaszországban volt. Csak Máltán, Írországon és Magyarországon volt némi növekedés. Így a KSH adatai szerint Magyarországon 5%-os teljes idejű munkateljesítmény-növekedést jegyeztek 2007 és 2010 között, és 2010-ben 423 000 volt az éves egységnyi teljes idejű munkateljesítmény. A 2000–2010 közötti csökkenés 11,7%-tól (Németország) 58,9%-ig (Szlovákia) terjedt. (A Nemzeti Számlarendszerek – *National Accounts Statistics*, NAS – mintegy 3 millió foglalkoztatott ember csökkenését mutatják ki az EU27 összességében 2000–2011 között. Magyarországon az NAS szerint 238 000 fő, azaz 47% volt a csökkenés.

2010-ben 12,2 millió (más Eurostat-statisztikákban 12,1 millió) farm volt az EU-ban és kb. 10 millió teljes munkaidejű ember dolgozott ott, az összes foglalkoztatott 5%-a. Ugyanakkor a gazdaságszerkezeti összeírás (FSS) szerint 25 millió ember volt teljes és nem teljes munkaidőben foglalkoztatva a mezőgazdaságban. Utóbbinak több mint a fele munkaidejének kevesebb mint 25%-át töltötte mezőgazdasági munkával. Teljes foglalkoztatást csak 14%-uknak nyújtott a gazdálkodás.

A munkaügyi statisztika (*Labor Force Survey*, LFS) szerint 2012-ben 9,9 millió 15 évnél idősebb ember dolgozott az EU mezőgazdaságában, halászatában, vadászatában és a kapcsolódó szolgáltatásokban, 4,6%-át képviselve az összes foglalkoztatottnak. Végül a nemzeti számlarendszer (NAS) 2011-es adatai szerint az EU mezőgazdasági munkaerejének mintegy 70%-a 7 tagországban koncentráldott: Romániában és Lengyelországban (a kettőben összesen 40%), Olaszországban, Spanyolországban, Franciaországban, Bulgáriában és Németországban. Az összes nemzetgazdasági foglalkoztatottak arányát tekintve a 10%-os mezőgazdasági arányt 5 tagország haladta meg: Románia (31,4%), Bulgária (19,4%), majd Lengyelország, Görögország

és Portugália (12,7, 11,0 és 10,3%-kal). 18 országban volt kisebb 5%-nál az arány, és 2%-nál kisebb Luxemburgban, Belgiumban, az Egyesült Királyságban, Svédországban és Németországban. Magyarországon 6,6% volt az arány.⁵

Ugyancsak az előző EU-források szerint az összes (EU28) 12,2 millió egyéni gazdaság fele 2 ha-nál kisebb volt 2010-ben és csupán 2,7%-uk volt nagyobb 100 ha-nál, az összes gazdasági terület 50,2%-át foglalva el. Az EU27 gazdaságainak közel egyharmada Romániában volt 2010-ben (32%) és háromnegyedük 2 ha alatti. Romániát követte Olaszország, az összes gazdaság 13,5%-ával, majd Lengyelország 12,5%-kal, Spanyolország 8,2%-kal, Görögország 5,9 és Magyarország 4,8%-kal. 5,2 millió gazdaságnak, azaz az összes 42,6%-ának volt kisebb a standard termelési értéke (azaz a gazdaság kapujában mért összes éves termelési értéke) 2000 EUR-nál, és 7 millió gazdaságnak, az összes 57,2%-ának volt nagyobb annál.

A legnagyobb gazdasági átlagterület Csehországban volt 152 ha-ral, majd az Egyesült Királyságban 79, Luxemburgban 59, Németországban 56 és Franciaországban 53 ha-ral. A legkisebb átlagterület Máltán volt (1 ha), majd Cipruson és Romániában (kb. 3 ha), Görögországban és Szlovéniában (kb. 6 ha), Olaszországban és Magyarországon (kb. 8 ha) és Lengyelországban (kb. 10 ha). Az értékek az országonként egyedileg megállapított és még megfigyelt minimális gazdasági mérhető feletti méreteket jelzik (Magyarországon 1500 m² felett).

Magyarországon a KSH előzetes gazdaságszerkezeti adatai szerint 2013. június 1-jén közel 485 ezer egyéni gazdaság végzett mezőgazdasági tevékenységet. Az egyéni gazdaságok száma az ezredforduló óta folyamatosan mérséklődött, 2000 óta felére csökkent. Az egyéni gazdaságok kétharmada 1 hektárnál kisebb mezőgazdasági területet használt. Az 1 hektár alati-

ti gazdálkodók voltak a legtöbben. Ezek az egyéni mezőgazdasági terület 0,9; a 2 ha-nál kisebbek pedig 1,9 százalékát foglalták el. Az egyéni gazdaságok összes mezőgazdasági területének 76%-át a 10–300 hektár méretű egyéni (a gazdaságok 10%-a) használta. A mezőgazdasági területet használó gazdaságok átlagos mérete 2013-ban 308, az egyéni gazdaságoké 5,4 hektár volt.

A LEGKISEBB GAZDASÁGOK SZÁMA, TERÜLETE ÉS TELJESÍTMÉNYE

Az 1. táblázatban látható a legkisebb (mini) gazdaságok száma, területe és teljesítménye az EU országokban.⁶

Az 1. táblázat azt mutatja, hogy a legkisebb, azaz mini gazdaság a legszamosabb az újonnan csatlakozott és a déli országokban. Az újonnan csatlakozottak között

I. táblázat
A kisgazdaságok aránya az országokénti összes gazdaság százalékában 2010-ben
(M. e.: %)

Ország	<2 ha gazdaságok		<2000 EUR standard termelési értékű* gazdaságok	
	száma, db	területe, ha	száma, db	területe, ha
EU28	47,0	2,5	42,6	1,4
Belgium	10,0	0,3	3,1	0,0
Bulgária	80,0	3,2	69,0	8,7
Csehország	8,7	0,1	5,9	0,0
Dánia	1,2	0,0	1,9	0,0
Németország	4,8	0,1	0,4	0,0
Észtország	11,3	0,3	26,0	0,8
Görögország	50,8	8,9	32,6	3,6
Spanyolország	27,3	1,3	21,3	0,7
Franciaország	13,0	0,2	8,1	0,1
Horvátország	52,5	7,7	38,2	4,4
Olaszország	50,6	5,7	30,5	1,0
Lettország	11,5	0,5	47,1	3,6
Litvánia	16,2	1,7	48,4	5,3
Magyarország	71,6	2,9	62,2	5,2
Hollandia	11,1	0,5	0,1	0,0
Ausztria	10,8	0,7	13,9	0,3
Lengyelország	23,6	3,3	29,4	2,5
Portugália	50,0	4,3	38,2	2,6
Románia	70,8	13,0	70,4	17,4
Szlovénia	27,2	4,5	21,0	2,1
Szlovákia	35,7	0,5	30,7	0,5
Svédország	0,8	0,0	8,0	0,2
Egyesült Királyság	2,4	0,0	8,7	0,1

Megjegyzés: * A standard termelési érték (*standard output*) a termelés (növény vagy állat) közvetlen támogatás mentes átlagértéke a gazdaság kapujában ha-ra vagy db állatra vetítve euróban. Minden termékre vonatkozik egy regionális érték az előző öt év átlaga alapján. Az érték a 2010-es összeírásban váltotta fel a standard fedezeti hozzájáruláson alapuló EUME (ESU) európai mértékegységet.

Bulgária, Magyarország és Románia vezet (80, 72 és 71%-kal) a rendszerváltás utáni elhibázott föld-újraelosztás következményeként. Jóval kisebb a mini gazdaságok aránya az előző politikai rendszerben is egyéni gazdálkodó Lengyelországban és Szlovéniában (24 és 27%), továbbá a balti országokban, Csehországban és Szlovákiában (11, 16 és 36%), amelyekben szintén volt földprivatizáció a rendszerváltozás után. A korábbi EU-tagországokban – kivéve a jellemzően kisgazdálkodó dél-európai országokat – általában csekély az arány. Utóbbiakban jelentős, többnyire 20% feletti a munkaigényes zöldség, gyümölcs és szőlő termőterület aránya.

A volt szocialista országokban a mini gazdaságok nagy számának meglétét erősíti a szocialista háztáji gazdálkodás tradíciója. A termelőszoövetkezetek – és helyenként az állami gazdaságok – által a tagoknak, dolgozóknak juttatott háztáji földek magántulajdonba kerültek a földreformok során. Korábban ezekben termelték meg a zöldség-gyümölcs és szőlő nagy részét, valamint az állatállomány jelentős részét is ezekben tartották. Bulgáriában, Romániában és Magyarországon még 2010-ben is a szőlőterület 36, 27 és 22%-a volt található ezekben a kisgazdaságokban. Észtországban az ültetvények 36%-a, Lettországon az állandó legelők 34%-a volt ezekben. Bulgáriában az állategységben kifejezett állatállomány 34, Romániában 25, Magyarországon 16%-át tartották a kisgazdaságokban.

A mini gazdaságok területaránya majd minden országban csekély, jóval kisebb, mint a számarány (a nyugat-európai országokban többnyire törtértékű), míg a legmagasabb a déli országokban (6-9%, kivéve Máltát, ahol 52%) és Horvátországban, Romániában (8, 13%). Magyarországon mindössze 3%. Az EU28 átlagában a 47%-os gazdasági számaránnyal szemben területük nagysága 2,5%.

Az euróban mért teljesítményt tekintve szintén a 2000 EUR-nál kisebb stan-

dard termelési értékű gazdaságok száma viszonylag jelentős azokban az országokban, amelyekben az ilyen gazdaságok száma nagy (bár kisebb, mint a gazdaságok számaránya), ugyanakkor területarányuk minimális. A legnagyobb a teljesítmény területaránya az összes teljesítmény területéhez képest Romániában (17%), Litvániában és Magyarországon (5, 5%).

A LEGKISEBBNÉL NAGYOBB KISGAZDASÁGOK SZÁMA, TERÜLETE ÉS TELJESÍTMÉNYE

Megvizsgáltam a 10 ha-ig terjedő és 15 000 EUR standard termelési értékig termelő gazdaságok számának területi és termelésének területi arányát is, mivel véleményem szerint ezek többnyire még a kis (családi) gazdaságokhoz sorolhatók a jelenlegi gazdálkodási körülmények között (2. táblázat). Ezek az értékek ugyan nagyobbak az 1. táblázatban közöltekénél, de területarányuk az összes területben többnyire szintén csekély. Ez arra utal, hogy a mai mezőgazdasági technikai, technológiai és biológiai feltételek mellett 10 ha-nál és 15 000 EUR termelési értéknél is magasabban található a gazdaságos termelés határai. A legnagyobb gazdasági számarányt a 2. táblázatban is a dél-európai országok, továbbá Románia, Bulgária, Magyarország, Horvátország, Szlovénia és Szlovákia (98 és 75% között csökkenő sorrendben) képviselik. Területarányuk viszont megfelelően az ilyen gazdaságok számaránya 80, területaránya 12%.

A 15 000 EUR termelési értékig termelő összes EU28 gazdaság számaránya 81, területi aránya viszont nem egészen 10%. Az ilyen termelési értékű gazdaságok száma szintén a dél-európai országokban magas, de többnyire kisebb a gazdaságaik számarányánál, utalva számarányuknál kisebb hatékonysági arányukra. Az új tagországokban a legmagasabb a számarányuk szintén Romániában, majd Bulgáriában, Magyaror-

szágon, Horvátországban, Lengyelországban, Szlovéniában és Szlovákiában (99 és 83% közötti). Termelési értékük területaránya az összesből ugyanakkor kisebb, megfelelően 58 és 4% közötti, csökkenő sorrendben. A 15 000 EUR-ig termelő termelési értékű gazdaságok száma és területaránya a legmagasabb Romániában – bár a számaránynál ott is kisebb az értékbeli területarány –, de az utóbbi jóval kisebb a gazdasági számaránynál Bulgáriában, Magyarországon, Horvátországban, Len-

gyelországban, Szlovéniában és Szlovákiában, mutatva a számaránynál kisebb gazdasági hatékonyságot, illetőleg termelékenységet.

A KISGAZDASÁGOK EGYÉB JELLEMZŐI

Korábbi statisztikai felmérésében az EU az 1 ESU-nál (magyarul EUME) kisebb gazdaságok jellemzőit vizsgálta 27 tagországban a munkaerő- és állatlétszámra vonatkozóan is (3. táblázat).

2. táblázat
A kis gazdaságok szerkezete az országonkénti összes gazdaság százalékában 2010-ben
(M. e.: %)

Ország	2–10 ha gazdaságok		2000–14 999 EUR standard termelési értékű gazdaságok		Egyéni gazdaságok átlagterülete, ha*
	száma, db	területe, ha	száma, db	területe, ha	
EU28	80,2	12,4	80,9	9,5	14,1
Belgium	34,7	4,2	20,8	0,8	31,7
Bulgária	94,3	6,9	95,4	26,2	9,8
Csehország	33,7	1,0	50,5	1,9	152,4
Dánia	25,0	2,3	30,4	1,1	64,6
Németország	21,4	2,4	24,0	1,4	55,8
Észtország	54,5	4,9	81,8	8,1	47,7
Görögország	89,2	42,8	84,7	36,9	5,8
Spanyolország	67,4	8,5	68,7	8,8	24,0
Franciaország	35,9	2,2	31,1	1,7	52,6
Horvátország	89,4	37,0	88,7	34,9	–
Olaszország	84,4	24,4	73,8	9,3	7,9
Lettország	61,1	13,0	91,7	23,1	21,5
Litvánia	78,7	21,5	93,0	32,5	13,7
Magyarország	91,6	9,9	93,9	20,2	8,0
Hollandia	42,8	6,4	21,0	0,6	26,0
Ausztria	49,3	10,8	50,3	7,0	19,5
Lengyelország	77,4	30,4	82,6	26,4	9,6
Portugália	86,5	17,1	86,7	18,7	12,0
Románia	97,9	38,8	98,7	57,9	3,4
Szlovénia	84,2	47,0	83,2	31,6	6,4
Szlovákia	75,3	2,5	82,6	3,9	28,1
Svédország	34,8	4,6	59,2	6,3	43,5
Egyesült Királyság	23,3	1,3	42,0	2,3	78,6

Megjegyzés: *EU27. Az átlagterület az országonként különbözően megállapított legkisebb még mért gazdasági területet meghaladó gazdaságok átlagterületét képviseli.

3. táblázat
Az 1 ESU-nál* kisebb gazdaságok jellemzői az összes gazdaság százalékában 2005-ben
 (M. e.: %)

	Gazdaságok száma	Munkaerő létszáma	Munkaerő létszáma teljes munkaerőben**	Mezőgazdasági terület, ha	Állatlétszám állategységben***
Ausztria	19,7	15,4	8,4	17,6	0,7
Belgium	3,7	2,5	1,2	0,1	0,0
Bulgária	77,9	70,7	63,0	8,9	34,4
Csehország	36,7	13,3	6,9	1,0	0,7
Dánia	0,3	0,2	0,1	0,1	0,0
Egyesült Királyság	36,1	26,2	14,2	6,2	0,4
Észtország	51,7	40,6	24,5	7,9	3,0
Franciaország	7,0	4,4	1,4	0,4	0,2
Görögország	18,6	15,0	4,3	2,0	0,7
Hollandia	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Lengyelország	56,3	46,5	24,5	11,0	3,9
Lettország	65,1	55,1	40,5	23,5	9,5
Litvánia	49,2	41,9	31,4	16,3	13,0
Magyarország	78,3	71,0	51,3	5,2	15,6
Németország	4,8	3,1	1,4	0,4	0,2
Olaszország	20,1	16,3	8,2	2,4	0,3
Portugália	32,3	27,6	21,3	4,8	2,3
Románia	71,0	63,9	48,8	25,7	25,3
Spanyolország	11,2	8,9	5,3	4,5	0,4
Svédország	12,5	10,1	6,4	3,0	2,0
Szlovákia	81,2	60,7	33,5	2,1	5,6
Szlovénia	21,1	17,6	12,8	7,7	3,5

Megjegyzés: * Az ESU (European Size Unit) vagy magyarul EUME (Európai Mérték Egység) a gazdaságok termelési mértékegysége volt korábban. Úgy számították ki, hogy a különböző mezőgazdasági termékek, növények vagy állatok egy ha-ra vagy egy állatra vonatkozó standard fedezeti hozzájárulását vették alapul EUR-ban kifejezve. A standard fedezeti hozzájárulás az egyes termékek bruttó termelési értékének és változó költségeinek különbözete volt régiós átlagban. A gazdaság standard fedezeti hozzájárulását összesítve kapták meg a gazdaságnagyságot ESU-ban kifejezve. 1 ESU = 1200 EUR volt az elfogadott egység. Ez kb. 1,3 ha gabonának vagy 1 fejőstehénnek vagy 25 anyajuhnak felelt meg.

** A teljes munkaerő a munkaerőlétszám évi 1800 óras, azaz 225 nyolcórás munkanap teljesítményre átszámolva.

*** Az állategységet a standard felettetett takarmány alapján számítják.

Forrás: Agricultural Statistics Main Results 2006–2007, Eurostat, 2008

A 27 tagországban a gazdaságok 46%-a volt 1 ESU-nál kisebb 2005-ben. Ezek a gazdaságok jórészt saját fogyasztásra termeltek (az EU akkor tekinti a gazdaságokat saját fogyasztásra termelőnek, ha termelésük több mint 50%-át maguk fogyasztják el). Területarányuk csekély volt, ugyanakkor a mezőgazdaságban dolgozó személyek 40%-a és a teljes munkaidős munkaerő 24%-a volt itt található.

A 3. táblázatból látható, hogy a legtöbb 1 ESU-nál kisebb gazdaság az összes gazdaság arányában szintén a vizsgált új EU-tagországokban volt – kivéve Szlovéniát, amely Ausztria arányához közelített. A legfejlettebb országok többségében csekély, 0–7%, a kisgazdaságok nagy számával rendelkező mediterrán országokban 10–20%, viszont az új tagországokban 37-től 80%-ig terjedt az ilyen gazdaságok arányszáma.

Lengyelországban akkor még, a későbbieknél elmaradottabb kisüzemi szerkezetre jellemzően, több mint 56% volt a mini gazdaságok százalékaránya. Legtöbb ilyen gazdaság 70-80% körüli aránnyal Bulgáriában, Magyarországon, Romániában és Szlovákiában volt található. A fejlett országok közül kiemelkedett a kisgazdaságokra vonatkozó értékekkel az Egyesült Királyság és Ausztria.

A mezőgazdasági munkaerőnek igen jelentős részét, teljes munkaerőegységben számolva 30-63%-át foglalkoztatták 2005-ben az új tagországokban a kisgazdaságok. Legmagasabb volt a munkaerőlétszám Romániában 49 és Bulgáriában 63%-kal.

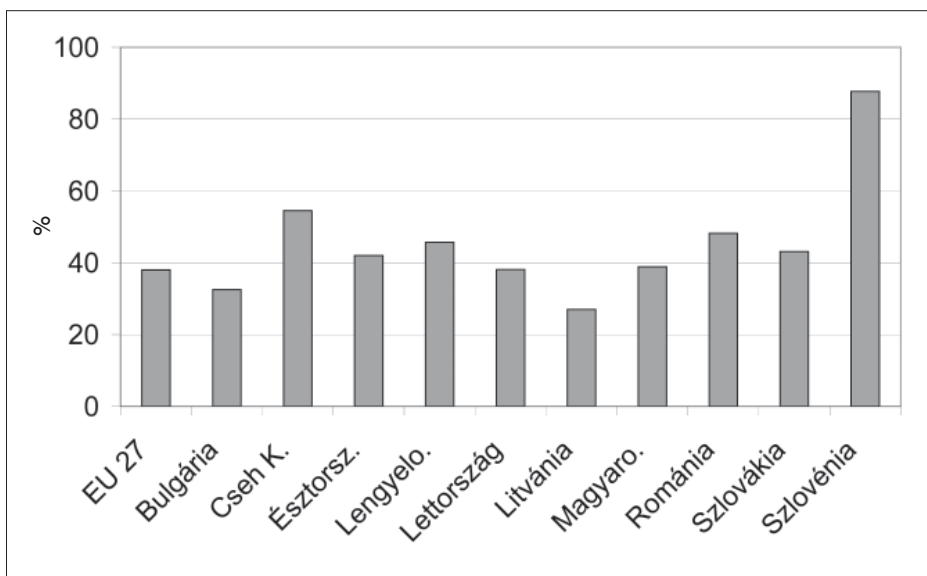
Az összességében viszonylag csekély mezőgazdasági területarányon belül kiemelkedett Románia, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Bulgária, Észtország és Szlovénia 26 és 8% közötti aránnyal.

Legtöbb állatot Bulgária tartotta ezekben a gazdaságokban, állategységben számolva 34, utána következett Románia 25, Magyarország 16 és Litvánia 13%-kal.

A mini gazdaságok gazdáinak számottevő része részfoglalkozású volt, a főfoglalkozásúak általában az idősebb korosztályokból kerültek ki. A mezőgazdaságon kívüli főfoglalkozás arányát mutatja a 2005-ös adatok alapján az EU27 átlagában és az újonnan csatlakozott tagországokban az 1. ábra.

Az 1. ábrán látható, hogy a 27 tagország átlagában 38% volt a nem főfoglalkozású gazdálkodók aránya a mini gazdaságokban. Azért ilyen kevés, mert egyrészt a legtöbb ilyen gazdaság az új tagországokban található, másrészt a régi tagországokban is sok az idős gazdálkodó közöttük. De minél fejlettebb a mezőgazdaság, annál nagyobb az egyéb foglalkozásúak aránya. Dániában például a mini gazdaságok gazdálkodóinak 100%-ban volt egyéb foglalkozása. A legfejlettebb országok mellett Csehországban és Szlovéniában volt a legtöbb egyéb foglalkozású gazdálkodó, a legkevesebb pedig Litvániában és Bulgáriában. Zömében 38-48% között mozgott az arányuk az új tagországokban.

I. ábra
A mini gazdaságok gazdálkodói közül egyéb főfoglalkozással rendelkezők aránya, %

A NAGYGAZDASÁGOK

A nagyszámú és viszonylag kis mezőgazdasági területet elfoglaló kisgazdaságokkal és több ország viszonylag kis átlagterületével szemben számos országban jelentős a nagygazdaságok területe és teljesítménye (4. táblázat).

4. táblázat

A 100 ha-nál és 500 000 EUR teljes teljesítményértéknél nagyobb egyéni (holding) gazdaságok aránya országoként az összes gazdaság %-ában 2010-ben

(M. e.: %)

Ország	100 ha-nál nagyobb gazdaságok területi aránya	500 000 EUR standard termelési értékénél nagyobb gazdaságok aránya
EU28	50,2	31,3
Belgium	24,6	34,0
Bulgária	82,4	29,3
Csehország	88,6	76,7
Dánia	66,1	67,6
Németország	55,1	37,2
Észtország	73,2	51,6
Görögország	7,2	3,6
Spanyolország	55,1	29,5
Franciaország	59,1	20,0
Horvátország	19,1	14,8
Olaszország	26,2	33,8
Lettország	47,0	27,6
Litvánia	41,6	23,0
Magyarország	64,7	42,7
Hollandia	18,3	55,0
Ausztria	18,4	7,3
Lengyelország	21,6	16,0
Portugália	57,7	23,7
Románia	50,0	18,5
Szlovénia	6,8	9,2
Szlovákia	91,1	76,8
Svédország	51,8	28,1
Egyesült Királyság	74,0	40,4

Forrás: Farm Structure Statistics Data from April 2014, EU adataiból számítva

A 4. táblázatból az látható, hogy míg az EU28-ban a 12,2 millió gazdaságból a 2 ha-nál kisebbek területe 2,5%-át tette ki az összesnek és 5,5 millió, azaz 44,6% volt kisebb 2000 EUR standard termelési értékűnél, addig több mint 50% volt a 100 ha-nál nagyobb gazdaságok területi aránya és 31% termelt többet 500 000 EUR értékűnél (az ennél nagyobbakról, amelyeknek aránya szintén jelentős, sajnos nincsenek adataink).

Feltűnő, hogy még több, jellemzően kisgazdaságú déli országban is számottevő viszonylag a 100 ha-nál nagyobb gazdaságok területi aránya (Portugáliában 58, Spanyolországban 55, Olaszországban 26%), valószínűleg részben a nem tökéletesen végrehajtott II. világháború utáni földreformoknak tulajdoníthatóan, részben a hatékonysági kényszer miatt. A volt szocialista országokban, bár az 1990-es évek elején többnyire kisgazdasági szerkezetet teremtő szándékkal privatizálták a nagygazdaságokat – kivéve Csehszlovákiát –, mégis nagyarányú maradt, illetve vált azzá a 100 ha-nál nagyobb gazdaságok területi aránya (Szlovákiában, Csehországban, Bulgáriában, Észtországban, Magyarországon és Romániában 91 és 50% között csökkenő sorrendben).

Magyarországon a KSH adatai szerint az összes (valószínűleg a megfigyelt értékhatár alattiakat is beleértve) egyéni gazdaság átlagterülete 5,4 ha volt 2013-ban, és a 100 ha-on felüli egyéni gazdaságoké 179 ha, utóbbi az összes egyéni mezőgazdasági terület 27%-át foglalva el. Az összes magyar gazdaság 1,7%-a volt 2013-ban 100 ha feletti, viszont az összes mezőgazdasági terület 53%-át képviselte.

Érdekes továbbá az, hogy a kisgazdaságok fölényét hirdető és ezzel kapcsolatban a nyugati országok, elsősorban Dánia példáját emlegető magyar agrárközgazdászok és politikusok hiedelme ellenére Dániában is 66% a 100 ha-nál nagyobb és 68% az 500 000 EUR értékűnél többet ter-

melő gazdaságok részaránya. Az Egyesült Királyságban, Franciaországban, Németországban (utóbbiban nem oszlatták fel a keleti rész termelészövetkezeteit, hanem jó részük társas gazdasággá alakult) és Svédországban 74 és 52% között mozog a területi arány és 40-28% között az 500 000 EUR-nál magasabb termelési értékarány csökkenő sorrendben. Hollandiában ugyan csak 18%-os az említett területi arány, de az a termelési érték 55%-át állítja elő. A magyarázat valószínűleg a nagyszámú és viszonylag kis területű, de nagy termelési értéket előállító üvegházás gazdaság. Talán a legkisebb nagygazdasági területtel és termelési értékarányal rendelkezik a velünk szomszédos Ausztria (18 területi és 7% termelési értékarányal), amelynek nagy kiterjedésű hegyvidéki területein egyszerűen nem lenne gazdaságos a nagyüzemi termelés, másrészt a gazdálkodást főként mellékfoglalkozásként üzik.

Mindez arra mutat, hogy korunk mezőgazdasági fejlettségi, gépesítettségi és technológiai viszonyai között többnyire nem lehet eléggé hatékony a kisüzemi termelés. Az sokkal inkább szolgál szociális (munkanélküliség körülményei között), önellátási (rendszerint melléktevékenységként), illetőleg hobbicélokot, semmint ökonómiaikat.⁷

A MUNKAERŐ-ELLÁTOTTSÁG

Rátérve a gazdaságok munkaerőhelyzetére, az elsősorban az 5. táblázattal jellemezhető.

Más képet kapunk közel ugyanazokra az adatokra vonatkozóan, ha a mezőgazdaságban dolgozók munkáját, azaz létszámát teljes munkaidőre számítjuk át (6. táblázat).

Az 5. és 6. táblázatot összehasonlítva azt látjuk, hogy míg az 5. táblázaton a gazdálkodók, illetőleg mezőgazdaságban dolgozók (gazdaságtulajdonosok, bérlők, dolgozó családtagok és kisegítők) sokasága van jelen, addig a 6. táblázatban teljes munkaidőre átszámított teljesítményük

jelentősen mérséklődik az előző táblázat adataihoz képest. Így például az EU27 országainak mezőgazdaságában dolgozók létszáma közel 25 millió fő, ugyanez teljes munkaidőben számítva a 10 milliót sem éri el. Bulgáriában a 739 ezres létszám teljes munkaidőben 407 ezerre, Romániában a 7,16 milliós 1,61 millióra, Olaszországban a 3,39 milliós 954 ezerre, Magyarországon az 1,14 milliós 424 ezerre mérséklődik.

Teljes munkaidőben számítva a legmagasabb a mezőgazdaság nemzetgazdasági foglalkoztatottsági aránya Romániában, Bulgáriában, Lengyelországban, Görögországban és Portugáliában (31,4 és 10,3% között csökkenő sorrendben). A legkevesebb, 1-1,5% közötti Luxemburgban, az Egyesült Királyságban, Svédországban és Németországban. Magyarországon aránya (6,6%) a közepesek közé tartozik. Az EU27 átlaga 5,1% volt 2011-ben.

Egy gazdaságra jutóan legtöbb személy Csehországban és Szlovákiában dolgozott (az 5,8 és 3,7 megfelelő adatok félő, hogy a társas gazdaságokra is vonatkoznak, hasonlóan a két ország egyéb adatahoz), a többi adat 1,5 és 2,5 között változik.

A 4000 EUR-nál kevesebb teljes termelési értéket termelő kisgazdaságokban dolgozók számának aránya az összesből az EU27 átlagában 53,1%. A legtöbb ilyen Romániában, majd Bulgáriában, Magyarországon, Cipruson, Máltán, Lettországon, Litvániában, Portugáliában és Horvátországban található. A legkevesebben dolgoznak ilyen gazdaságokban Németországban és Hollandiában (1,6 és 1,8%). Természetesen a teljes munkaidőben mért értékek itt is arányosan kevesebbet mutatnak.

A gazdaságokban teljes munkaidőben dolgozók aránya legmagasabb volt 2010-ben Csehországban, Belgiumban, Luxemburgban, Dániában, Németországban és Hollandiában (csökkenő sorrendben 60 és 42% közötti), vagyis ott, ahol a legnagyobbak a birtokok. Legalacsonyabb volt Romániában, Szlovéniában, Litvániában,

5. táblázat

Rendszeres munkaerőlétszám az EU mezőgazdaságában 2010-ben

Ország	Összes létszám, 1000 fő	Férfi, %	Átlagos munkaerőlétszám/gazdaság	<4000 EUR standard teljesítmény értékű gazdaságban dolgozók %-a	Teljes munkaidőben dolgozók %-a
EU27	24 960,4	55,1	2,1	53,1	14,3
Belgium	80,9	66,4	1,9	4,9	53,0
Bulgária	738,9	56,5	2,0	77,7	18,4
Csehország	132,7	66,6	5,8	5,9	60,4
Dánia	80,1	73,6	1,9	5,6	46,7
Németország	749,7	65,4	2,5	1,6	41,9
Észtország	52,3	55,0	2,7	44,0	28,1
Görögország	1 212,7	60,4	1,7	47,3	8,6
Spanyolország	2 227,0	65,7	2,2	35,4	14,0
Franciaország	1 014,8	68,2	2,0	10,0	52,2
Olaszország	3 392,7	57,3	2,1	44,4	9,3
Lettország	181,0	50,7	2,2	63,8	16,5
Litvánia	366,1	49,6	1,8	64,2	6,8
Magyarország	1 143,5	53,8	2,0	74,3	10,4
Hollandia	211,6	64,5	2,9	1,8	41,9
Ausztria	346,3	59,1	2,3	17,7	8,0
Lengyelország	3 802,6	55,2	2,5	45,0	22,4
Portugália	708,1	54,6	2,3	57,8	19,1
Románia	7 156,9	53,1	1,9	83,0	0,9
Szlovénia	208,5	54,2	2,8	39,2	5,2
Szlovákia	91,0	66,9	3,7	32,9	31,6
Svédország	141,5	65,0	2,0	20,5	15,5
Egyesült Királyság	418,5	71,6	2,2	12,0	39,6
Horvátország	513,7	55,1	2,2	52,7	7,0

Forrás: Eurostat Általános Mezőgazdasági Összeírás (FSS) 2010 adatok

Máltán, Horvátországban, Cipruson, Görögországban, Ausztriában, Olaszországban és Magyarországon (növekvő sorrendben 1-10% közötti), ahol nagyobb számban vannak kisbirtokok. Az EU27 összességében 14% volt ez az érték. A nem teljes munkaidőben dolgozók jelentős része az egyéb foglalkozásúakhoz és a családi kisegítőkhöz, nyugdíjasokhoz stb. sorolható, azaz az 5. táblázat teljes munkaidőn felüli értékei nagyobb részben ezek arányát mutatják az egyedi, illetőleg egyéni gazdaságokban (holding), amely szerint Magyarországon ez közel 90% lehet.

A gazdaságokban dolgozók között szép számmal találhatóak idősek és nyugdíjasok. A gazdaság szerkezeti összeírások szerint 2012-ben Portugáliában dolgozott a gazdaságokban a legtöbb 65 éven felüli (43%), majd Cipruson (29%), Írországban (20%), Horvátországban (22%), Szlovéniában (18%), Svédországban és az Egyesült Királyságban (15, 16%), Ausztriában (13%) és Dániában (11%). Az EU27 összességében 10% volt a 65 éven felüliek aránya. Magyarországon a KSH adatai szerint az egyéni gazdálkodók 31%-a volt 65 év feletti 2013-ban.

6. táblázat

**Rendszeres és rendkívüli munkaerő munkavégzése teljes munkaidőre átszámítva (AWU)
az EU mezőgazdaságában 2010-ben**

Ország	Nemzetgazdasági összes foglalkoztatottak %-a*	Összes AWU, 1000 fő	Férfiak %-a**	Átlagos munkaerőlétszám/gazdaság	<4000 EUR standard teljesítmény értékű gazdaságban dolgozók %-a
EU27	5,1	9 761,2	60,0	0,8	30,6
Belgium	1,3	61,6	65,6	1,4	2,6
Bulgária	19,4	406,5	57,2	1,1	66,3
Csehország	2,8	108,0	66,7	4,7	2,9
Dánia	2,3***	52,3	75,7	1,2	4,0
Németország	1,5***	545,5	63,4	1,8	0,6
Észtország	3,3	25,1	54,8	1,3	23,6
Görögország	11,0	429,5	59,9	0,6	21,2
Spanyolország	4,1****	889,0	58,7	0,9	16,2
Franciaország	2,6***	779,7	64,3	1,5	3,7
Olaszország	3,6***	953,8	66,6	0,6	18,1
Lettország	6,7	85,2	51,3	1,0	48,3
Litvánia	7,7	146,8	51,6	0,7	45,7
Magyarország	6,6	423,5	59,5	0,7	54,1
Hollandia	2,5	161,7	63,3	2,2	1,1
Ausztria	4,4	114,3	64,2	0,8	7,0
Lengyelország	12,7****	1 897,2	57,0	1,3	32,4
Portugália	10,3***	363,4	52,8	1,2	47,2
Románia	31,4***	1 610,3	54,3	0,4	64,7
Szlovénia	7,2	76,7	55,5	1,0	26,2
Szlovákia	2,2	56,1	69,5	2,3	15,2
Svédország	1,4***	56,9	67,6	0,8	9,9
Egyesült Királyság	1,3****	266,3	72,3	1,4	6,2
Horvátország	–	184,5	58,1	0,8	30,6

Megjegyzés: * 2011; ** csak rendszeres munkaerő; *** 2010; **** mezőgazdaságon kívül halászat, vadászat és erdészet

Forrás: Eurostat Általános Mezőgazdasági Összeírás (FSS) 2010 és Eurostat Nemzeti Számlarendszer (National Accounts)

A legtöbb 40 év alatti dolgozó azokban az országokban volt 2012-ben, amelyekben a legmagasabb a gazdaságokban a főfoglalkozásúak aránya és legkevesebb a 4000 EUR termelési értéket sem elérő gazdaságokban dolgozóké, illetőleg ahol nehéz volt más munkát találni a mezőgazdaságon kívül. Így Dániában 43, Hollandiában, Spanyolországban és Romániában közel 40, Magyarországon 36, Lengyelországban 35, Németországban, Franciaországban, Görögországban, Litvániában, Lettországon,

Észtországban, Olaszországban, Svédországban és az Egyesült Királyságban 28 és 32% közötti volt ez az arány. Az EU27 összességében 33%.

Az EU27 országaiban 2010-ben és 2012-ben átlagosan 40% körüli volt a női dolgozók számaránya. A férfiak aránya 80-60% közötti volt csökkenő sorrendben: Máltán, Dániában, Írországon, az Egyesült Királyságban, Belgiumban, Csehországban, Franciaországban, Luxemburgban, Spanyolországban, Finnországban, Szlo-

vákiában, Németországban, Svédországban és Hollandiában, szintén főként ott, ahol a legkevesebb a 4000 EUR termelési értéknél kevesebbet termelő gazdaságokban dolgozók számának, illetőleg legmagasabb a főfoglalkozásúak aránya. A női dolgozók aránya 40% feletti volt viszont a nagyszámú és ugyanakkor keveset termelő gazdaságokkal bíró országokban: szintén csökkenő sorrendben 50 és 43% közötti Litvániában, Lettországon, Romániában, Horvátországban, Magyarországon (46%), Szlovéniában, Portugáliában, Észtországban, Lengyelországban, Bulgáriában és Olaszországban. Hasonlóak az arányok teljes munkaidőre átszámítva is.

FOGYASZTÁS, ÉRTÉKESÍTÉS

Végül szóljunk néhány szót a kisgazdaságok fogyasztásáról. *Féret (2013)* hivatkozott írásában azt írja, hogy minden 2 vagy 5 ha-nál kisebb és 2000, továbbá 8000 EUR standard termelési értéknél kevesebbet termelő farm tekinthető az EU-ban szubzisztensnek, azaz önellátónak vagy félig szubzisztensnek. Az önellátás vagy félönellátás kritériuma az EU statisztikai megítélése szerint, ha a gazdaság termelésének kevesebb mint 50%-a kerül értékesítésre. Eszerint az EU 12,1 millió farmjának közel fele, 5,8 millió tekinthető ilyennek.

Magyarországra vonatkozóan ennél részletesebb felmérés áll rendelkezésre (7. táblázat).

A 7. táblázat azt mutatja, hogy az összeírás szerint csak az 1 ha-nál kisebb gazdaságok felelnek meg a fenti önellátási kritériumnak, termelésük 74%-át fogyasztva el.

Davidova (2009) megállapítását igazolva – miszerint az új EU-tagországokban a kisgazdaságok is értékesítenek, legalábbis helyben –, az 5 ha-nál kisebbek már termelésük 70%-át értékesíthetik, és a mai technikai körülmények között még mindig kisgazdaságnak tekinthető 5-10 hektárosok között már 52% termel elsősorban értékesítésre. Az elsősorban kereskedelmi értékesítők valószínűleg főként az intenzív zöldség-, gyümölcs-, dísznövénytermelők közül kerülnek ki. A felesleget értékesítők többsége viszont általában a helyi piacokon értékesít.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az Európai Unió országainak mezőgazdaságában a gazdaságok és az ott dolgozók sokasága található. Igen nagy a kis területű és a keveset termelő gazdaságok és az azokban dolgozók száma, különösen a szegényebb dél-európai és a volt szocialista országokban. Ugyanakkor, míg az EU28 országának 12,2 millió gazdaságából a 2 ha-nál kisebbek területe 2,5%-át tette ki 2010-ben az összes gazdasági területnek és 5,5 millió, azaz 44,6% volt kisebb 2000 EUR standard termelési értékűnél, addig több mint 50% volt a 100 ha-nál nagyobb gazdaság területi aránya és 31% termelt többet 500 000 EUR értéknél (az ennél nagyobbakról, amelyeknek szintén jelentős az aránya, sajnos nincsenek pontos adataink). A fejlett, sőt nálunk kisgazdálkodónak hirdetett európai országokban – közöttük pl. Dániában – 52-74% között változik a 100 ha-nál nagyobb gazdaságok területi aránya és 28-40% között az 500 000 EUR-

7. táblázat

A mezőgazdasági kistermelők értékesítése

(M. e.: %)

Hektár	0<=1	1<=5	5<=10
Kizárólag saját fogyasztásra termel	74	30	12
Saját fogyasztáson felüli felesleget értékesít (50%-ig)	17	35	36
Elsősorban értékesítésre termel (50%-on felül)	9	35	52

nál többet termelőké. A rendszerváltozás után földprivatizációt végrehajtó – és többnyire kisgazdálkodásra törekvő – volt szocialista országokban a kis átlagterületek mellett is jelentős, 50-től 90%-ig terjedő a nagygazdaságok területi aránya és számottevő arányú területtel rendelkeznek a nagy termelési értéket termelők.

Mindez arra mutat, hogy korunk technikai, technológiai és biológiai fejlettsége mellett hatékonyan termelni általában csak nagygazdaságokban lehet. A kisgazdaságok – egyes intenzív zöldség-, gyümölcs- és dísznövénygazdaságokat kivéve – főként melléktevékenység, hobbi- és önellátási célokat szolgálnak.

Ezt bizonyítja munkaerő-ellátottságuk is. Bár a gazdaságok dolgozó létszáma 25 millió az unióban, teljes munkaidőben számítva az a 10 milliót sem éri el. Az unió 27 tagországának átlagos mezőgazdasági foglalkoztatási aránya 5,1%. Teljes munkaidőben számítva azokban az országokban a legmagasabb a mezőgazdaság nemzetgazdasági foglalkoztatottsági aránya, amelyekben a legtöbb kisgazdaság található, azaz Romániában, Bulgáriában, Lengyelországban és a dél-európai országok közül Görögországban és Portugáliában. A legkevesebb viszont – 1-1,5% közötti – a legfejlettebb országokban, így Luxemburgban, az Egyesült Királyságban, Svédországban és Németországban. Magyarország aránya (6,6%) a közepesek közé tartozik.

A teljes munkaidőben dolgozók aránya szintén ott nagyobb, ahol nagyobb arányban vannak nagygazdaságok, így Csehországban, Belgiumban, Luxemburgban, Dániában, Németországban és Hollandiában.

A 4000 EUR-nál kevesebb teljes termelési értéket termelő kisgazdaságokban dolgozók számának aránya az összesből az EU27 átlagában 53,1%. A legtöbb ilyen dolgozó Romániában található, majd Bulgáriában, Magyarországon, Cipruson és Máltán, Lettországon és Litvániában, Portugáliában és Horvátországban. A legkeve-

sebben dolgoznak az ilyen csekély értéket termelő gazdaságokban Németországban és Hollandiában (1,6; 1,8%).

A mezőgazdasági munkaerő meglehetősen előregedett. Bár az EU-országok összességében csak 10% a 65 éven felüliek aránya, de több országban 20-40% feletti. Magyarországon a KSH 2013-as adatai szerint az egyéni gazdálkodók 31%-a volt 65 év felett. Az EU27 gazdaságainak összességében 33% a 40 év alattiak aránya. A legtöbb 40 év alatti dolgozó azokban az országokban található, amelyekben a legmagasabb a gazdaságokban a főfoglalkozásúak aránya és legkevesebb a csekély, 4000 EUR termelési értéket sem termelő gazdaságokban dolgozóké, illetőleg ahol nehéz más munkát találni a mezőgazdaságon kívül.

Az EU27 országaiban átlagosan 40% körüli a mezőgazdasági női dolgozók számaránya. A férfiak aránya főként ott magas (60-80% közötti), ahol a legkevesebb a 4000 EUR termelési értéknél kevesebbet termelő gazdaságokban dolgozóké, illetőleg ahol a legmagasabb a nagyobb birtokok és a főfoglalkozásúak aránya. 40 százalék feletti viszont a női dolgozók aránya a legtöbb kisgazdasággal rendelkező országban, így Litvánia, Lettország, Románia, Horvátország, Magyarország, Szlovénia, Portugália, Észtország, Lengyelország, Bulgária és Olaszország gazdaságaiban.

Az Európai Unióban a kisgazdaságok egyik legfőbb jellemzőjének az önellátásra vagy a nagyjából önellátásra való törekvést tekintik. A magyar statisztikai adatok azonban azt igazolják az egyéb kelet-közép-európai tapasztalatokhoz hasonlóan, hogy csak a legkisebbek, az 1 ha-t sem elérő gazdaságok teljesen önellátóak, esetlegesen némi felesleget értékesítve, az 1-5 ha közöttiek már rendszeresen értékesítik termelésük kb. 1/3-át és az 5-10 hektárosak 50%-on felül is értékesítenek rendszeresen, meghaladva a szubzisztencia vagy fél szubzisztencia nemzetközileg elismert 50% alatti kritériumát.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- ¹Burgerné Gimes A. (2001): A közép-európai átalakuló országok gazdaságának és mezőgazdaságának összehasonlító elemzése. Századvég, Budapest – Burgerné Gimes A. (2002): A mezőgazdasági földtulajdon és földbérlet. Akadémiai Kiadó, Budapest – Chayanov, A. V. (1966): On the Theory of Peasant Economy. Richard D. Irwin Inc., Homewood, Illinois – Davidova, S. (2009): Subsistence and Semi-Subsistence Farming in Selected EU New Member States. University of Kent School of Economics Discussion Papers, September – Deininger, K. (1995): 'Collective Agricultural Production': 'A Solution for Transition Economies?' World Development 23, 1317-1334. pp. – Djurfeldt, G. (1996): Defining and Operationalizing Family Farm from Sociological Perspective. Sociologia Ruralis, 36 340-355. pp – Féret, S. (2013): Semi-subsistence farming and small farms in the EU. Latest from Brussels, Main Stories June 7, EU – Gasson, R. – Errington, A. (1993): The Farm Family Business. Wallingford: CAB International – Mathijs, E. – Vranken, L. (2000): Farm Restructuring and Efficiency in Transition: Evidence from Bulgaria and Hungary. Prepared for presentation to the American Agricultural Economics Association 2000 Annual Meeting, Tampa FL, Juli 30 - August 2 – Raup, P. M. (1986): Family Farming: Rhetoric and Reality. Staff Paper P86-56 Department of Agricultural Economics and Applied Economics, University Minnesota, St. Paul – Schmitt, G. (1989): Warum ist Landwirtschaft überwiegend „bäuerliche Familienwirtschaft“? Berichte über Landwirtschaft 67, 161-219. pp. – Schmitt, G. (1991): Why is the agriculture of advanced Western economies still organized by family farms? Will this continue to be so in the future? European Review of Agricultural Economics, 18, 443-458. pp. – Schmitt, G. – Schulz-Greve, W. – Le, M. H. (1996): Familien und/oder Lohnarbeitskräfte in der Landwirtschaft? Das ist hier die Frage. Berichte über Landwirtschaft, 74, 211-231. pp.
- ²Agricultural census 2010 - main results Data from September 2013. Online. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Agricultural_census_2010_-_main_results – Farm structure statistics Data from April 2014. Online. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Farm_structure_statistics – Eurostat Pocketbooks. Agriculture, forestry and fishery statistics, 2013 edition. Online. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2013, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3930297/5968754/KS-FK-13-001-EN.PDF>
- ³Magyarország mezőgazdasága, 2013. (Gazdaságszerkezeti összeírás – előzetes adatok.) Online. KSH, Budapest, 2014, http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/gszo/gszo_elozetes_2013.pdf
- ⁴Egységnyi munkateljesítmény (*annual work unit*, AWU) az egy mezőgazdasági munkaerő (családtagok munkáját is beleszámítva) éves teljes munkaidőre átszámított teljesítménye. A meghatározott teljes munkaidő-minimumok országonként különbözőek. Ha a nemzeti adatok nem állnak rendelkezésre, akkor az Eurostat 225 nyolcórás munkanapot, azaz 1800 órát számít teljes munkaidőnek.
- ⁵EU Agricultural Economics Briefs, No 8 July 2013: How many people work in agriculture in the European Union? An answer based on Eurostat data sources. Online. http://ec.europa.eu/agriculture/rural-area-economics/briefs/pdf/o8_en.pdf –
- ⁶A táblázatok adatai – egyéb megnevezéseket kivéve – a minimális mérhetőségi határ feletti gazdaságokra vonatkoznak. Az EU gazdaságszerkezeti összeírásában gazdaságnak tekintenek minden, egy természetes személy (*natural person*) birtokában és vezetése alatt álló gazdaságot („*agricultural holding is defined as a unit under single management*” – Eurostat) egy bizonyos minimális mérhetőségi határ felett, amelyet az egyes országok önállóan állapítanak meg. (Gazdaságküszöb Magyarországon az, amelynek termőterülete legalább 1500 m².) Ilyen az Eurostat szerint a gazdaságok 98%-a az EU27; illetve EU28-ban. (A statisztikai adatok szerint a volt szocialista országokban jelentős a társas gazdaságok aránya. Többek között ezért is kétségesnek tűnik az átlagos 98%-os arány.) A definícióból látható, hogy az meglehetősen tágan értelmezett és meglehetősen szabadságot hagy az egyes statisztikát közlő tagországok számára az értelmezésre. Sejtésem szerint az adatokból kitéhetően egyes volt szocialista országok – pl. Csehország és Szlovákia – holdingnak tekintik statisztikáikban a társas gazdaságokat is. De az általunk tárgyalt kis gazdaságok minden valószínűség szerint nagy többségükben egyéni gazdaságok.
- ⁷A magyar mezőgazdasági termelékenységéről írt vitaindító cikket *Mészáros Sándor – Szabó Gábor* (2014): Hatékonyság és foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban. Gazdálkodás, 58. évf. 1. sz.

TÁJÉKOZTATÓ A FORMAI KÖVETELMÉNYEK MÓDOSÍTÁSÁRÓL!

A Gazdálkodás szerkesztőbizottsága a közelmúltban áttekintette a folyóirat által megszabott formai, illetve tartalmi követelményeket, és ennek eredményeként néhány kisebb pontosítás mellett két nagyobb változtatást vezet be a beérkező kéziratokkal kapcsolatban.

A folyóiratban megjelentetni kívánt tudományos cikkek mellé beküldéskor a jövőben a szerkesztőség *eredetiségi nyilatkozatot kér*, amelyben a szerző(k) nyilatkoznak arról, hogy beküldött cikktervezet – a megfelelően hivatkozott részek kivételével – saját munka eredménye, és lényegi mondanivalóját tekintve korábban magyar nyelven más tudományos folyóiratban nem jelent meg.

További fontos változás, hogy a jövőben a szerzők megkapják az angol nyelvű JEL-kódlisztát, amiről kiválaszthatják az írás tartalmának legjobban megfelelő JEL-kódot. Ez elősegíti az adott cikk nemzetközi kategorizálását, besorolását.

A változásokat tartalmazó frissített formai követelmények letölthetők a www.gazdalkodas.hu „Szerkesztőség” menüpont alatt a „Tájékoztató és tudnivalók a Gazdálkodásban megjelentetésre készülő kéziratokról” linkre kattintva.

Ugyanígy megtalálható a lektorok által használt bírálati lap sablonja, ami szintén segítséget nyújt a kéziratok elkészítéséhez azzal, hogy ismerteti azokat a követelményeket, illetve elvárásokat, melyek alapján a bírálók értéklik a megjelentetésre szánt írásokat.

a Szerkesztőség

A világ hústermelésének, kereskedelmének és fogyasztásának tendenciái

KOZÁK JÁNOS

Kulcsszavak: élelmezésbiztonság, állati termék, hústermelés, húsfogyasztás, húspiac.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A világ népessége fél évszázad (1960–2010) alatt több mint kétszeresére nőtt. Az alapvető élelmiszerek többsége, így a hús termelése is ennél gyorsabb ütemben emelkedett. A termelés dinamikájában átmenetileg törést okoztak a válságjelenségek és az állatjárványok fellépése. A járványok piaci zavarokhoz vezettek és kihatottak a nemzetközi húskereskedelemre és a fogyasztásra is. A termelés növelésével és a húspiac globalizációjával kedvezőbb lett a hústermékekhez való hozzáférés. A gazdasági helyzet javulásával – bizonyos határokon belül – a népesség élelmiszer-fogyasztásában átrendeződés tapasztalható a hústermékek javára, globális szinten azonban az egyes régiók között jelentős különbségek vannak a húsfogyasztásban is. A fejlett régiók lakosai évente átlagosan 80 kg, a fejlődő országoké 32 kg húst fogyasztanak. A világ népességének növekedése és az egy főre jutó GDP emelkedése – az egyéb befolyásoló tényezők mellett – különösen a fejlődő országokban a hústermelés növelése irányába hatnak. Az elmúlt időszakban valamennyi állatfaj hústermelése növekedett, de egyre csökkenő ütemben. Az összhústermelés növekedési dinamikáját leginkább a baromfihús és a sertéshús előállításai múlta felül. Ez a hústermelésben változásokat idézett elő az abrakfogyasztók előnyére. Az abrakfogyasztó állatok expanziója az emberi fogyasztásra is alkalmas gabonafélék takarmányozási célú felhasználásával nagy kihívást jelent az élelmezésbiztonságra. Ugyanakkor a baromfi erőtéljes térhódítása – a kedvező fajlagos takarmányhasznosítása miatt – az olesóbb állati eredetű fehérjeellátást segíti elő. Az állati eredetű táplálékok emelkedése a humán étrendben mégis aggodalomra ad okot, mert ezek nagyobb erőforrás-felhasználással (takarmány, víz, föld) járnak, mint azoké az élelmiszereké, amelyeket kiváltanának. A hústermelés növelését ezért olyan módon kell alakítani, hogy annak erőforrásigénye és környezeti terhelése egységnyi termékre a legkedvezőbb legyen, mert a termelésbővítést csak ezáltal lehet gazdasági és környezeti szempontból is hosszú távon fenntartani. A húsfélék étrendben elfoglalt helyét ugyancsak újra kellene gondolni, különösen ott, ahol már magas szintű a húsfogyasztás. De leginkább az etikai szempontok, az élelmezésbiztonsági kihívások miatt – kiváltképpen a gabonafelhasználás területén – felvetődik, hogy a növekvő húsfogyasztás vajon indokolt-e.

BEVEZETÉS

A világ népessége 1960-tól 2010-ig 126,3%-kal növekedett, s ezzel a Föld lakossága meghaladta a 6,8 milliárd főt (Desouzart, 2012), napjainkra pedig túl-

lépte a 7,2 milliárdot (FAOSTAT, 2014a). Az alapvető élelmiszerek többségénél – a gyökér- és gumós növények, hüvelyesek és a tej kivételével – ennél lényegesen nagyobb ütemű termelésnövekedés következett be. Az élelmiszer-fogyasztás az állati termékek

irányába tolódott el, olyan alapélelmiszerek, mint a gyökér- és gumós növények, hüvelyesek és a gabonafélék rovasára. Ezek elérhetősége egy főre vonatkozóan csökkent. Hasonló tendencia figyelhető meg a legalapvetőbb feldolgozott tejtermékeknel (vaj, sajt, bepárolt és sűrített tej, főlözött tej, író) az összes fejlődő országban. A humán éltrendváltzás másik jellemzője, hogy amint az emberek jövedelme emelkedik, ugyanabban a termékcsaládban az igényesebb, feldolgozott termékek irányában történik pozitív elmozdulás (Desouzart, 2012). A világ élelmezésbiztonsága szempontjából ugyanakkor nyomasztó (Herrero et al., 2011), hogy napjainkban is több mint egymilliárd ember az éhezéstől, míg két és fél milliárd ember tápanyaghiány miatt szenved, másfél milliárd ember egészsége pedig az elhízás, illetve a túlsúly miatt került veszélybe (Nierenberg, 2013). Mindezek jelzik, hogy elképesztő egyenlőtlenségek alakultak ki a népesség élelmezésében, ugyanis a növekvő élelmiszer-termelés önmagában nem vált garanciává globális szinten az élelmezésbiztonságra (Parente – van de Weerd, 2012).

A lakossági élelmiszer-fogyasztás differenciáltsága mellett azonban látható, hogy amennyiben az emberek jövedelme eléri a napi 7 USD-t, akkor az összes jövedelem-növekmény az éltrend javítására fordítódik, ami főleg több állatitermék-, s leginkább a húsfogyasztás növekedését eredményezi a növényi termékek egyidejű csökkenése mellett. Az élelmiszer-fogyasztási szokások ilyen irányú eltolódásával növekszik az állatitermék-termelés iránti igény is (Alexandratos – Bruinsma, 2012). Az állati termékek már ma is mintegy kétmilliárd ember napi élelmiszer-szükségeitnek egy részét szolgáltatják, ebből adódóan az állatállomány az emberiség számára létfontosságú (Nierenberg, 2006). A haszonállattermékek fogyasztásának felgyorsulása „haszonállat-forradalmat” váltott ki az 1970-es évektől (Delgado et al., 2001 cit.:

Alexandratos – Bruinsma, 2012, 71. p.). Ezt a gyors népességnövekedés, az urbanizáció és az emelkedő jövedelmek együttesen eredményezték (Nierenberg, 2006). Természetesen a jövedelemnövekedés mellett az emberek éltrendjét sok tényező, például a kultúra, hagyományok, vallás, szokások, környezet (Desouzart, 2012), migráció, az éltrendváltzás (Popp, 2014) stb. befolyásolja.

A VILÁG HÚSTERMELÉSE

Az elmúlt 50 év során (1960 és 2010 között) a Föld lakóinak száma több mint kétszerezésre gyarapodott, s eközben a világ hústermelése több mint négyszeresére növekedett. A húsféleségek közül legerőteljesebben, több mint tízszeresére emelkedett a baromfihús, s ezt követte csökkenő sorrendben a sertéshús közel négy és félszeres növekedéssel, majd a marhahús, juh- és kecskehús, valamint az egyéb húsok közel azonos ütemben emelkedtek, többnyire megkétszereződtek (1. táblázat).

A termelés növekedési üteme azonban az elmúlt évtizedekben mind az összhústermelés, mind pedig az egyes állatfajok húsféleségeinél csökkent, a marhahústól és a juhhústól eltekintve. A baromfihús évenkénti növekedési üteme 1961-től mindig meghaladta az összhústermelését, viszont a marhahús- és a juhhústermelés jelentősen alatta maradt, így a hústermelés összetétele is megváltozott és változóban van. Az 1970-es években a marhahús vezető helyét a sertéshús foglalta el, az 1990-es évek közepétől pedig a baromfi vette át növekedési ütemben a vezetést. Az 1961 és 2012 közötti időszakban – napjainkhoz közeledve – a termelésbővülés intenzitása az összhúsnál, valamint a baromfi- és a sertéshúsnál egyre lassult, a marhahúsnál viszont egy csökkenő szakasz után ismét gyorsult, a juhhúsnál pedig a változás iránya és annak üteme is hullámzó volt. Az előrejelzések szerint az elkövetkező tíz év hústermelésében is hasonló tendenciák várhatóak (1. ábra). Az emberi

húsfogyasztásban a jövőben várhatóan az erőforrásokat (takarmány, víz, földterület) leghatékonyabban hasznosító, vagyis egy-egy állattermék-előállításához a legkevesebb forrást felhasználó állatcsoport, a baromfi emelkedik felül a többi állatfajon. A világon 2010-ben hústermelést folytató 233 regisztrált ország közül 205-ben volt baromfihús-, 203-ban marha- és bivalyhús-, 199-ben juh- és kecskehús-, továbbá 179-ben sertéshústermelés (Desouzart, 2012). A globális húspiac nagymértékű fellendülésében a baromfihús kiemelkedő szerepet kap az egyre növekvő állati fehérje iránti kereslet kielégítésében. Előrejelzések szerint a baromfihús növekedése kétszer akkora lesz, mint a sertéshúsé, ezáltal a baromfiszektor lesz a vezető hústermelő 2020-ra (Clarke, 2011).

A világ hústermelése országonként nagyon differenciált. A globális hústermelésnek mintegy felét öt országban termelik meg. A húsféleségek közül a marha-, baromfi-, valamint juh- és kecskehúsnak is szinte felét, a sertéshúsnak pedig kétharmadát ugyancsak öt ország adja. A marha-, ser-

tés-, baromfi- és a baromfin belül a tyúk (brojlercsirke) hústermelésének meghatározó hányada három ország: Kína, USA és Brazília terméke (2-3. táblázat).

A marhahústermelés vezető országa az USA, melyet Brazília, az Európai Unió és Kína követ, továbbá az extenzív marhatajtást folytató Argentína, Ausztrália és Oroszország folytatja a sort (Popp, 2010). Az USA-ban évente 11,5 millió, Brazíliában 10 millió, Kínában közel 6 millió tonna marha- és borjúhúst termelnek. Az Európai Unióban a marhahús-előállításnak közel háromnegyede a tejelő állományból kerül ki. Az EU-ban az előrejelzések a marhahústermelés csökkenésével számolnak (Popp – Harangi-Rákos, 2013).

A világ legnagyobb sertéshústermelő országa Kína, ahol a sertéshús „népelelmezési cikk” (Popp, 2010, 43. p). Kína, az Európai Unió és az USA a világtermelésnek mintegy 70%-át adja sertéshúsból (Popp, 2010). A kínai sertéshústermelés drága, s a belső szükségletet – a növekvő húsfogyasztás miatt – nem tudja kielégíteni. Kína hasonlóan Oroszországhoz, önellátásra törekszik.

I. táblázat

A világ hústermelése és népessége 1960–2012. évben

Év	Összes hús	Marha-hús	Sertés-hús	Baromfi-hús	Juh- és kecske-hús	Egyéb húsok	Világ népessége, 1000 fő
1960	68 016	27 075	24 283	7 961	6 098	2 599	3 023 812
1970	98 171	38 439	35 212	14 611	6 906	3 003	4 442 295
1980	133 365	44 643	52 030	25 743	7 480	3 469	4 442 295
1985	149 921	47 681	58 864	31 370	8 259	3 737	4 843 947
1990	179 860	55 318	69 922	40 937	9 687	3 996	5 270 519
1995	205 750	56 405	79 420	54 647	10 537	4 741	5 692 353
2000	234 077	59 087	90 005	68 597	11 434	3 954	6 086 572
2005	261 129	62 732	99 259	80 847	12 557	5 735	6 464 750
2010	290 836	64 975	109 203	98 067	13 031	5 560	6 842 923
2011	297 221	62 543	110 011	101 738	13 025	9 904	6 974 041
2012	302 389	63 288	109 122	105 636	13 770	10 537	7 080 072
2010/1960* %	427,6	240,0	449,7	1 231,8	213,7	213,9	226,3

Megjegyzés: *számított adatok.

Forrás: Desouzart, 2012; FAOSTAT, 2014ab

Az Európai Unióban a sertéshústermelés növekedési üteme középtávon lassulni fog, de az önellátottsági szint eléri a 107%-ot (Udovecz – Nyárs, 2009).

A világ legnagyobb baromfi-hús-termelője az USA, amely Kínával, az Európai Unióval és Brazíliával együttesen a világ baromfi-hús-előállításának kétharmadát szolgáltatja (Popp, 2010). A világ összbarmfi-hús-(94,2 millió tonna) termeléséből (Executive Guide, 2010) 2010-ben a csirkehús 82,5%-kal részesedett (Executive Guide, 2012). A csirkehús közel felét öt ország: USA, Kína, Brazília, Mexikó és Oroszország termeli meg (Windhorst – Wilke, 2013b). A pulykahúsnak csaknem a felét az USA-ban állítják elő (Windhorst – Wilke, 2013a), így a csirkehús- és a pulykahústermelés vezető országa az Egyesült Államok (Aliczki – Popp, 2012). A globális baromfi-hús-termelésen belül a vízi szárnyasok részesedése csekély, a kacsahús 4,1%-ot (Kozák, 2012a), a libahús pedig csupán 2,5%-ot tesz

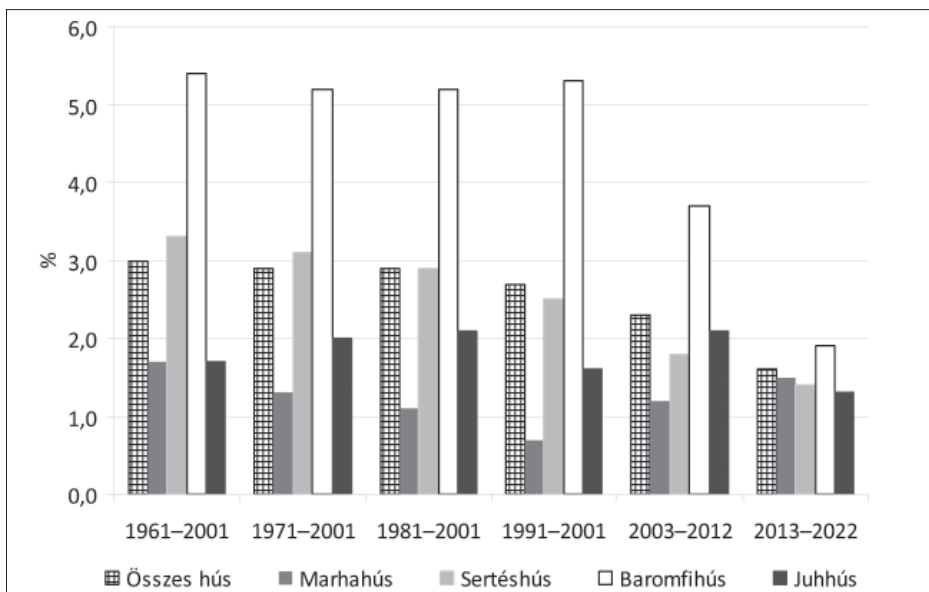
ki (Kozák, 2012b). A világ libahústermelő országainak rangsorában Magyarország a harmadik helyen áll, s így Európa legnagyobb libahús-előállítója (3. táblázat). A világ kacsahústermelésének mintegy 70%-át (Kozák, 2012a), a libahúsnak pedig 95%-át Kína szolgáltatta (Kozák, 2012b).

A hizott máj háromnegyedét Franciaországban – melynek nagyobb része kacsamáj – és 10%-át Magyarországon állították elő. A magyar májtermelés háromnegyede libamáj, és ezzel Magyarország a világ legnagyobb libamájtermelője (Kozák, 2011). Magyarország tehát a víziszárnyas-termelésben világviszonylatban is jelentős szerepet tölt be, de más állattenyésztési ágazatok hústermelése globális szinten igen csekély (2-3. táblázat).

A világ juhhústermelésében a legnagyobb ország Kína, s ezután a második helyen az Európai Unió áll. Jelentős még Ausztrália és India, továbbá Új-Zéland és Irán, valamint Törökország termelése is

I. ábra

A hústermelés évenkénti növekedése az 1961–2012. évek időszakában és 2022-ig várható változása

2. táblázat
A globális hústermelés vezető országai és az Európai Unió, valamint Magyarország részesedése a világtermelésből 2012-ben
 (M. e. : %)

Összes hús ország	Marhahús ország		Sertéshús ország		Baromfihús ország		Juh- és kecskehús ország		
Kína	26,83	USA	18,72	Kína	45,82	USA	18,74	Kína	28,92
USA	14,07	Brazília	14,70	USA	9,67	Kína	17,88	India	6,51
Brazília	8,25	Kína	9,90	Németország	5,02	Brazília	11,41	Ausztrália	4,24
Németország	2,71	Argentína	3,95	Spanyolország	3,18	Oroszország	3,17	Szudán	3,49
Oroszország	2,69	Ausztrália	3,36	Brazília	3,17	Mexikó	2,68	Nigéria	3,40
Együtt	54,55	Együtt	50,63	Együtt	66,86	Együtt	53,88	Együtt	45,56
Európai Unió	14,88	Európai Unió	12,15	Európai Unió	20,93	Európai Unió	11,95	Európai Unió	7,02
Magyarország	0,28	Magyarország	0,04	Magyarország	0,36	Magyarország	0,40	Magyarország	0*

Megjegyzés: * az adat értéke olyan kicsi, hogy kerekítve zérust ad.

Forrás: FAOSTAT, 2014b adatai alapján számított értékek

3. táblázat
A baromfihús- és hizottmáj-termelés vezető országai és az Európai Unió, valamint Magyarország részesedése a világtermelésből 2012-ben
 (M. e. : %)

Tyúkhús ország	Pulykahús ország		Kacsahús ország		Liba- és gyöngytyúkhús ország		Hízott máj ország		
USA	18,35	USA	48,25	Kína	68,84	Kína	68,84	Franciaország	71,60
Kína	14,26	Brazília	9,09	Franciaország	6,43	Egyiptom	1,16	Bulgária	10,45
Brazília	12,43	Németország	8,27	Malajzia	2,63	Magyarország	1,03	Magyarország	9,59
Oroszország	3,56	Franciaország	6,75	Mianmar	2,44	Lengyelország	0,65	Spanyolország	2,99
Mexikó	3,00	Olaszország	5,73	Vietnam	2,12	Olaszország	0,48	Kína	1,86
Együtt	51,60	Együtt	78,09	Együtt	82,47	Együtt	98,37	Együtt	96,49
Európai Unió	11,07	Európai Unió	20,93	Európai Unió	11,45	Európai Unió	2,66	Európai Unió	94,81
Magyarország	0,27	Magyarország	1,50	Magyarország	1,41	Magyarország	1,03	Magyarország	9,59

Forrás: FAOSTAT, 2014b; EuroFoeGras, 2013 adatai alapján számított értékek

(Popp et al., 2008). Az elmúlt években a vezető juhhústermelő országok összetétele szinte változatlan maradt. Az EU-ban, a világtendenciával ellentétben, a kiskérődzők hústermelése csökkenést jelez. A közösség országai közül csak Spanyolország önellátottsági foka haladja meg a 100%-ot, így az európai uniós önellátottsági szint juh- és kecskehúsból csupán 80%-os (Horn et al., 2012).

A világ mezőgazdaságáról 2003–2005-ben készült FAO-tanulmány hosszú távú (2050-ig terjedő) előrejelzése szerint a globális hústermelés várhatóan 73,8%-kal, a sertés 59,5%-kal, a szarvasmarha 36,7%-kal, a juh és kecske 32,5%-kal növekszik, az egyéb húсок pedig 12,9%-kal csökkennek 2010-ről 2050-re. Ehhez képest alternatív, konzervatív lehetőségeket figyelembe vevő előrejelzés 2030-tól a világ hústermelését és húsfogyasztását úgy becsüli, hogy annak növekedési üteme lassulni fog, mivel ekkorra már a fejlődő országok is nagyobb fogyasztási szintet érnek el. Ezekben az országokban a fogyasztásnövekedés az 1980-as években kezdődött és az 1990-es években lendült fel. A növekedési folyamatot főként Kína és Brazília vezeti, de a világtermelésre gyakorolt hatásuk már jóval kisebb lesz, ugyanis egy nagyobb fogyasztási szintet elérve, azok kiegyenlítettebbek lesznek. Az alternatív előrejelzésben 2010 és 2050 között az összes hústermelés 65,5%-kal, a baromfi 117,3%-kal, a juh és kecske 46,5%-kal, a sertés 42,4%-kal, a szarvasmarha 36,7%-kal növekszik, az egyéb húсок pedig 12,9%-kal csökkennek. A baromfihús mindkét előrejelzésben 2050-ig 3,25; illetve 3,46-szorta jobban növekszik, mint a népesség ugyanabban az időszakban, amely 2050-re meghaladja a 9,3 milliárd főt (Desouzart, 2012) (4. táblázat).

A világ hústermelése az 1970-es évektől három évtized alatt közel háromszorosára nőtt (MacDonald, 2012), de 2000 óta is több mint 25%-kal emelkedett (Desouzart,

2012). Napjainkban a fejlődő országok adják a hústermelés több mint felét (MacDonald, 2012), a marhahús 50%-át, a bányahús 72%-át, a sertés 59%-át, a baromfihús 53%-át (Herrero et al., 2011). A hús-, tojás- és tejtermelésben évente 60 milliárd egyed meghaladó állat vesz részt. Ha ez a világtendencia tovább folytatódik, akkor 2050-re a Föld állatlétszáma 100 milliárd egyed fölé emelkedik, és így az állatpopuláció több mint tízszerese lesz az emberiség lélekszámának (MacDonald, 2012).

A tojótúkok száma napjainkban majdnem megegyezik a Föld népességével (Horn, 2008). A tojótúkállomány 2011-ben körülbelül 6,5 milliárd volt, tojásstermelésük pedig 64 millió tonna körül alakult. Ugyanekkor a baromfihús-termelés a történelemben első alkalommal meghaladta a 100 millió tonnát (Executive Guide, 2012). Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a világ számos térségében a baromfitermékek mindennapi alapélelmiszerekké váltak (Horn, 2008). Ezt a 20. század második felében kialakult modern baromfiipar tette lehetővé, amely az egyéb élelmiszer-előállító ágazatokhoz képest kiemelkedő dinamizmussal fejlődött. A baromfitermelés gyors ütemű fejlődését egyrészt a baromfi faji, másrészt annak ökonómiai sajátossága, harmadrészt pedig a társadalmi, gazdasági fejlődéssel együtt járó fogyasztásnövekedés tette lehetővé (Kállay, 2012).

A TERMELÉST BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

A hústermelés és a húspiac növekedését a jövőben leginkább a sertés és a baromfi serkenti majd, a növekedést azonban a takarmányárak és az állatbetegségek is erőteljesen befolyásolják (Executive Guide, 2012). A jelenlegi helyzet kialakulásához jelentősen hozzájárult a 2007–2008-as évek első gabona-árrobbanása, amely még 2009-re is kihatott. A gabonapiaci feszültségeket fokozta a terménykereskedelem spekulációja, melyeket felerősítettek az egyre gyakrabban

4. táblázat

A hústermelés előrejelzése 2050-ig

A világ hústermelése	Összes hús	Marha-hús	Sertéshús	Baromfi-hús	Juh- és kecskehús	Egyéb húsok	A világ népessége
	millió tonna						Mrd fő
Optimista előrejelzés							
2010	290,8	65,0	109,2	98,1	13,0	5,6	6,84
2015	310,7	66,0	115,1	110,5	13,4	5,7	7,28
2020	337,3	69,1	123,7	125,0	14,0	5,6	7,66
2030	398,3	76,1	143,6	158,2	15,1	5,4	8,32
2040	456,8	82,8	160,8	191,8	16,3	5,1	8,87
2050	505,4	88,8	174,2	220,4	17,3	4,8	9,31
Δ% 2010–2050-ig	73,8	36,7	59,5	124,7	32,5	–12,9	36,0
Konzervatív előrejelzés							
2010	290,8	65,0	109,2	98,1	13,0	5,6	6,84
2040	438,0	82,8	149,5	183,6	17,0	5,1	8,87
2050	481,4	88,8	155,5	213,1	19,1	4,8	9,31
Δ% 2010–2050-ig	65,5	36,7	42,4	117,3	46,7	–12,9	36,0

Forrás: Desouzart, 2012 nyomán

fellépő árvizek, aszályok és az erdőtüzek is (Kállay, 2012). Új kihívást jelent az ezredforduló óta az állattenyésztésben, így a baromfitartásban is (Horn, 2008) az állatok táplálására szolgáló kukorica üzemanyaggá történő átalakítása, az etanolipar térhódítása (Horn, 2007). A bioüzemanyag-gyártás – a kukorica többcélú hasznosítása – felveti azt a kérdést, hogy „élelmiszer vagy üzemanyag” legyen a takarmány-alapanyagból (Kállay, 2012, 7. p.).

A hústermelés növekedési ütemét az állatjárványok, a BSE-kór és az ázsiai madárinfluenza megjelenése és elterjedése is befolyásolta és befolyásolja (Erdész et al., 2005). Az Európai Unióban az 1987 és 2000 közötti években nagyszámú BSE-megbetegedés történt. A legtöbb beteg állatot az Egyesült Királyságban regisztrálták (Popp, 2002). A fertőzés terjedésének megakadályozása miatt 1996 és 1999 között az Egyesült Királyságban 5,9 millió húsmarhát semmisítettek meg (Nyárs – Vizvári, 2006). Elenyésző számban találtak fertőzött állatot Írországból, Portugáliában

és Franciaországban, s az Európai Unió tagországainak többségét nem érintette ez a megbetegedés (Popp, 2002). Az USA-ban, amely a borjúhús- és marhahústermelés vezető országa, 2003 decemberében, korábban pedig 2003 májusában Kanadában észleltek BSE-megbetegedéseket (Popp et al., 2005). A BSE-kór elterjedése a kereslet és az árak drámai visszaesését eredményezte Európa nyugati részében is (Varga, 2001). A piaci sokkhatás rövid távon hatott az emberekre, amint lehetséges volt, visszatértek a megszokott fogyasztáshoz. Hosszabb távú hatást csak Olaszországban váltott ki, mivel az olaszok piaci magatartása eltért a francia, a német és a brit piacokétól (Bozsó et al., 2006). A marhahústermelés visszaesésének nyertese a baromfiágazat lett, mivel a baromfi-hús-fogyasztás növekedett (Nyárs – Vizvári, 2006).

A madárinfluenza (H5N1) vírusa, amely először 1997-ben Hongkongban embereket is megfertőzött, hamarosan elterjedt Délkelet-Ázsia országaiban (Anonim, 2004). Hét ázsiai országban regisztráltak madárinflu-

enza-kitörést 2012 februárjában (*Executive Guide, 2012*), 2013 tavaszán pedig a madár-influenza új törzse (H7N9) jelent meg (*Egri et al., 2013*). A vírusfertőzés az emberi veszteségek, megbetegedések mellett gazdasági károkat is okozott a több tízmillió baromfi kiirtása révén. A veszély miatt hamar pánik alakult ki. Az Európai Unió a baromfi és futómadarak, szárnyas apróvadak húsának, állati termékeinek behozatalára Thaiföldről tilalmat rendelt el (*Anonim, 2004*). A betegség felszámolását követően 2012. július 1-jétől az Európai Bizottság megszüntette az importtilalmat (*Popp, 2014*). A betegség károkat okozott több európai országban is. Az egyre szigorodó állat-egészségügyi követelmények betartása többletkiadást is eredményez (*Hingyi et al., 2004*). A károkat növeli a megbetegedett, beteggyanus baromfiállományok járványvédelmi okok miatti likvidálása (*Molnár, 2007*). Az állatjárványok fellépése és terjedése miatt bevezetett importkorlátozások a világ húspiacán az utóbbi években kihatottak a húsfogyasztás mennyiségére és annak összetételére, továbbá a hús külkereskedelmére is (*Popp, 2010*).

A baromfihús fogyasztását az 1999. évi belga dioxinbotrány is visszavetette, a fogyasztáscsökkenés azonban a fogyasztók konzervatív magatartása miatt kisebb mértékű volt, mint amit a sajtóvisszhangok sugalltak (*Nyárs – Vizvári, 2006*), a fogyasztást ugyanis a kulturális és a szociális tényezők döntően befolyásolják. Japánban például a tenger gyümölcsei igen népszerűek (*Nyárs – Vizvári, 2005*). A fejenkénti marha- és borjúhúsfogyasztás a latin-amerikai országokban a legjelentősebb (*Popp – Harangi-Rákos, 2013*). Kínában a sertéshús, az USA-ban a baromfihús a közkedvelt húsféleség (*Horn, 2008*). Magyarországon a csirkehús lett a legolcsóbb húsféleség (*Nyárs – Vizvári, 2005*), ezáltal 2012-ben a baromfihús- és a sertéshúsfogyasztás mértéke már azonos szintet (25-25 kg/fő) ért el (*Horn, 2014*).

A baromfitartás a világon 2005-ben az egy főre jutó állatfehérje-fogyasztáshoz a tojáson keresztül 2,53 grammal, a baromfihús által 4,33 grammal járult hozzá (*Magdelaine, 2011*), ezzel a baromfi a házi-állattartásból eredő fehérjének több mint egyharmadát (35,7%) adta. Ennek aránya két évtizeddel korábban, 1985-ben csupán 23,3% volt (*Kállay, 2012*).

NEMZETKÖZI HÚSKERESKEDELEM

A hús globalizált termék (*Nierenberg, 2006*), így fogyasztásának gyors ütemű növekedését a nemzetközi húskereskedelem is jelentősen elősegítette. A húsexport meghatározói Brazília, Argentína, USA, Ausztrália, Új-Zéland és az Európai Unió. Nagy importőr Japán, Oroszország, Mexikó, Hongkong, Szaúd-Arábia és a Koreai Köztársaság (*Alexandratos – Bruinsma, 2012*). A húskereskedelmet azonban az embereket is veszélyeztető zoonózisos megbetegedések kockázata és az élelmiszer-biztonságra kiható tényezők negatívan érintették (*Parente – van de Weerd, 2012*).

A világkereskedelemben forgalomba hozott húsmennyiség már 2004-ben az előző évi 19,5 millió tonnáról 19,1 millió tonnára csökkent. Ezt megelőzően az utóbbi 14 évben a húsforgalmazásban nem történt visszaesés, ami leginkább az állatjárványok terjedésének megakadályozása érdekében bevezetett importtilalmaknak tudható be. Az importőrök ugyanis – az élelmiszer-biztonságra törekedve – keresik a biztonságosnak minősíthető beszerzési lehetőségeket, a megbízható exportőröket. Ennek eredményeként a húskereskedelemben piaci áttrendeződések várhatók a jövőben. 2004-ben a világ hústermelésének 8%-a került nemzetközi forgalomba, ugyanakkor a baromfihúsnál ez az arány meghaladta a 10%-ot (*Erdész et al., 2005*). Ezek az arányok 2007-től megváltoztak. Az utóbbi (2007–2010) években a FAO adatai szerint a világ hústermelésének 12-13%-át

értékesítették a nemzetközi piacokon (Popp *et al.*, 2008).

A világereskedelemben az elmúlt években 35-40 millió tonna húst értékesítettek (FAOSTAT, 2013), 2017-re várhatóan Brazília és az USA részesedése a hús világgpiaci forgalmából 47%-ról 57%-ra emelkedik, ugyanakkor az Európai Unió részesedése 11%-ról 6%-ra csökken. Az OECD-FAO előrejelzése szerint a következő években a piac várhatóan megélenkül, így 2016-ra a világ hústermelése 234 millió tonnára (Popp *et al.*, 2008), 2019-re 327 millió tonnára növekedhet (Popp, 2010). A 2008-ban kezdődő globális gazdasági válság a húspiac egészét visszavetette. A nemzetközi gazdasági visszaesést követően – amely világszerte negatív hatást gyakorolt az állatfihérje-piacokra – 2010-től látható fellendülés. Becslések szerint a világ GDP-je 2009-ben 2%-kal csökkent, de vezető közgazdászok már 2010-re növekedést jeleztek, mintegy 2,8%-os emelkedéssel. A visszaállás üteme várhatóan gyorsabb lesz Ázsia piacain, mint a fejlett gazdaságú Európában és Észak-Amerikában. A GDP évenkénti növekedését 2019-ig Kínában 8,0%-ra, Indiában 6,6%-ra, Braziliában 4,5%-ra, Argentínában 3,0%-ra, az USA-ban 2,5%-ra és az Európai Unióban 2,0%-ra becsülik (Executive Guide, 2010).

A gazdasági növekedést az eurózónában az államadósság és a bankszektor problémái is lassítják, továbbá a növekvő energia- és olajárak is befolyásolják (Executive Guide, 2012). A gazdasági válság miatt 2009-ben a húsfogyasztás csupán 0,8%-kal emelkedett. Az EU27-ben 2007-től a hústermelés, húsfogyasztás és a húsimport is csökkent (Popp, 2010). A gazdasági világválság mérsékelte a globális húspiacot, de kisebb mértékben érintette a baromfit, mint az egyéb állatfajokat. Sőt, a vásárlói szokások megváltozásával a drágább húsokat a fogyasztók inkább csirkehússal váltották fel (Executive Guide, 2010).

A nemzetközi húskereskedelemben kiala-

kult bizonytalanság a húsimportban vezető országokat eltérően érinti. Oroszország, ahol a jelenlegi önellátási szint 65%-os, 2020-ra a belső szükségletet 85%-ban hazai termelésből kívánja kielégíteni. Ebből adódóan Oroszország fokozatosan csökkenti az importot. Kínában is az önellátásra törekednek a belső élelmiszer-biztonság miatt, ezért a húsfogyasztásuknak csupán néhány százaléka származik importból. Az USA ugyan a világ legnagyobb húsimportőre, de nem az ország ellátási gondjai miatt vásárol vágóalapanyagot, hanem a gazdasági előnyök kihasználása miatt (pl. Kanadából malacot vesz és azt olcsón megfizetlajja) (Popp, 2010).

A baromfihúsnak mintegy 11%-a kerül a világereskedelembé, melynek közel kétharmadát Brazília és az USA adja (Popp, 2014). A baromfihúsexportban Brazília után az USA a második helyen áll. Ezzel szemben a legnagyobb importőr baromfihúsból Oroszország, melyet Kína, Japán, Mexikó és Dél-Afrika követ. Közép-Kelet és Észak-Afrika több országa folyamatosan növekvő húsimportra szorul (Popp, 2010). A csirkehús nagyobb exportálói: Brazília, USA, Európai Unió, Thaiföld és Kína. Főbb importőrök: Oroszország, Európai Unió, Japán, Szaúd-Arábia és Mexikó (Executive Guide, 2009–2010). A pulykahús legnagyobb exportőre az USA, melyet – a volumen csökkenő sorrendjében – Mexikó, Brazília, az Európai Unió és Kanada követ. Az importban az Európai Unió vezet. A pulykahús jelentős vásárlója még Kína, Dél-Afrika, Oroszország és az USA (Shane, 2013). A kacsas- és libahúsnak nagyon csekély hányada (2-3%) kerül nemzetközi forgalomba (Kozák, 2012ab). Magyarországon termelt liba- és kacsamáj döntő része exportra kerül, csaknem egésze az európai piacokon értékesül. A hízott máj legnagyobb felvásárlója a világon Franciaország (Kozák, 2011).

A sertéshús exportőrei a jövőben az USA, Kanada és Brazília lesznek. Japán,

Dél-Korea, Mexikó, Oroszország és az USA továbbra is jelentős vásárló marad a nemzetközi sertéshúspiacon (Popp, 2010). A sertéshúsnak mindössze 5%-a kerül nemzetközi forgalomba. A sertéshús világszerte árát lényegében az USA, Kanada és Brazília alakítja. Az Európai Unióban a sertéshús-fogyasztás középtávon várhatóan lassulni fog, napjainkban a húsfogyasztás felét a sertéshús teszi ki (Udovec – Nyárs, 2009).

A marhahús-exportalók között legjelentősebb Brazília, továbbá Ausztrália, az USA, Kanada, Argentína és Új-Zéland. Marha- és borjúhúsimportőr országok sorrendjét – a felvásárolt mennyiség szerint – Ausztrália vezeti, ezt követi az USA, Japán, Oroszország, az Európai Unió, Mexikó és Dél-Korea (Popp, 2010). A marhahúsnak 12%-a értékesül a nemzetközi piacon, s várhatóan ezen a szinten is marad 2021-ig (Popp – Harangi-Rákos, 2013).

A juhúsexportban Ausztrália és Új-Zéland, az importban az Európai Unió, Szaúd-Arábia, USA, Mexikó szerepe kiemelkedő (Popp et al., 2008). Az EU legjelentősebb beszállítója Új-Zéland és Ausztrália. Az uniós kereskedelem döntően a tagállamok között bonyolódik le. A juhúsnak 5%-a kerül a nemzetközi forgalomba (Horn et al., 2012).

A GLOBÁLIS HÚSFOGYASZTÁS VÁLTOZÁSA

Az emberiség történetében a húsfogyasztás a közelmúltig inkább csak a gazdag elit rétegre korlátozódott. Az állatok (tehenek, juhok, kecskék, sertések, csirkék és egyéb állatok) ugyanis nagyobb értéket jelentettek élve, mint levágva (MacDonald, 2012). A fejlődő országokban a falusi lakosság többségének az állat olyan vagyontárgyat jelent, mint máshol a föld, a lakóház vagy a bankbetét (Herrero et al., 2011), ezért az emberek nagyobb része csak kivételes alkalommal fogyasztott húst. Az elmúlt évtizedek alatt azonban az iparszerűvé váló állattartás lehetővé tette, hogy az állati termékek, a hús, tej, tojás egyre szé-

lesebb lakossági kör számára elérhetővé, megfizethetővé váljon. Manapság a hús a napi étel-miszer-fogyasztás szerves része. Az utóbbi 30 év tendenciája azt mutatja, hogy a fejlődő országok többségében a jövedelmek növekedésével a húsfogyasztás emelkedett, a növényi termékeké pedig csökkent (Desouzart, 2012). A húsfogyasztás – a tenger gyümölcseivel együtt – az emberiség évtrendjében globális szinten is a leggyorsabban növekedett. Átlagosan, minden lakost figyelembe véve 1961-ről 2006-ra a húsfogyasztás megduplázódott (Halweil – Nierenberg, 2008).

Míg 1961-ben az egy főre jutó kalória-felvétel 84,7%-a növényi termékekből származott, 2007-ben ez az arány 82,8%-ra mérséklődött világviszonylatban, mert eközben az évtrendben a húsfogyasztás egyre növekedett (Desouzart, 2012). Napjainkban globális szinten az étrend energiatartalmának 16%-át az állati eredetű élelmiszerek adják. Az egyes régiók között azonban nagy különbségek vannak, például Észak-Amerikában és Nyugat-Európában ez az arány 37-38%, viszont Afrika Szaharától délre eső területein és Dél-Ázsiában csupán 5-7% (Parente – van de Weerd, 2012). A fejlődő országokban az elkövetkező két évtizedben az állati termékek iránti igény várhatóan megduplázódik (Herrero et al., 2011). Azonban ahol igen kevés (alig haladja meg a 3 USD-t) az egy főre jutó napi bruttó hazai termék (GDP) értéke, mint például Dél-Ázsiában és Afrikában a Szaharától délre fekvő területeken, ma még nem a húsfogyasztás a fő kérdés, hanem az élelmiszerekhez való hozzáférés. Itt az elsőrangú probléma az, hogy mit egyenek, s így a különböző étel-miszer-konceptiók, felfogások (pl. GMO-mentesség, organikus táplálkozás stb.) által sugalmazott fogyasztói magatartások nem érvényesülnek (Desouzart, 2012).

A húsfogyasztás sok helyen a jómódot is szimbolizálja. Az egyes földrészek, régiók, országok fogyasztásában nagyon nagy különbségek vannak: az iparilag fejlett régiók lakossága átlagosan évente 80 kg-

ot, a fejlődő régiók népessége viszont csak 32 kg húst fogyaszt. Az ilyen jellegű étrendi változásokat, a nyugati étkezési szokások átvételét a gyors globalizáció is elősegíti (MacDonald, 2012).

A demográfiai növekedés várhatóan főként a fejlődő országokat integráló Afrikában és Ázsiában következik be, ahol a Föld lakóinak mintegy 78,8%-a koncentrálódik 2050-re. Afrika, Ázsia és Latin-Amerika területén várható a húsfogyasztás növekedésének központja 2050-ig, ugyanis az itt élő népesség a jövedelem növekedését a táplálkozási szükséglet kielégítésére, az étrend javítására fogja fordítani (Desouzart, 2012).

A jövedelem növekedése és a húsfogyasztás között ugyan összefüggés állapítható meg (Horn, 2008), ámde a jövedelem változásával a húsfogyasztás növekedése eléri a telítődési szintet, ahonnan a fogyasztás növekedési üteme jelentősen mérséklődik (Desouzart, 2012). Az egy főre jutó GDP-növekedés és a húsfogyasztás között 80-90 kg/év fejenkénti húsfogyasztásig szoros korreláció mutatható ki (Horn, 2008). Ez a telítődési szint azonban a már említett fogyasztást befolyásoló tényezők miatt országonként eltérő mértékű. A fejlett országok java része ma már közel van ehhez a szinthez, de a fejlődő országok (leginkább Ázsia, Afrika Szaharától délre eső része, Latin-Amerika) húsfogyasztása még igen elmarad a világtól (Desouzart, 2012), ami 2005–2007-ben 38,7 kg volt. Ebben az időszakban 23 fejlődő országban az egy főre jutó húsfogyasztás nem érte el a 10 kg-ot, és másik 24 országban ennek mennyisége 10 és 20 kg között alakult (Alexandratos – Bruinsma, 2012). A 2013. évi előzetes adatok szerint világviszonylatban 43,1 kg, a fejlődő országokban 33,3 kg, a fejlettekben pedig 73,3 kg húst fogyasztottak lakosonként (Executive Guide, 2013), ezért „a húsfogyasztás jövője nem azoktól függ, akik már esznek, hanem azoktól, akik nem esznek eleget” (Desouzart, 2012, 4. p.).

A HÚSTERMELÉS ERŐFORRÁSIGÉNYE ÉS KÖRNYEZETTERHELÉSE

A növényi eredetű élelmiszerekről az állati eredetű termékekre való áttérés azt eredményezi, hogy egy-egy ember táplálásához egyre több növényi terméket kell megtermelni, mivel az állatokon keresztül hasznosított takarmányok transzformációs vesztesége miatt – állati termékektől függetlenül – egységnyi állati termék előállításához 4-10-szeres mennyiségű növényi terméket kell az állatokkal megetetni (Horn, 2008). A hústermékek ezért „az étrendünk legdrágább fogásai” (Halweil – Nierenberg, 2008, 92. p.), mert előállításuk jelentős erőforrásokat igényel (Parente – van de Weerd, 2012). A vágóállat-termelésben egy kilogramm testsúlygyarapodást a hizómarha 4,4 kg (Széles, 2003), a hizósertés 2,7-3,7 kg (Udovecz – Nyárs, 2009), a pecsenyecsirke 1,7-1,9 kg (Nyárs, 2008), a hizópulyka 2,9-3,1 kg (Sütő, 1997) és a kacsák 2,3-2,8 kg abrakfelhasználással érik el (Pingel, 2000). A tojótyúk egy kilogramm tojás előállításához 2,0-2,1 kg takarmányt fogyasztanak el (Sütő, 2013). Az állati termékek előállításában a monogasztrikus állatok, leginkább a sertés, valamint a baromfiak nagyon hatékonyan tudják az abraktakarmányok táplálóanyagait átalakítani (Horn, 2007). Az abrakfogyasztó állatokkal szemben a kérődző állatok előnye, hogy – benádomezésük révén – közvetlen humán fogyasztásra alkalmatlan növényi termékek átalakításával tejet és húst termelnek (Horn, 2013), ezzel nagymértékben hozzájárulnak a mezőgazdaság termékkibocsátásához. A szántóföldön előállított takarmányra alapozott hizlalással viszont csökken az élelmiszer-termeléshez igénybe vehető földterület (Popp – Harang-Rákos, 2013), a húsmarha- és juhhús-előállítás pedig döntően a legelőterületekre alapozódik (Horn, 2014). A világ mezőgazdasági földterületének háromnegyed részét gazdasági állatok legeltetésével hasznosítják. A növényter-

mesztési terület kétharmadán takarmányt termelnek (*Kastner et al., 2012 cit Parente – van de Weerd, 2012, 4. p.*). Az állattartás óriási takarmányszükséglete jól látható abból is, hogy 2000-ben állati takarmányként hasznosították a gabonatermés (búza, kukorica, rizs) – melyet közvetlen emberi fogyasztásra is felhasználnak – 38%-át és az olajos magvak (szója, olajpálma, repce) 53%-át olajpogácsaként. A haltermelés 20%-a – leginkább a baromfiak és a sertések takarmányául –, valamint a tejtermelés 12%-a a borjúnevelésben állati táplálékká vált. A gabona, a tej és a hal takarmányozási célú felhasználása a fejlett régiókban nagyobb arányú, mint a fejlődőkében (*Parente – van de Weerd, 2012*).

Az állattartás szálas- és abraktakarmány-fogyasztása révén a világ legnagyobb földhasználója (*Alexandratos – Bruïnsma 2012*), a termőföld igénybevétele állattenyésztési áganként azonban igen eltérő. Egy tonna hús előállításához a baromfi 0,64 ha, a sertés 0,74 ha, a juh 1,40 ha területet igényel. Az étkezési tojásstermelésben egy tonna tojás 0,67 ha, a tejtermelésben pedig 10 m³ tejhozam (kb. egy tonna hasznosítható beltartalom) elérése 1,20 ha termőterületet köt le (*Williams et al., 2006 és MacLeod, 2008 cit. Horn, 2008*). A termőföld hasznosításában ezért a nagyobb szaporaságú abrakfogyasztó állatfajok előnye vitathatatlan (*Horn, 2014*).

Az erőforrások között az állattartás vízfelhasználása is tetemes, hiszen globális szinten a mezőgazdaságban felhasznált víznek is kb. 31%-át az állatok itatására fordították (*Herrero et al., 2011*). Ennek ellenére a világon nő a húsfogyasztás (*Desouzart, 2012*). A húsfogyasztás emelkedése egyúttal jelentős mennyiségű takarmányigény-növekedést (*Horn, 2008*) és vízfogyasztás-növekedést is eredményez (*Herrero et al., 2011*). Az ivóvíz mellett az állatok táplálására és az állati termékek előállítására felhasznált takarmánynövények termesztéséhez is nagyon jelentős vízmennyiség szükséges. A vízfelhasználás

fajlagos – egységnyi termékre jutó – mennyisége nagymértékben függ az állatfajtától, az állatok teljesítményétől és a növények átlagos termés hozamától (*Horn, 2013*). Az állattartásban egy tonna baromfi hús előállításához 2828 m³ (*Chapagain – Hoekstra, 2002*), illetve 4500 m³ (*Oki et al., 2002*), a csirkehús 4325 m³, a sertés hús 5988 m³, a juh- és kecskehús 8763 m³, a marhahús 15 415 m³ vízfelhasználással jár (*Mekonnen – Hoekstra, 2010*).

Az állattartás és az állati termékek előállításának környezetterheléssel (üvegházhatás, eutrofizációs potenciál, légkörsavasodás) is jár, melynek mértéke igen különböző. Egységnyi termékre vonatkoztatva azonban a baromfi hús- és tojás-előállítás környezeti terhelésének előnye egyértelmű (*Horn, 2008, 2014*). A szapora állatfajok fajlagos üvegházhatású gázkibocsátása kisebb, mint a kérődző állatoké (*Horn, 2013*). A szarvasmarhatartás üvegházhatású gázkibocsátása ötször több, mint a tojás-, illetve a baromfi hús-termelésé (*Anonim, 2014*).

Mindezek ellenére a népesség gyarapodása és az emelkedő életszínvonal (GDP-növekedés) sok nagy népsűrűségű országban erőteljesen serkenti az állati eredetű élelmiszerek iránti keresletet (*Horn, 2008*).

KÖVETKEZTETÉSEK

Az állatiermék-előállítás és -fogyasztás dinamikus fejlődése a globális élelmiszerbiztonság szempontjából optimizmusra és egyben aggodalomra is ad okot.

Optimizmusra ad okot, mert

- a népességnél nagyobb ütemben növekvő állatiermék-előállítás globális szinten javítja az állati fehérjével való ellátást;

- a kérődző állatok termelésének növekedésével javul a marha- és a juhhús, valamint a tej hozzáférhetősége, olyan takarmánynövények (legelő, tömegtakarmányok) hasznosításával, amelyek közvetlen emberi fogyasztásra nem alkalmasak;

- a monogasztrikus állatok (sertés, ba-

romfi) dinamikus fejlődésével a gabonát leghatékonyabban átalakító, gyors növekedésű, korán vágóérett, szapora állatok kerülnek előtérbe, ezáltal javul az állati termékekhez való hozzáférés lehetősége;

– a nagy volumenű állattermék-előállító országok, régiók önellátást meghaladó termelésükkel a húspiac globalizációja miatt elősegíthetik a hústermelésben és -fogyasztásban kevésbé fejlett, illetve fejlődő térségek élelmiszer-ellátását.

Aggodalomra ad okot, mert

– a teljes élelmiszerlánc (növényi termék – állati termék – humán táplálék) tápanyag-átalakítási folyamatai miatt egy-egy ember élelmezéséhez több növényi termék szükséges;

– a humán étrendbe közvetlenül is igénybe vehető élelmiszerforrások takarmányként történő felhasználása csökkenti az emberiség táplálékanyag-forrását, mivel azok állati

termékké való átalakítása transzformációs veszteséggel jár és ezzel romlik az élelmiszerekhez való hozzáférés lehetősége;

– az állati termékek előállítására olyan forrásokat (gabona, hal, tej, víz) is felhasználnak, amelyek a humán élelmezésben és az ivóvízellátásban szintúgy hasznosíthatóak;

– a növekvő állattermék-fogyasztás feltevéleinek megteremtése több erőforrást köt le, mint azoké a növényi termékeké, amelyeket az állati eredetű élelmiszerek a humán étrendben kiváltak.

Mindezek miatt megfogalmazódik az az elvárás is, hogy a fogyasztóknak át kell értekelniük a hús szerepét a táplálkozásban (Nierenberg, 2006), és olyan élelmiszer-gazdálkodást kell folytatni, amely társadalmilag igazságos, valamint ökonómiai és környezeti szempontból is fenntartható (Nierenberg, 2013).

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) Alexandratos, N. – Bruinsma, J. (2012): World agriculture towards 2030/2050. The 2012 Revision. ESA Working Paper No 12-03 June 2012, Rome. Food and Agriculture Organization of the United Nations, 146 p. <http://www.fao.org/docrep/016/ap106e/ap106e.pdf> [Letöltés dátuma:2014.03.26.] – (2) Aliczki K. – Popp J. (2012): Kihívások és kilátások. Baromfiágazat, 12(2) 4-9. pp. – (3) Anonim (2004): Madárinfluenza. Baromfiágazat, 4(1) 68-71. pp. – (4) Anonim (2014): A marhaszelet valódi ára. Magyar Mezőgazdaság, 69(33) 8. p. – (5) Bozsó D. – Nyárs L. – Vizvári B. (2006): Shocks on the meat market of some EU-15 countries. XLVIII. Georgikon Napok, Keszthely, 2006. szeptember 21–22., 1-5. pp. – (6) Chapagain, A. K. – Hoekstra, A. Y. (2002): Virtual water trade: A quantification of virtual water flows between nations in relation to international trade of livestock and livestock products. 49-76. pp. In: Hoekstra, A. Y. (ed.): Virtual water trade. Proceeding of the International Expert Meeting on Virtual Water Trade. IHE Delft, The Netherlands 12-13 December 2002. Valeu of Water. Research report series No. 12 – (7) Clarke, P. (2011): Poultry meat demand on an upward spiral. World Poultry, 27(1) 40-42. pp. – (8) Desouzart, O. (2012): Economic future of the poultry industry: Concentration of production, saturation of consumption, adding new customers through lower costs, mitigation of world hunger. 1-11. pp. In: XXIV. World's Poultry Congress 5-9 August 2012, Salvador, Bahia, Brazil – (9) Egri E. – Kálmán Á. – Mándi-Nagy D. – Stummer I. (2013): Az állati termékek kereskedelme. Magyar Mezőgazdaság, 68(17) 66-68. pp. – (10) Erdész F.-né – Hingyi H. – Popp J. – Potori N. – Radócné Kocsis T. – Udovecz G. (2005): A fontosabb állati termékek világgpiaci kilátásai. 45-107. pp. In: Popp J. – Potori N. (szerk.): Nemzetközi Agrárpiaci Kilátások 2005. Agrárgazdasági Kutató Intézet – (11) Executive Guide (2009–2010). WATT Executive Guide to World Poultry Trends 2009/10. www.WATTAgNet.com – (12) Executive Guide (2010): WATT Executive Guide to World Poultry Trends 2010. www.WATTAgNet.com – (13) Executive Guide (2012): WATT Executive Guide to World Poultry Trends 2012. www.WATTAgNet.com – (14) Executive Guide (2013): WATT Executive Guide to World Poultry Trends 2013. www.WATTAgNet.com – (15) EuroFoieGras (2013): Situation du marché. Assemblée Générale du 26 juin 2013, Budapest [előadás] 1-9. pp. – (16) FAO (2006): World agriculture towards 2030/2050. Interim report. FAO, Rome. http://www.fao.org/fileadmin/userupload/esag/docs/Interim_report_AT2050web.pdf [Letöltés dátuma:

2014.03.26.] – (17) FAOSTAT (2013): <http://faostat.fao.org/site/535/DesktopDefault.aspx?PageID=535#ancor>. [Letöltés dátuma: 2013.03.05.] – (18) FAOSTAT (2014a): <http://faostat.fao.org/site/550/DesktopDefault.aspx?PageID=550#ancor> [Letöltés dátuma: 2014.08.26.] – (19) FAOSTAT (2014b): <http://faostat.fao.org/site/569/DesktopDefault.aspx?PageID=569#ancor> [Letöltés dátuma: 2014.08.26.] – (20) Halweil, B. – Nierenberg, D. (2008): Meat and seafood: The global diet's most costly ingredients. 61-74. pp. In: Starke, L. (ed.): State of the world 2008. Worldwatch Institute, Washington – (21) Herrero, M. – MacMillan, S. – Johnson, N. – Ericksen, P. – Duncan, A. – Grace, D. – Thornton, P. K. (2011): Improving food production from livestock. 155-163. pp. In: Starke, L. (ed.): The State of the World 2011. Worldwatch Institute, Washington – (22) Hingyi H. – Popp J. – Potori N. – Udovecz G. (2004): A fontosabb állati termékek világpiaci kilátásai (2004). 51-107. pp. In: Popp J. (szerk.): Nemzetközi Agrárpiaici Kilátások 2004. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet – (23) Horn P. (2007): Intenzív és extenzív állattenyésztés a fenntartható mezőgazdaságban. Állattenyésztés és Takarmányozás, 56(5) 389-402. pp. – (24) Horn P. (2008): A baromfitermesztés fejlődésének kilátásai, új kihívások, veszélyforrások és lehetőségek. Állattenyésztés és Takarmányozás, 57 (5) 389-401. pp. – (25) Horn P. (2013): A tej- és marhahústermelés versenyhelyzete a világ állattenyésztésében. Állattenyésztés és Takarmányozás, 56(5) 389-402. pp. – (26) Horn P. (2014): A baromfi versenyképessége. Magyar Mezőgazdaság, 69(23) 28-31. pp. – (27) Horn P. – Bögréné Bodrogi G. – Sáfár L. – Hajduk P. (2012): A juftenyésztés világ és európai tendenciái, komplex környezeti és éghajlati változás hatásai. Állattenyésztés és Takarmányozás, 61(3) 195-214. pp. – (28) Kállay B. (2012): Töretlen a baromfiipar globális fejlődése. Baromfiágazat, 12(4) 6-14. pp. – (29) Kozák J. (2011): A húzott liba- és kacsamáj termelése, valamint piaci kihívásai. Gazdálkodás, 55(3) 309-316. pp. – (30) Kozák J. (2012a): A világ kacsahústermelése és -piaca. Gazdálkodás, 56(1) 79-86. pp. – (31) Kozák J. (2012b): A világ libahústermelésének és -kereskedelmének alakulása az elmúlt évtizedekben. Gazdálkodás, 56(6) 512-521. pp. – (32) MacDonald, M. (2012): Food security and equity in a climate-constrained world. 161-168. pp. In: Starke, L. (ed.): The State of the World 2012. Worldwatch Institute, Washington – (33) Magdelaine, P. (2011): Egg and egg product production and consumption in Europe and the rest of the world. 3-16. pp. In: Nys, Y. – Bain, M. – Van Immerseel, F. (eds.): Improving the safety and quality of eggs and egg products. Vol 1. Woodhead Publishing Limited, Cambridge – (34) Mekonnen, M. M. – Hoekstra, A. Y. (2010): The green, blue and grey water footprint of farm animals and animal products. Vol 1. Main report. Value of Water Research Report Serie, No. 48 – (35) Molnár Z. (2007): A 2006. évi madárinfluenza magyarországi tapasztalatai. Baromfiágazat, 7(1) 48-56. pp. – (36) Nierenberg, D. (2006): A világ húsiparának átalakulása. 47-68. pp. In: A világ helyzete 2006. Föld Napja Alapítvány, Budapest – (37) Nierenberg, D. (2013): Agriculture: Growing food – and solutions. 190-200. pp. In: Starke, L. (ed.): State of the World 2013. Worldwatch Institute, Washington – (38) Nyárs L. (2008): A baromfitermékek hazai és nemzetközi piaci kilátásai. Magyar Baromfi, 49(7) 24-31. pp. – (39) Nyárs L. – Vizvári B. (2005): The Changing Market Shares of Poultry and Pork. XLVII-th Georgikon Days and 15-th ÖGA Meeting, Keszthely (Hungary), September 29-30, 2005. CD: \Teljes anyagok\Nyars.Vizvari.doc, 1-6. pp. – (40) Nyárs L. – Vizvári B. (2006): A BSE-krízis hatása az EU húspiacára. X. Nemzetközi Agrárökonómia Tudományos Napok, Gyöngyös, 2006. március 30-31., 1-10. pp. – (41) Oki, T. – Sato, M. – Kawamura, A. – Miyake, M. – Kange, S. – Musiaki, K. (2002): Virtual water trade to Japan in the world. 221-235. pp. In: Hoekstra, A. Y. (ed.): Virtual water trade. Proceeding of the International Expert Meeting on Virtual Water Trade. IHE Delft, The Netherlands 12-13 December 2002. Value of Water. Research report series, No. 12. – (42) Parente, S. – van de Weerd, H. (2012): Food security and farm animal welfare. 1-19. pp. http://www.ciwf.org.uk/includes/documents/cm_docs/2012/f/food_security_and_farm_animal_welfare_report.pdf [Letöltés dátuma: 2014.03.25.] – (43) Pingel, H. (2000): Enten und Gänse. Stuttgart (Hohenheim), Ulmer – (44) Popp J. (2002): Kilátások az állati eredetű termékek világpiacán. 75-110. pp. In: Popp J. (szerk.): Nemzetközi Agrárpiaici Kilátások 2001. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet – (45) Popp J. (2010): A fontosabb állati eredetű termékek világpiaci kilátásai. 33-60. pp. In: Udovecz G. (szerk.): Nemzetközi Agrárpiaici Kilátások 2010. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest – (46) Popp J. (2014): A baromfiágazat globális helyzete és kilátásai (II). Baromfiágazat, 14(1) 4-11. pp. – (47) Popp J. – Harangi-Rákos M. (2013): A szarvasmarhatermesztés hazai és nemzetközi kilátásai. Állattenyésztés és Takarmányozás, 62(4) 324-345. pp. – (48) Popp J. – Potori N. – Udovecz G. (2005): Főbb mezőgazdasági ágazatok várható kilátásai az EU-csatlakozás után. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest – (49) Popp J. – Shenggen, F. – Varga E. – Potori N. (2008): A fontosabb áll-

lati termékek világszíni kilátásai. In: Udovecz G. (szerk.): Nemzetközi Agrárpiaei Kilátások 2008. Agrárgazdasági Kutató Intézet – (50) Shane, S. (2013): Elevate turkey meat to specialty items. *World Poultry*, 29(5) 12-15. pp. – (51) Sütő Z. (1997): A pulyka. Gazda Kiadó, Budapest – (52) Sütő Z. (2013): Az étkezési tojástermelés biológiai alapjai. 95-110. pp. In: Pupos T. – Sütő Z. – Szöllősi L. (szerk.): Versenyképes tojástermelés. Szaktudás Kiadó Ház Zrt., Budapest – (53) Széles Gy. (2003): A szarvasmarha-ágazat szervezése és ökonómiaja. 89-127. pp. In: Magda S. (szerk.): Az állattenyésztés szervezése és ökonómiaja. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest – (54) Udovecz. G. – Nyárs L. (2009): A sertéságazat versenyesélyei Magyarországon. Állattenyésztés és Takarmányozás, 58(5) 451-466. pp. – (55) Varga Gy. (2001): Kilátások az állati eredetű termékek piacain. 75-99. pp. In: Popp J. (szerk.): Nemzetközi Agrárpiaei Kilátások 2000. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet – (56) Windhorst, H.-W. – Wilke, A. (2013a): The spatial dynamics of global turkey meat production between 1970 and 2010. *Zootecnica International*, 35(7-8) 26-37. pp. – (57) Windhorst, H.-W. – Wilke, A. (2013b): The globalisation of chicken meat production between 1970 and 2010. *Zootecnica International*, 35(9) 26-35. pp.

HELYESBÍTÉS!

A folyóirat 2014. 6. számában, a *Farkasné Fekete Mária – Balyi Zsolt – Szűcs István*: Az agrárgazdaság hatékonyságának néhány sajátos aspektusa című írás 564. és az 575. oldalán félreérthető megfogalmazásban szerepel, hogy „rendelkezésre áll 7,5 millió ha mezőgazdaságilag művelt terület”.

A helyes megfogalmazás ezzel szemben az, hogy „rendelkezésre áll 5,3 millió ha mezőgazdaságilag művelt terület”.

Magyarázat: Magyarország összes termőterülete 7,4 millió ha, de ebből közel 1,9 millió ha erdő. Az erdő viszont nem minősül mezőgazdasági területnek. (*Agrárgazdasági Statisztikai Zsebkönyv 2013, AKI, 17. o.*)

A pontatlan megfogalmazásért a Tisztelt Olvasók elnézését kérjük!

a Szerzők

Az uniós intervenciós árszabályozás vizsgálata a hazai gabonapiacon

NÓGRÁDI JUDIT

Kulcsszavak: árstabilizálás, piaci ár, agrárpolitikai célok, piacszabályozás, árinstabilitás.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Tanulmányomban arra kerestem a választ, hogy a különböző agrárpolitikai célok hogyan viszonyulnak az árszabályozásra vonatkozó piacszabályozási eszközökhöz, illetve szükséges-e egyáltalán az árakat kormányzati szinten stabilizálni. Ebben a kérdésben jelentősen megoszlott a szakértők véleménye.

Az áttekintett irodalom alapján látható, hogy az agrárpolitikai célok általában tartalmaznak árstabilizációs törekvéseket. Az árinstabilitás legfőbb oka a mezőgazdasági termékek kereslet/kínálatában rövid távon jelentkező árrugalmatlanságban található. A kutatók véleménye megoszlik az állami beavatkozások szükségszerűségéről. Egyes szerzők szerint a kormányzat azért alkalmaz a mezőgazdasági termékek esetében árstabilizációs programokat, mert a szabadpiaci árak nem nyújtanak megfelelő szintű árstabilitást.

Az EU-csatlakozással Magyarországon is bevezették az EU gabonaintervenciós rendszerét, a garantált áras felvásárlást, ahol 101,31 EUR/tonna felvásárlási árat biztosít az EU. A rendszer ezáltal elméletileg nem engedi az árakat az intervenciós ár alá csökkenni. Az EU-s intervenciós rendszer bevezetésével feltételezhető a hazai piaci árak volatilitásának csökkenése.

A búza és kukorica piaci árterjedelme alakulásának vizsgálata alapján az eredmények azt mutatták, hogy a csatlakozást követően azokban az években, amikor működött az intervenció, kisebb volt a búza és a kukorica piaci árterjedelme. Az eredmények szerint az EU-s intervenciós rendszer bevezetésével a hazai piaci árak volatilitása csökkent.

Azáltal, hogy az intervenciós minőséget elérő búza, illetve kukorica árát nem engedi a rendszer 101,31 EUR/tonna alá csökkenni, a minimumárak magasabban alakultak, mint az EU-s intervenció bevezetését megelőzően. A csatlakozást követő időszakban csak a kistermelők által a minimális átvételi mennyiséget, valamint az intervenciós minőséget el nem érő búza-, illetve kukoricamennyiség szorult ki az intervencióból. Összességében az átlagos piaci ár emelkedett az intervenciós beavatkozás hatására.

Javasolható a piaci ár stabilizálása érdekében az intervenciós rendszer továbbműködtetése. A magyar álláspont kialakításakor, illetve a nemzeti szabályok megalkotásakor érdemes figyelembe venni, hogy az intervenciós intézkedés továbbra is jó eszköz lehet az árstabilizáció erősítésére.

BEVEZETÉS

A gazdák figyelemmel kísérik a gabonafélék áralakulását, az eladási és a vételi ár-folyamatot az időjárási tényezők és a várható termés nagyságának figyelembevételével kalkulálják. A magyar gabonafélék, elsősorban a kukorica, illetve búza ára azonban csak bizonyos mértékig függ az időjárástól és a várható termés nagyságától.

Tanulmányomban áttekintésre kerültek az agrárpolitikai célok, amelyek közül kiemelttem az árstabilizálásra vonatkozó törekvéseket. Ezt követően megvizsgáltam az árinstabilitás okait. Szükséges-e az állami beavatkozás ahhoz, hogy az árak stabilak legyenek? Amennyiben igen, akkor további kérdés, hogy hogyan lehet az instabilitást csökkenti és ennek milyen lehetséges kimenetelei várhatók. Tanulmányomban elsősorban a búza és kukorica piaci árszabályozására koncentráltam, azon belül is a gabonaintervencióra.

Munkám során igyekeztem igazolni azt a feltevésemet, hogy az EU-s intervenció rendszer bevezetésével feltételezhető a búza és kukorica hazai piaci ára volatilitásának csökkenése, továbbá azt, hogy azáltal, hogy az intervenció minőséget elérő búza, illetve kukorica árát nem engedi a rendszer 101,31 EUR/tonna alá csökkenni, vélelmezhető, hogy a piaci minimumárak magasabbban lesznek, mint az EU-s intervenció bevezetését megelőzően.

ELMÉLETI ÁTTEKINTÉS

Agrárpolitikai célok: Az agrárpolitikai célok többféleképpen csoportosíthatók, többek között aszerint, hogy milyen értékeket, illetve milyen általánosabb gazdaságpolitikai célkitűzéseket szolgálhatnak (Henrichsmeyer – Witzke, 1994). Az első ilyen általánosabb cél a gazdaság hatékonyságának növelése. A második csoportba az úgynevezett elosztási célok (jövedelem-újraelosztás) sorolhatók. A harmadik lényeges célkitűzés az ársta-

bilitásra vonatkozik (Fertő, 1998). Amikor agrárpolitikai célokról beszélünk, mindig a termelő alkupozíciójának erősítésére kell gondolni.

A különböző agrárpolitikai célok között előkelő helyen szerepel a stabil termelői ár megteremtése. Azt szokták feltételezni, hogy a túlzott élelmiszerár-ingadozások egyben a reáljövedelmek ingadozásához is vezetnek, amennyiben a lakosság jövedelme nagyobb részét élelmiszerekre költi. Következésképpen ez a jelenség az emberek többsége számára kedvezőtlen.

Az árinstabilitás okai: A mikroökonómiai alapmodellekben azt feltételezik, hogy a termelők és a fogyasztók tisztában vannak az árakkal, így azok ismeretében hozzák meg döntéseiket, továbbá hogy az árak nem sztochasztikusan alakulnak. A valóságban az árak azonban gyakran változnak, és ez instabilitáshoz vezet. Az instabilitás két alapvető esete különböztethető meg (Just et al., 1982): az instabilitás bizonyosság mellett, amikor a döntéshozók tudják anticipálni az árváltozásokat és tudnak alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez, valamint az instabilitás bizonytalanság mellett, amikor a változásokat nem látják előre (Fertő, 1995).

A mezőgazdasági termékek kereslete rövid távon árrugalmatlan. A mezőgazdasági árak aránya kicsi a végtermékben (pl. búza értéke a kenyér értékében), kevés jószágnak van helyettesítője rövid távon, a végső termékek inkább ár- és jövedelemrugalmatlanok, a termékek alapvető szükségletek (Fertő, 1995).

Az állami beavatkozások szükségessége: Az árstabilizálás érdekében történő állami beavatkozások szükségességéről megoszlanak a vélemények.

A klasszikus közgazdaságtan szilárdan hitt a piaci erők hatékonyságában. Úgy vélték, hogy a piaci mechanizmusok valamennyi piacon az egyensúly kialakulása irányába hatnak, így alapvetően nincsen szükség kormányzati beavatkozásokra

a gazdaság működésében (*Phyllis, 1997; Bekker, 2000; Deák et al., 2004*).

Az 1929–33-as nagy gazdasági válság alapjaiban megrendítette a klasszikus közgazdaságtant. A válság hosszú időtartama és súlyossága nyilvánvalóvá tette, hogy a piaci erők a munkapiac tekintetében nem biztosítják az egyensúlyt. *Keynes* a megoldást az összpiaci kereslet állami eszközökkel – költségvetési politikával – történő serkentésében látta (*Keynes, 1965; Mátyás, 1991; Phyllis, 1997; Bekker, 2000; Deák et al., 2004*).

A 70-es évek világgazdasági eseményei (olajárrobbanás, az infláció gyorsulása, valamint a megugró munkanélküliség) a keynesi közgazdaságtan megrendüléséhez vezettek. Az új irányzat, a monetarizmus szerint a kormányzatoknak nem szabad aktív politikával a gazdaság stabilitására törekedni, mert a beavatkozás több kárt okoz, mint amennyi sikerrel kecsegtet. Jellemzője, hogy a gazdaság fő problémájának az inflációt és a munkanélküliséget tekinti, továbbá a piaci kereslet szabályozását illetően sokkal inkább bíznak a monetáris, mint a költségvetési politikában (*Friedman, 1986; Phyllis, 1997; Bekker, 2000; Deák et al., 2004*).

Timmer (1989) szerint a kormányzat azért alkalmaz a mezőgazdasági termékeknél árstabilizációs programokat, mert a szabadpiaci árak nem nyújtanak megfelelő szintű árstabilitást. A szerző munkájában részletesen tárgyalja az árpolitikák szerepéről – a szabadpiaci iskola, a strukturális iskola és a stabilizáció iskolája között – zajló háromoldalú vitát a mezőgazdasági fejlődési stratégiákkal kapcsolatban.

A szabadpiaci iskola azt állítja, hogy minden mezőgazdasági termék árának ki kell fejeznie a határparitáson számolt elmaradó haszon értékét, függetlenül attól, hogy milyen nemzetközi piaci folyamatok alakítják az árakat, és attól, hogy milyen árszintek alakultak ki (*Schultz, 1978*), vagyis azt tartja kívánatosnak, hogy egyáltalán

ne legyen árbeavatkozás. A határparadigmát (hogy mindent a piac dönt el állami beavatkozás nélkül), amely ennek a megközelítésnek intellektuális alapjául szolgál, a neoklasszikus közgazdászok ugyancsak támogatják (*Ian – Mirrlees, 1969; Timmer, 1986; Newbery – Stern, 1987*).

A strukturális iskola azt állítja, hogy a határparadigma a hazai ár kialakításakor félrevezető. Az árak kialakításakor a jövedelmdisztribúciós célokat szükséges szolgáltni, összefüggésben a makroökonómiai stabilitással (*Lipton, 1977; Janvry, 1978; Taylor, 1980; Streeten, 1987; Rao, 1989*). Tehát a mezőgazdasági ágazatokat elsődlegesen a jövedelmek újraelosztásának eszközeként használják.

A stabilizáció iskolájának fő állítása, hogy a világszerte rövid távú ármozgások követése, illetve a hosszú távú nemzetközi elmaradt hasznok nem követése egyaránt lényeges hatékonyságvesztéshez vezet. Ez független attól, hogy milyen piaci folyamatok határozzák meg a nemzetközi elmaradt hasznokat. Tehát az optimális hatékonyság elérése érdekében szükséges némi piaci beavatkozás, hogy az árakat rövid távon stabilizálják, de hagyni kell elégséges rugalmasságot, hogy a belföldi árak tükrözhesék a nemzetközi ártrendeket. Mivel ezzel elősegítik egy kompetitív árkövető piaci szektor kifejlődését, az állami árbeavatkozás szerepe idővel csökkenhet.

Az árstabilizálás céljai: A kormányzatok gyakran beavatkoznak a mezőgazdasági piacok működésébe, hogy stabilizálják a fogyasztói és termelői árakat, ezen keresztül a jövedelmeket, javítsák a termelés hatékonyságát, csökkentsék a makroökonómiai ingadozásokat, valamint újra elosszák a jövedelmeket a vidéki és a városi lakosság között (*Fertő, 1995*). Ugyanakkor nem könnyű meghatározni a stabilizálás célját, hogy mit stabilizáljon a kormány, a termelői, a fogyasztói vagy a nagykereskedelmi árat; az áringadozásokat lefelé vagy felfelé szabályozzák, vagy hogy a termékmennyiséget

stabilizálja-e. Például *Juhász és Mohácsi (1995)* szerint az exporttámogatás egyik nehezen feloldható dilemmája, hogy a szubvenció meghatározásakor hogyan jelenjen meg a feldolgozók, kereskedők, illetve a mezőgazdasági termelők eltérő érdeke.

Nehezíti a helyzetet, hogy a kormányzati beavatkozások ellen több erő hat (*Puskás, 2001*):

- a) a költségvetési kényszer;
- b) a szabadkereskedelmi egyezmények (GATT stb.);
- c) a fogyasztói csoportok;
- d) a környezetvédő csoportok;
- e) a termelők széthúzása az eltérő érdekek miatt.

A beavatkozások főbb céljai az erőforrások megfelelő allokációjával a hatékonyság növelése; a jövedelemelosztás, a termelők megfelelő jövedelmének biztosítása; és az élelmiszer-ellátás biztonságának, az önellátásnak a megteremtése (*Fogarassy – Villányi, 2004*).

Az árstabilizálás elméleti hatásai: *Timmer (1989)* szerint a fejlődő országokban nagyszámú piaci hiba figyelhető meg. Véleményem szerint piaci hiba a piac önszabályozó voltának a hibája, amikor a piaci struktúra nem megfelelő, amikor nem működik a piaci verseny, amikor intranszparens a piac. A piaci hiba a piaci zavarban nyilvánul meg. A piaci zavart az agrárpiaci rendtartásról szóló *1993. évi VI. törvény* az alábbiak szerint definiálta: „a piaci áraknak az irányártól, ennek hiányában az áringadozás középpontjától való olyan mértékű eltérése, amely veszélyezteti a termékek keresleti-kínálati egyensúlyát”. Ennek fényében a modern jóléti közgazdaságtan egyértelműen állást foglal az állami beavatkozások potenciális paretoi értelemben vett jólétnövelő szerepével kapcsolatban. Az, hogy adott esetben az állam valóban növelni tudja-e a jóléket beavatkozásával, két tényezőtől múlik:

- a) hogy valóban piaci hibával van-e dolgunk; valamint

- b) hogy az állam beavatkozása nem ront-e többet a helyzeten, mint amennyit javít (*Timmer, 1989*), ami véleményem szerint a hibás gazdaságpolitikai reakciókra, a modernizáció követelményeinek leegyszerűsített, sematikus értelmezésére vezethető vissza.

Több kutató (*Timmer, 1989; Fertő, 1995, 1999; Puskás, 2001; Fogarassy – Villányi, 2004; Szanyi, 2006*) foglalkozott az árpolitikai beavatkozások elméleti hatásaival, melyet alább fejtek ki. Az árstabilizációra vonatkozó beavatkozások értékelését több szempontból lehet elvégezni.

Az intervenciók beavatkozások negatív elméleti hatásai (*Puskás, 2001; Fogarassy – Villányi, 2004* in cit.: *Szanyi, 2006*):

- a) *Készletek felhalmozódása.*

Az egyik leggyakrabban felhozott érv az árpolitikai beavatkozások ellen (különösen az ütközőkészleteknél), hogy hatásukra a termelők nagyobb mennyiséget állítanak elő, mivel tudják, hogy az állam megvédi őket. A II. világháború után Európában erre szükség is volt, de az 1980-as évektől a termelés már meghaladta az önellátást, folyamatos volt a túltermelés, a többlet elhelyezése pedig újabb problémákat vet fel.

- b) *Költségvetés számára nagy terhet jelentenek.*

A felhalmozódott készletek raktározása, értékesítése, a világpiacon árnál nagyobb belső piaci tér garantálása stb. mind nagy összegeket emészt fel a költségvetésből.

- c) *Világpiacon torzítás és káros hatások a világpiacon.*

A fejlett országok azzal, hogy saját termelőiket hozzák előnyösebb helyzetbe, a fejlődő országok felzárkózását gátolják, ezzel viszont maguknak is károkat okoznak. A fejlődő országok folyamatosan nagy adósságokat görgetnek magukkal, amelyet esetleg a világpiacon értékesített termékeikből tudnának törleszteni a fejlett országok felé, azonban pont ezt gátolja a termelők megkülönböztetése, így még jobban eladósodnak, az újabb hiteleket pedig ismét

csak a fejlett országok adják. A tervezett adósságelengedés sem sokat javítja a helyzetükön, mert továbbra sem tudnak azonos feltételekkel részt venni a „versenyben”.

d) *Csak helyettesítő megoldás.*

Igazából a mezőgazdaság strukturális átalakítása lenne szükséges, azonban nehéz kialakítani ezeket a programokat. A mezőgazdasági termelők ragaszkodnak a hagyományaikhoz és földjükhöz, jellemzően a legtradicionálisabb csoportot alkotják a társadalomban. Emellett a költségek is nagyobbak lennének az átállásnál pillanatnyilag, bár azután nem kellene folyamatosan támogatni.

e) *A fogyasztók rosszabbul járnak.*

Mivel a világpiacon árnál magasabbak a belföldi árak, ezért a fogyasztóknak a jövedelmük nagyobb hányadát kell a mezőgazdasági, élelmiszer-ipari termékekre költeniük. Ugyanakkor az is igaz, hogy a fogyasztókat is védik egyes beavatkozások (pl. ütközőkészletek elve). Az állam azért megpróbál még elfogadható árat kialakítani a fogyasztók védelme érdekében.

Az intervenciós beavatkozások pozitív elméleti hatásai (Puskás, 2001; Fogarassy – Villányi, 2004 in cit.: Szanyi, 2006):

a) *Élelmiszer-ellátás biztonságának megeremtése.*

Minden ország stratégiai kérdésként kezeli ezt, mert ha elérjük az önellátás szintjét, akkor nem lesznek kiszolgáltatva a világpiacon változásoknak, más országoknak.

b) *Árstabilizálás és kiszámíthatóság.*

A beavatkozások jellegéből adódik, hogy vagy egy konkrétan meghatározott árat alakítanak ki, vagy tompítják a világpiacon árszámításokban bekövetkező ingadozásokat, ezzel pedig a tervezés is biztosabb lesz.

c) *Termelők számára magasabb életszínvonal biztosítása.*

A mezőgazdaságban dolgozók azokban az országokban, ahol az árszabályozás beavatkozások jellemzőek, így már megközelítőleg akkora jövedelemre tudnak szert tenni, mint az iparban dolgozók, nem szakadnak

le jobban a többi társadalmi rétegtől. Mivel meg tudnak élni a munkájukból, nem kell elhagyniuk a vidéket, így nem növelik a városi munkanélküliek számát. Nő a termelők alkupoziója.

Az árstabilizálás eszközei: A célok megvalósításához rendelkezésre álló eszközök három csoportba sorolhatók (Fogarassy – Villányi, 2004):

a) *Strukturapolitika:* a hatékonyság elérésére helyezi a hangsúlyt, mint a helyes üzemméret kialakítása a termelésben, de ide tartozik a regionális problémák kezelése, szociális és környezeti hatások makroszintű kompenzálása is.

b) *Piacpolitika:* a gyenge alkupoziójú termelők számára védelmet próbál biztosítani a kormányzat ennek segítségével (piaci intézmények kialakítása és működtetése, egyes piaci szereplők preferálása stb.).

c) *Árszabályozás:* céljai közé tartozik az árstabilizálás, a termelők magasabb életszínvonalának biztosítása.

A különböző eszközök azonban nem választhatók szét egymástól élesen, gyakran több célt is szolgálnak, de mindig hatnak más célokra valamilyen irányban. A beavatkozások következtében az árak torzulnak (Fogarassy – Villányi, 2004).

A gabonapiaci árstabilizálásnak két különböző, ám egymással kapcsolatban lévő komponense van

a) a szezonális árstabilizáció a betakarítást követő alacsony és a betakarítást megelőző magas árak között;

b) az évek közötti árstabilizálás a világpiacon árszámításokhoz viszonyítottan (Timmer, 1989).

Az árstabilizálási beavatkozások típusai:

- A magánkészletezés szerepe és a tárolási költségek / Ütközőkészletek elve
- Támogatott vásárlás
- Garantált ár és veszteségfizetés / Intervenció
- Hazai kvóta
- Termelés támogatása
- Termelés adóztatása

- Importlefölözés
- Importkvóta

Az árstabilizálás alapvető célja a piac ön-szabályozó voltának javítása. Egy valódi piacgazdaságban az állam az árstabilizáló eszköztáron keresztül uralja a politikát. Az árszabályozási eszközök alkalmazása belső kereslet-kínálati viszonyok között belső keresletnövekedéssel jár. Amennyiben túlzott keresletnövekedés alakul ki, akkor az nagyfokú nemzetközi zavarokat (pl. esetleges exporttámogatáson keresztül), továbbá belső finanszírozási zavarokat okoz azzal, hogy a feleslegek elhelyezése nagy erőforrásokat köt le (pl. az EU gabonapiaci szabályozása). Ezek az árszabályozási eszközök hosszú távon nem alkalmazhatók hatékonyan piacgazdasági feltételek között.

Jó példa a fentiekre, hogy az EU-ban az árszabályozás akkor került bevezetésre, amikor hiánypiac volt. A bevezetett árszabályozás 1968–1974 között hatékonyan működött, de hosszú távon belső keresletnövekedést indukált (pl. EU-szinten felhalmozódott intervenciók készletek). Az árszabályozás veszélyt jelent akkor, ha nem tud rugalmasan reagálni a belső kereslet változásaira.

A gabonaintervenció mint az árstabilizálás egyik eszköze: Mind a termelőknek, mind a fogyasztóknak érdeke a stabil, kiszámítható piac, annak ellenére, hogy ellentétes érdekkörhöz tartoznak. A termékpiacszabályozás árstabilizációs eszközei közé tartozik az intervenció (Halmai, 2002).

Magyarországon az EU-hoz történő csatlakozást megelőzően (2002-ig) a garantált áras felvásárlás volt az a gabonapiaci intézkedés, amely leginkább hasonlított az uniós intervencióra. Minden évben a piaci viszonyok figyelembevételével rendeletben meghatározásra került a garantált ár. *Jancsok és Kató (2002)* szerint a garantált árat a hazai és a világpiaci ártól alacsonyabb szinten határozták meg (kivéve 1998-ban), ennek ugyanis nem az volt a célja, hogy a termelőket extra állami támogatásban

részesítsék. A garantált ár nem érte el az átlagos termelési színvonalon termelők önköltségének hetven százalékát. Az előírt minőségi követelményeknek megfelelő termék felvásárlása meghirdetett garantált áron történt az előre meghatározott kvóta mértékéig.

Egyetértve több szerzővel (Csillag, 1998; Laczkó – Szőke, 2000; Popp, 2000; Erdész, 2001), a garantált áras felvásárlási rendszer nem volt alkalmas a piaci zavarok teljes mértékű elhárítására, tekintve, hogy a rendszer hazánkban nem volt kiszámítható. Eseti jelleggel, a piaci zavar észlelését követően, a betakarítás után került meghirdetésre, illetve a meghirdetett garantált ár is évről évre jelentősen változott, továbbá a felvásárlás a kvóta mértékéig történhetett meg.

A garantált áras felvásárlás hatékonyabban működött volna abban az időben is, ha a vetés előtt határozták volna meg az árakat, és nem akkor, amikor már közelítő becsléseket tudtak készíteni a termésmennyiség alapján. Ezáltal a gazdák kiszolgáltatottsága csökkent volna, hisz jobban tudták volna kalkulálni a minimális árbevételüket.

Az intervenciók intézkedése 2002-ben került bevezetésre Magyarországon a 2002. évi termésű étkezési búza intervenciók felvásárlásáról és közraktári támogatásáról szóló 194/2002. (IX. 6.) Kormányrendelet alapján, amely szabályrendszere természetesen eltért a jelenleg működő intervenciók rendszertől, de már átmeneti intézkedésnek tekinthető. Az agrárpiaci rendtartásról szóló 1993. évi VI. törvény lehetővé tette az intervenciók feltételrendszer vetés előtti kihirdetését, azonban ez mégsem történt meg, mert az agrárkormányzat a szabályozást a betakarítást követően tette közzé, emiatt a gabonatermelők- és kereskedők soha nem lehettek biztosak a betakarításkori árakban. A szabadpiaci gyakorlat az volt, hogy jó termés esetén az ár lezuhant, ha rossz volt a termés, akkor viszont nem emelkedett elég magasra. Az volt előnyben, aki raktározni tudta az áruját (Rieger et al., 2005).

Az EU-csatlakozásra való többéves felkészülés ellenére a magyarországi piaci szereplőknek igen szokatlan volt az EU gabonaintervenciós rendszere. A közösségi szabályok a gabona vetése előtt már ismertek voltak, s azok a betakarítás után sem változtak meg, ami a piaci szereplők számára mindenképpen újdonság volt (Rieger *et al.*, 2005).

Az EU intervenciós rendszerének bevezetése a megtermelt gabonafeleslegek levezetésében jelentett eltérést a korábbi hazai rendszerhez képest. Magyarországon korábban főleg alacsony árfekvésű európai országokba irányuló exporttal történt a gabonafelesleg értékesítése, a csatlakozást követően pedig elsősorban intervencióra és csekély mértékben exportra.

HAZAI ÁRALAKULÁS JELLEMZŐI

Annak érdekében, hogy az EU-ban alkalmazott 101,31 EUR/tonnás intervenciós árhoz tudjam viszonyítani a magyarországi piaci árak alakulását, az aktuális év megfelelő napi árfolyamán átszámoltam a piaci árat HUF-ról EUR-ra, az EKB által

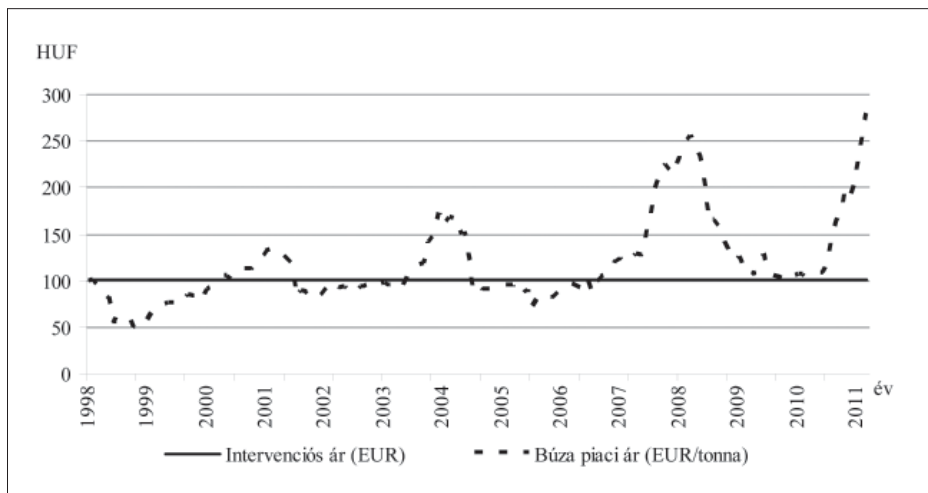
meghatározott árfolyamon. A piaci árakat az AKI piaci árinformációs rendszerének (továbbiakban: PAIR) adatbázisából töltöttem le (<https://pair.akii.hu>) és az AKI által közzétett napi piaci árak havi egyszerű számtani átlagát vettem alapul az 1998–2011 közötti időszakban. A fentiek szerint kialakított adatbázis statisztikai elemzését végeztem el.

A búzánál a teljes vizsgált időszakban 50 EUR/tonna volt a legalacsonyabb ár 1998-ban, a csatlakozás előtti időszakban. A csatlakozást megelőzően az árak 50–130 EUR/tonna között mozogtak, a csatlakozást követő időszakban 72–280 EUR/tonna között alakultak. A piaci ár minimuma 44%-kal, maximuma 115%-kal emelkedett.

Megállapítható, hogy a csatlakozást követő időszakban, még azokban az években is, amikor nem működött az intervenció, a piaci ár színvonala emelkedett. Megfigyelhető, hogy a csatlakozást követően a búza piaci árminimumértékei az intervenciós árhoz közelítenek, míg a helyi maximumok jóval meghaladják a csatlakozást megelőző helyi maximumértékeket (1. ábra).

I. ábra

A búza magyarországi piaci ár alakulása az EU-s intervenciós árhoz képest (1998–2011)

Forrás: AKI (2012) adatok alapján saját szerkesztés

A kukorica esetén a teljes vizsgált időszakban 48 EUR/tonna volt a legalacsonyabb ár a csatlakozás előtti időszakban, 1998-ban. A csatlakozást megelőzően az árak 48–123 EUR/tonna között mozogtak, a csatlakozást követő időszakban 82–230 EUR/tonna között alakultak. A piaci ár minimuma 71%-kal, maximuma 87%-kal emelkedett.

Megállapítható, hogy a csatlakozást követő időszakban, még azokban az években is, amikor nem működött az intervenció, a piaci ár színvonala emelkedett. Megfigyelhető, hogy a csatlakozást követően a kukorica piaci árminimumértékei az intervenció árhoz közelítenek, míg a helyi maximumok jóval meghaladják a csatlakozást megelőző helyi maximumértékeket (2. ábra).

Felmerülhet a kérdés, hogy az EU-s intervenció bevezetését követően hogyan fordulhat elő akár a búza, akár a kukorica esetében a piaci árak intervenció garantált ár alá süllyedése.

Ennek több oka is lehet:

- A kis termelők kiszorultak a minimális 80 tonnás felajánlási korlát miatt.
- A nem intervenció minőségű (pl.: rossz-

szabb takarmányminőségű, nem homogén vagy egyéb minőségproblémás) gabona kiszorul az intervenció felvásárlásból.

A nem intervenció minőségű gabonát az intervenció ár alatt értékesítik a piacon.

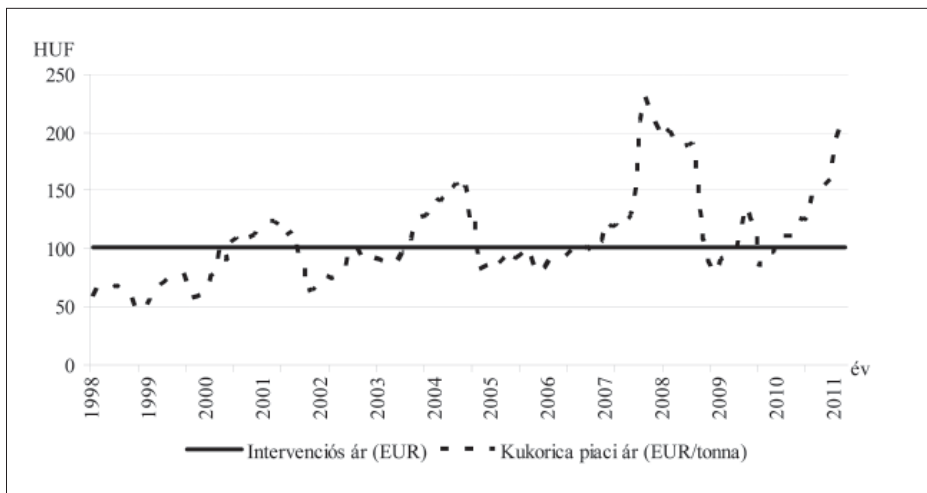
A teljes vizsgált időszakban az árak minimuma és maximuma között tapasztalt jelentős növekedés miatt bemutatom a búza és kukorica piaci áralakulását az árak terjedelmének (range: a maximum és minimum árak különbségének) változásával is.

A teljes vizsgált időszakra vonatkozó összeggést az 1. táblázat mutatja, amely szerint sem a búzánál, sem a kukoricánál a csatlakozást követően nem lett kisebb a piaci árak ingadozása (amplitúdója). Búza esetében közel 50%-kal, a kukoricánál pedig több mint kétszeresére nőtt a terjedelem. A búza piaci árterjedelme minden esetben nagyobb volt, mint a kukoricáé: a teljes vizsgált időszakban 17,5%-kal, a csatlakozás előtti időszakban 39%-kal, a csatlakozást követő időszakban 9,8%-kal.

A búza piaci árának 1998–2011 közötti terjedelmének alakulásában egyenletesség nem figyelhető meg. Mind a csatlakozás előtt (búza esetében: több mint 7000 HUF,

2. ábra

A kukorica magyarországi piaci áralakulása az EU-s intervenció árhoz képest (1998–2011)

Forrás: AKI (2012) adatok alapján saját szerkesztés

I. táblázat
A búza és kukorica piaci árterjedelmének alakulása az EU-s csatlakozás hatására
(1998–2011)

(M. e.: ezer forint)

		Búza piaci árterjedelme	Kukorica piaci árterjedelme
Csatlakozás előtt (1998–2004)	Szórás	7,128	5,295
	Terjedelem	20,154	12,289
Csatlakozás után (2004–2011)	Szórás	10,657	10,733
	Terjedelem	30,073	27,121
Total	Szórás	9,730	8,947
	Terjedelem	32,867	27,121

Forrás: AKI- és MVH-adatok alapján saját szerkesztés

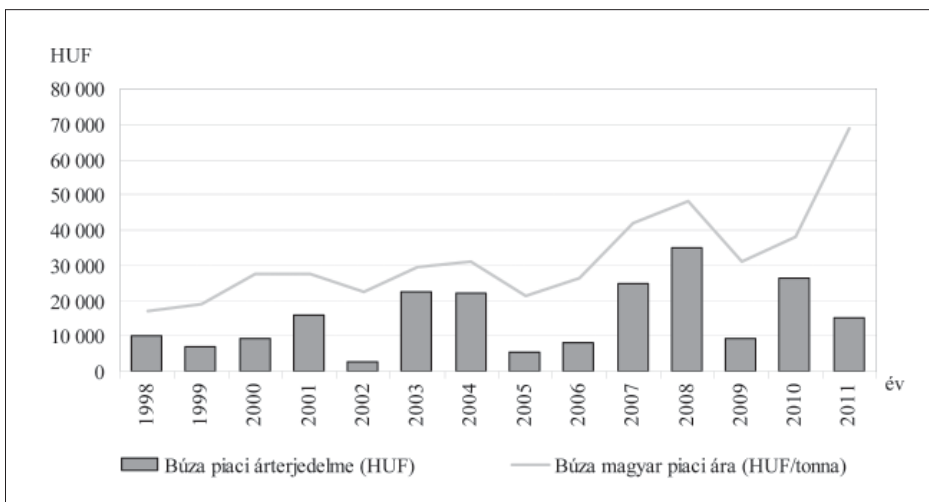
kukorica esetében: több mint 5000 HUF), mind azt követően (búza és kukorica esetében is: több mint 10 000 HUF) nagymértékű szórás figyelhető meg.

A búza piaci árterjedelme 2002-ben volt a legkisebb és 2008-ban a legnagyobb. 1999-ben, 2002-ben, a csatlakozást követő két évben (2005–2006-ban), illetve 2009-ben 10 000 HUF alatti volt a búza piaci árterjedelme (3. ábra).

Ennek oka valószínűleg abból adódik, hogy ezekben az években a megtermelt búza mennyisége 5 millió tonna fölött alakult. Megfigyelhető, hogy a csatlakozást

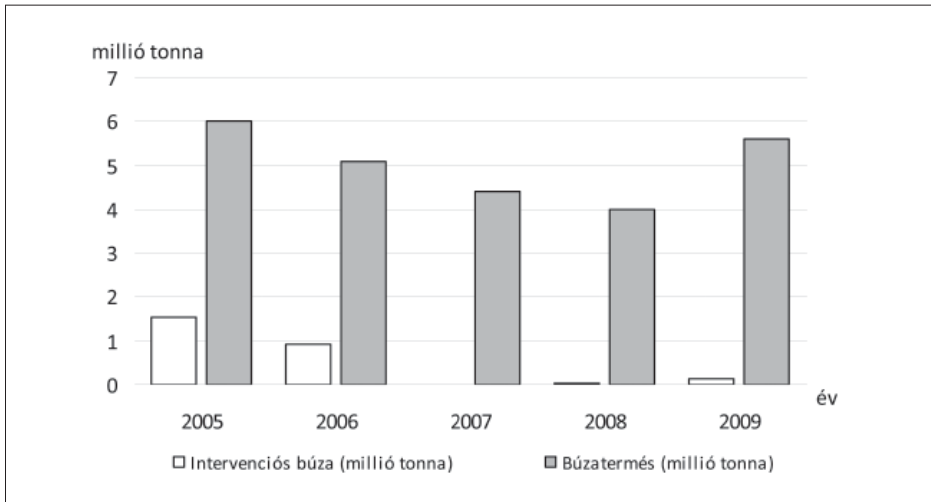
követően azokban az években, amikor volt intervenciós felvásárlás (4. ábra), tehát működött az intervenció (2005, 2006 és 2009), 10 000 HUF-nál kisebb volt a búza árterjedelme. Azokban az években (2007–2008), amikor nem vagy csak elhanyagolható mértékben történt intervenciós felvásárlás, 20 000 HUF fölé ment a terjedelem, sőt 2008-ban meghaladta a 30 000 HUF-t.

A kukorica piaci árterjedelmének alakulása nagyon hasonló képet mutat, mint a búzáé: 1998-ban volt a legkisebb és 2008-ban volt a legnagyobb. A csatlakozást

3. ábra
A búza piaci árterjedelmének alakulása (1998–2011)

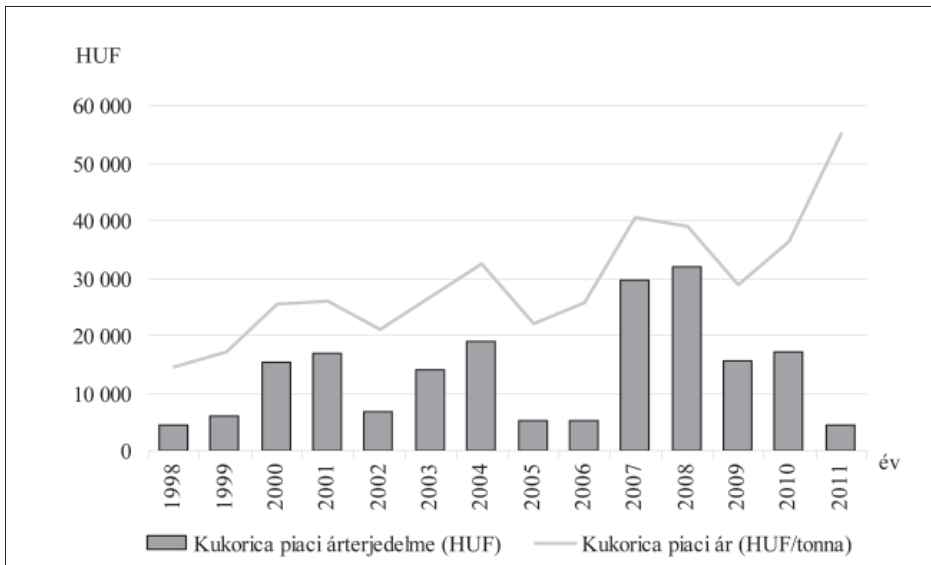
Forrás: AKI (2012) adatok alapján saját szerkesztés

4. ábra

A búza termésmennyisége és az intervenciós felvásárlás alakulása (2005–2009)

Forrás: MVH (2010) és AKI (2010) adatok alapján saját szerkesztés

5. ábra

A kukorica piaci árterjedelmének alakulása (1998–2011)

Forrás: AKI (2012) adatok alapján saját szerkesztés

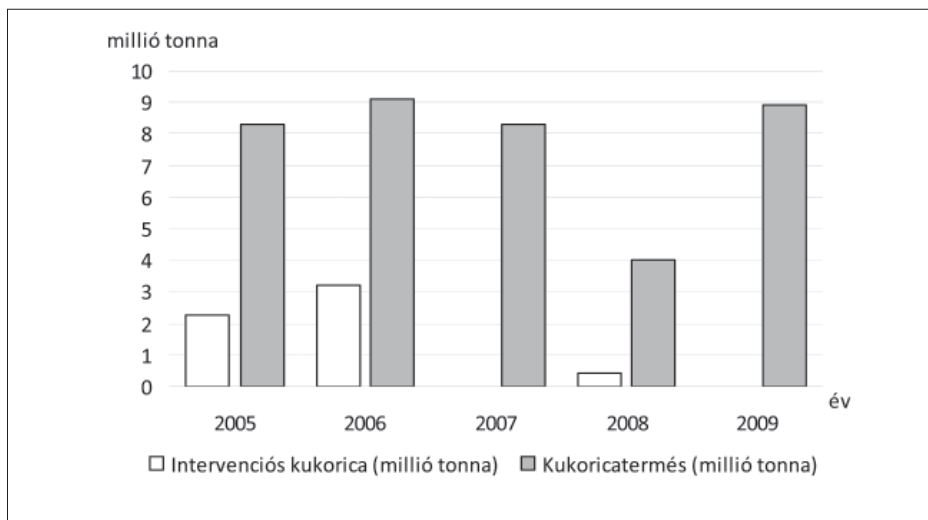
megelőzően 1998–1999-ben és 2002-ben, a csatlakozást követő két évben (2005–2006-ban), illetve 2011-ben 10 000 HUF alatti volt a kukorica piaci árterjedelme (5. ábra). Kukoricánál a termésmennyiség

és a kukorica piaci árterjedelme között nem látszik összefüggés.

A búzához hasonlóan a kukoricánál is a csatlakozást követő két évben (2005–2006-ban), amikor jelentős mennyiség-

6. ábra

A kukorica termésmennyisége és az intervenciós felvásárlás alakulása (2005–2009)

Forrás: MVH (2010) és AKI (2010) adatok alapján saját szerkesztés

gű (2005-ben több mint 2 millió tonna; 2006-ban több mint 3 millió tonna) kukorica került intervenciós felvásárlásra, volt 10 000 HUF-nál kisebb a kukorica árterjedelme (6. ábra). Azokban az években (2007–2008), amikor nem vagy csak elhanyagolható mértékben történt intervenciós felvásárlás, 30 000 HUF fölé ment a terjedelem.

Bár először úgy tűnt, hogy a búza és kukorica piaci árterjedelme nem csökkent a csatlakozást követően, azonban megállapítható, hogy azokban az években, amikor működött az intervenció, kisebb volt

a búza és kukorica piaci árterjedelme. Az eredmények azt mutatják, hogy az EU-s intervenciós rendszer bevezetésével a hazai piaci árak volatilitása csökkent.

Azáltal, hogy az intervenciós minőséget elérő búza, illetve kukorica árát nem engedi az EU intervenciós rendszere 101,31 EUR/tonna alá csökkenni, megállapítható, hogy a minimumárak magasabban alakulnak, mint az EU-s intervenció bevezetését megelőzően. A piaci árak 2011-től tapasztalható emelkedésének következtében az intervenció korábbi árstabilizálási jelentősége csökkent.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) Bekker Zs. (2000): Alapművek, alapírányzatok. Gazdaságméleti olvasmányok. Aula Kiadó, Budapest – (2) Csillag I. (1998): A gabonavertikum működése, növekedési tendenciái és a változás irányai. Agrárgazdasági Tanulmányok, 11. sz. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, Budapest, 97. p. – (3) Deák I. – Magda R. – Lőkös L. – Bozsik N. (2004): Makroökonómia. Jegyzet. Károly Róbert Főiskola, Gyöngyös – (4) Erdész F. (2001): Az agrárszabályozási rendszer értékelése és továbbfejlesztése 2002-re. Agrárgazdasági Tanulmányok, 5. sz. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, Budapest – (5) Fertő I. (1995): A mezőgazdasági árak stabilizálásának problémáiról. Közgazdasági Szemle, 3: 256-269. pp. – (6) Fertő I. (1998): Létezik-e liberális agrárpolitika? (Online.) <http://beszelo.c3.hu/98/0708/04ferto.htm> – (7) Fertő I. (1999): Az agrárpolitika modelljei. Osiris

Kiadó, Budapest – (8) Fogarassy Cs. – Villányi L. (2004): Agrárgazdaságtani alapismeretek. SZIE, Gödöllő. 81-125. pp. – (9) Friedman, M. (1986): Infláció, munkanélküliség, monetarizmus. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 100-164. pp. – (10) Halmai P. (2002): Az Európai Unió agrárrendszere. A Budapesti Agrárkamara és a Mezőgazda Kiadó közös kiadása. 120-131. pp. – (11) Henrichsmeyer, W. – Witzke, H-P. (1994): Agrarpolitik. Band 2. Bewertung und Willensbildung. Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart – (12) Ian, M. D. – Mirrlees, J. A. (1969): Manual of Industrial Project Analysis in Developing Countries. Vol. 2.: Social Cost-Benefit Analysis, OECD, Paris – (13) Jancsok Zs. – Kató N. (2002): Az Európai Unió és Magyarország gabona felvásárlási rendszerének ismertetése és összehasonlító elemzése. Előadás. XXIX. Óvári Tudományos Napok, Agrártermelés-életminőség. Mosonmagyaróvár, 2002. október 3–4. CD-tár: CD:/Agrárökonomia Szekció/Jancsok2.pdf. 7 p. – (14) Janvry, A. (1978): Social structure and biased technical change in Argentine agriculture. In: Binswanger, H. – Ruttan, V. W.: Induced Innovation. Johns Hopkins University Press, Baltimore, MD. – (15) Juhász P. – Mohácsi K. (1995): Az agrárágazat támogatásának néhány összefüggése. Közgazdasági Szemle, XLII. évf., 5. sz. 471-484. pp. – (16) Just, R. – Hueth, D. – Schmitz, A. (1982): Applied Welfare Economics. Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, N. J. – (17) Keynes, J. M. (1965): A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. KJK. – (18) Laczkó A. – Szőke Gy. (2000): Az AGENDA 2000 hatása az EU és a magyar gabonapiaci szabályozásra. Agrárgazdasági Tanulmányok, 6. sz. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, Budapest, 150. p. – (19) Lipton, M. (1977): Why poor People Stay Poor: A Study of Urban Bias in World Development. Temple-Smith, London – (20) Mátyás A. (1991): A keynesi fordulat a közgazdaságtanban. Aula Kiadó, Budapest – (21) Newbery, D. M. G. – Stern, N. (1987): The Theory of Taxation in Developing Countries. Oxford University Press, London – (22) Phyllis, D. (1997): A közgazdasági gondolatok fejlődése. Aula Kiadó, Budapest – (23) Popp J. (szerk.) (2000): Főbb agrárgazdasági ágazataink szabályozásának EU-konform továbbfejlesztése. A növénytermesztés szabályozása. Agrárgazdasági Tanulmányok, Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, Budapest, 27-75. pp. – (24) Puskás J. (2001): Árelemzés. SZIE, Gödöllő, 29. p., 90-108. pp. – (25) Rao, M. (1989): Getting agricultural prices right. Food Policy, február – (26) Rieger L. – Jancsok Zs. – Kató N. – Nógrádi J. (2005): Az intervenció gabonafelvásárlás kezdeti tapasztalatai. Európai Tükör, X. évf. 6. sz., 49-61. pp. – (27) Schultz, T. W. (ed.) (1978): Distortions of Agricultural Incentives. Indiana University Press, Bloomington, IN – (28) Streeten, P. (1987): What Price Food? Agricultural Price Policies in Developing Countries, Maximilian, London – (29) Szanyi A. (2006): Az árpolitikai beavatkozások hatásainak előrejelzése. Gödöllő – (30) Taylor, L. (1980): Macro Models for Developing Countries. McGraw-Hill, New York – (31) Timmer, P. C. (1986): Getting Prices Right. The Scope and Limits of Agricultural Price Policy. Cornell University Press, Ithaca, NY, Chapter 2. – (32) Timmer, P. C. (1989): Food Price Policy. The Rationale for Government Intervention. (Élelmiszer-árpolitika.) In: Fertő I. – Éder T. (szerk.) (1998): Az agrárpolitika gazdaságtana. Válogatott tanulmányok. Századvég Kiadó, Budapest, 93-111. pp.

////////////////////// TUDOMÁNYOS VITACIKK //////////////////////////////////////

Hatékonyság és integráció a magyar mezőgazdaságban

*Gondolatok Mészáros Sándor – Szabó Gábor
vitáirásához*

CSIZMÁSNE TÓTH JUDIT – HOLLÓSY ZSOLT – TÚRÓCZI IMRE

Kulcsszavak: versenyképtelenség, agrárstratégia, vállalatok közti integráció,
vertikális integráció.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Cikkünkben csatlakozunk Popp azon megállapításához, hogy a hatékonyságorientált stratégia a nemzetközi versenyképesség alapja, és ehhez szükséges lenne elérni a munkatermelékenység javítását, előtérbe helyezni a magasabb hozzáadott értéket eredményező termelési szerkezetet. A hazai agrár- és élelmiszer-termelés jelenlegi helyzete kedvezőtlen. A mezőgazdaság termelési szerkezete a növénytermesztés és állattenyésztés tekintetében az állattenyésztés rovására megbomlott, napjainkra az állattenyésztés aránya 40% alá csökkent. A tulajdonosi szerkezet szétaprózódott. A mezőgazdaság problémáinak háttérében mélyen meghúzódó okok is állnak, mint az együttműködési készség hiánya, a vevő-szállító kapcsolatokban jelentkező bizalomhiány, a termelők alacsony alkuereje, alulinformáltsága, alulképzettsége. A magas adóterhek erősítik a feketegazdaságot, a kiszámíthatatlan gazdasági és jogi környezet pedig elriasztja a külföldi tőkét. Jelen cikkünkben a vállalatok közötti együttműködések közül az integrációval foglalkozunk, mivel véleményünk szerint a magyar mezőgazdaság jelenlegi versenyképességének helyreállításában az integrációnak lehet kiemelt, központi szerepe. Az általunk kidolgozott szempontrendszer szerint a magyar mezőgazdaság versenyképességét korlátozó akadályok megszüntetésének lehetséges megoldási módját, a hatékonyság növelését három lépcsőben képzeljük el. Első lépcsőként a mezőgazdasági termelők szakmai felkészültségét, ezt követően második lépésben az alkuerejüket kellene növelni, végül a termelők, feldolgozók, kereskedők közötti vertikális integrációs formák kialakítását kellene jobban ösztönöznie az új agrárpolitikának. Véleményünk szerint az integráció ugyanis a hatékonyság növelésének fontos eszköze, melyet az agrárstratégiának kiemelten kellene kezelnie. Az ily módon megvalósított hatékonyságnövelés véleményünk szerint mindenképpen kedvező hatást gyakorolhatna hosszú távon a magyar mezőgazdaság foglalkoztatottsági mutatóira, hiszen az integrációs együttműködésekre alapozott hatékonyságnövekedés által hosszabb távon emelkedhetne a mezőgazdasági termelők jövedelme. A termelők szakmai felkészültségének és alkuerejének növelése által egy igazságosabb jövedelemelosztás valósulhatna meg a termékpályán belül, mely hosszabb távon kedvező hatást gyakorolhatna a mezőgazdaságban foglalkoztatottak előregedő korszerkezetére is, ugyanis a mezőgazdaság vonzóbb életpályát tes-

tesíthetne meg a fiatalabb korosztály számára is. Az általunk kidolgozott elképzelés összhangban áll a KAP 2014–2020-as reformjában megfogalmazott életképes élelmiszer-termelés megvalósításának céljával, mely a mezőgazdasági jövedelmek és a szektor versenyképességének javítását tűzte ki céljául, valamint a fiatal gazdák induló támogatási programjával is.

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁG CSÖKKENŐ VERSENYKÉPESSÉGE

Cikkünkben a *Mészáros és Szabó (2014)* által indított vitában *Popp (2014)* gondolataihoz csatlakozva a magyar mezőgazdaság problémáira, jelenlegi helyzetére, versenyképtelenségének okaira adandó válaszként mi is elsődlegesen a hatékonyságorientált stratégia mellett kötelezzük el magunkat, de ehhez a stratégiához igazítva a foglalkoztatási szempontokról sem szabad megfeledkezni. A *Nemzeti Vidékstratégia* jövőképe szerint is „a jövedelmező, életképes mezőgazdálkodás és az arra épülő – exportot is biztosító – élelmiszer-termelés a magyar vidék gazdasági fejlődésének, a vidéki foglalkoztatás növelésének a záloga” (*Nemzeti Vidékstratégia 2012–2020*, 63. o.). Az agrárstratégiának pedig az a feladata, hogy a magyar mezőgazdaság nemzetközi versenyképességét, hatékonyságát javító stratégiai célokat, intézkedéseket számba vegye, megfogalmazza, valamint a mezőgazdaság jelenlegi foglalkoztatottsági helyzetének problémáira megoldást keresen, és a mezőgazdaságban tevékenykedők számára életpályamodellt nyújtson.

Csáki 2008-ban már megállapította, hogy a magyar mezőgazdaság eddigi helyzetére a csökkenő versenyképesség, pozíció- és piacvesztés a jellemző, melynek oka a változó piaci körülményekhez való alkalmazkodás hiánya, ez pedig arra vezethető vissza, hogy a mezőgazdasági rendszerváltás nem járt együtt korszerű agrárstratégia kidolgozásával. A jelenlegi agrárstratégia is lényegében ugyanezt az álláspontot támasztja alá, hiszen helyzetértékelésében leírja, hogy a „magyar mezőgazdaság átalakításával kapcsolatos

rendszerváltás körüli célkitűzések alapvetően két fő területre – a földtulajdon viszonyok átalakítására és a mezőgazdaság vállalati rendszerének új alapokra helyezésére – összpontosultak. Előbbi elsősorban a termőföld magántulajdonba adását, utóbbi pedig a családi gazdaságokon alapuló mezőgazdasági termelés megszervezését jelentette. A rendszerváltás óta azonban a fenti célkitűzéseket megvalósító, átfogó agrár-, vidékfejlesztési stratégia még nem született.” (*Nemzeti Vidékstratégia 2012–2020*, 16. o.)

A hazai agrárgazdaság és élelmiszer-termelés jelenlegi helyzete *kedvezőtlen*, hiszen a mezőgazdaság és az élelmiszeripar GDP-ből és foglalkoztatásból való részesedése a KSH adatai alapján a 90-es évektől jelentősen csökkent. A GDP-ből a mezőgazdaság és az élelmiszeripar együttes részesedése 1995-ben 10,5%, 2000-ben még 7,8% volt, addig 2010-re, 2011-re és 2012-re már 6% alá csökkent. A foglalkoztatásban való együttes részesedésük 2001-ben még 10% felett volt, addig 2012-re már csak 8,5% körül mozgott, és az utóbbi pár évben a foglalkoztatottak aránya stagnál (1. táblázat).

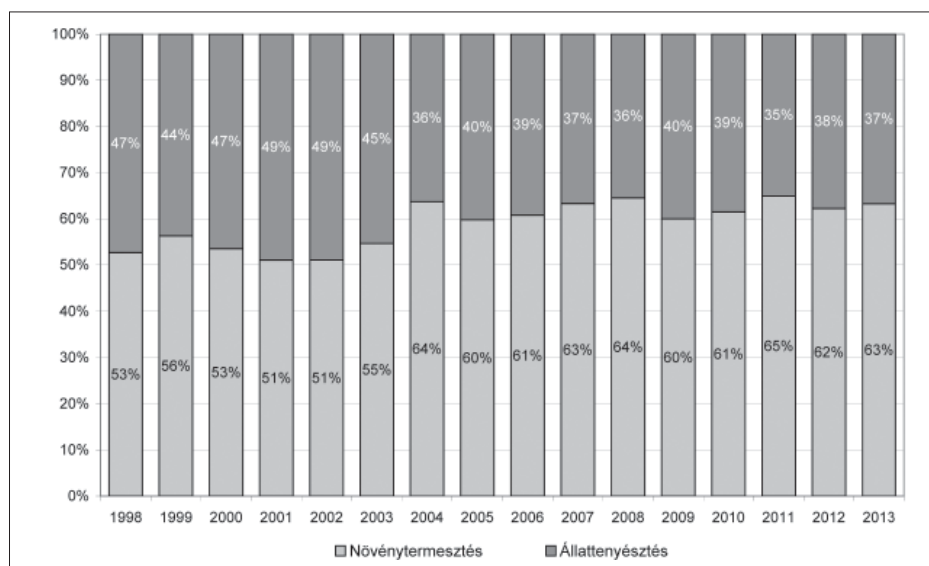
A *mezőgazdaság termelési szerkezete* a növénytermelés és állattenyésztés tekintetében az *állattenyésztés rovására megbomlott*. A KSH adatai alapján megállapítható, hogy míg az 1980-as években az állattenyésztés volt a mezőgazdaság húzóágazata (55-60%), addig az 1990-es évek végére ez az arány megfordult és a növénytermesztés kezdett előtérbe kerülni. Míg a kilencvenes években megközelítőleg 50-50%-os arányt képviselt a növénytermesztés és az állattenyésztés, addig napjainkra az állattenyésztés aránya már 40% alá csökkent (1. ábra).

I. táblázat
**A mezőgazdaság és az élelmiszeripar részaránya a GDP-ből és a foglalkoztatásban
 Magyarországon 1990–2013 között**

Év	Mezőgazdaság részaránya		Élelmiszeripar részaránya	
	foglalkoztatásban, %	GDP-termelésben, folyó áron, %	foglalkoztatásban, %	GDP-termelésben, folyó áron, %
1990	14,2	12,5	–	–
1995	8,0	7,2	–	3,3
2000	6,6	5,0	–	2,8
2001	6,3	4,9	4,1	3,1
2002	6,2	4,3	4,2	3,1
2003	5,5	3,9	3,9	2,7
2004	5,3	4,4	3,6	2,4
2005	5,0	3,8	3,6	2,3
2006	4,9	3,6	3,6	2,2
2007	4,7	3,6	3,4	2,0
2008	4,4	3,4	3,3	1,9
2009	4,6	3,0	3,5	2,2
2010	4,5	3,0	3,3	2,1
2011	4,9	3,8	3,3	1,9
2012	5,2	3,2	3,3	–
2013	4,9	4,0+	3,4	–

Forrás: KSH

I. ábra
**Az állattenyésztés és növénytermesztés arányának alakulása Magyarországon
 1998–2013 között**

Forrás: saját számítás a KSH adatai alapján

Az állattartás elszakadása a földhasználatától jelentősen hozzájárul az ágazat visszafejlődéséhez. A rendszerváltás óta jelentősen lecsökkent az állatállomány (2. táblázat), ami hozzájárult a baromfi- és sertés-hús importjának növekedéséhez. Ami viszont mindenképpen pozitívumnak tekinthető, hogy 2012-re megfordulni látszódik a szarvasmarha- és juhállomány csökkenése, 2013-ra pedig a sertésállománynál kismértékű növekedés látszódik a KSH adataiból (2. táblázat).

2. táblázat
Az állatállomány alakulása Magyarországon
1980–2013 között

(M. e.: ezer darab)

Év	Szarvasmarha	Sertés	Juh	Baromfi
1980	1 918	8 330	3 090	42 764
1990	1 571	8 000	1 865	31 121
1995	928	5 032	977	31 458
2000	805	4 834	1 129	30 716
2005	708	3 853	1 405	31 902
2010	682	3 169	1 181	31 848
2012	760	2 989	1 185	30 075
2013	783	3 013	1 271	29 474

Forrás: KSH

A mezőgazdaság jelenlegi helyzete az alábbi problémákra vezethető vissza. A rendszerváltást követően gyökeres változások következtek be az agrobiznisz tulajdonosi, szervezeti, irányítási, termelési, piaci és foglalkoztatási viszonyaiban (kárpótlás, privatizáció, dereguláció és liberalizáció, szövetkezetek átalakulása). A kárpótlás és privatizáció következtében szétaprózódott a korábbi agrárvagyon, a termelés technikai-technológiai háttere és felbomlottak az agrobiznisz egyes vertikumi szintjei közötti korábban fennálló vertikális és horizontális kapcsolatszerek. A vidéki ipari munkahelyek megszűnésével, a termőföld magántulajdonba adása (kárpótlás) révén sok mezőgazdasági termeléssel foglalkozó kényszervállalkozó jelent meg a piacon. A helyzetet csak tovább rontotta a multi-

nacionális élelmiszer-feldolgozó és -kereskedelmi cégek megjelenése. A szétaprózódott termelők ennek következtében igen hátrányos helyzetbe kerültek, alkuerejük a tőkeerősebb feldolgozókhöz és kereskedőkhöz képest jelentősen meggyengült (*Molnár – Tömpe, 2000*). A tulajdoni szerkezet jelenleg elaprózódott, az üzemszerkezet duális, amelyben nagyszámú kisgazdaság (egyéni gazdaságok, nem üzemszerű ház körüli termelést folytatók) és kisszámú, de a termőterület nagy részét használó nagygazdaság (társas vállalkozás) van jelen (*Nemzeti Vidékstratégia 2012–2020*). A jelenlegi agrárstratégia felismerve ezt a problémát, birtokrendezési célként a jelenleg szétaprózódott tulajdonosi szerkezet javítását, az elaprózott, kisméretű parcellák összevonását, a nehezen átlátható tulajdonosi szerkezet javítását, életképes birtokok kialakítását tűzi ki célul. Az új földtörvény (*2013. évi CCXII. törvény*) ennek rendezését szolgálja, de erre a későbbiekben még visszatérünk.

Általánosságban megállapítható a feldolgozóipar fokozatos leépülése, komolyabb termékfejlesztés már hosszú ideje nem folyik. A nagyobb hozzáadott értéket és a gazdaság belső vertikumát képező ágazatok, mint például az állattenyésztés, fokozatosan veszítenek súlyukból. Az élelmiszeriparban előállított termékek hozzáadott értéke általában alacsony, a magyar mezőgazdaság egyre inkább Nyugat-Európa nyersanyag-előállítójává válik (*Buday-Sántha, 2009*). Láthatók azonban kivételek. Van néhány olyan tőkeerős piaci szereplő, amely felismerte a vertikális és horizontális vállalati integrációban rejlő igen komoly lehetőségeket, és annak megfelelően fejlődik. Piaci helytállásuk javul. Megítélésünk szerint a vidék népességmegtartó erejének növelése, a mezőgazdaság multifunkcionalitásának figyelembevétele mellett a nemzetközi piacon is versenyyképes vállalkozások pozícióba hozását is szem előtt kell tartani. A magyar mezőgazdaság rendelkezik olyan természeti

és humán erőforrásokkal, amelyek lehetővé teszik a nagyobb arányú megjelenést mind a hazai, mind a nemzetközi piacon.

A korábban említett problémák hátterében mélyen meghúzódó okok is állnak. Az egyik ilyen ok az *együttműködési készség hiánya*, ami egyrészt a magyarok egyik nemzeti sajátosságára, az erős individualizmusra, másrészt a korábbi termelősövetkezetek rossz tapasztalataira vezethető vissza. Természetesen nem szabad megfeledkezni a termelősövetkezeti és állami gazdasági rendszer kedvező hatásairól sem.

Említést érdemel, hogy a *vevő-szállító kapcsolatokban is a bizalomhiány* jellemző, ami a gazdasági szereplők eltérő alkuerejére, a pozícióikból adódó előnyök egyoldalú kihasználására és a stratégiai gondolkodás hiányára vezethető vissza. Külön problémát jelent az időről időre változó alkuero és az, hogy adott időben ki van kedvezőbb helyzetben a termelő, feldolgozó, végső fogyasztónak értékesítő kereskedő rendszerében. Az egyértelműen látható, hogy az utóbbiak alkuereje a legnagyobb. Nem szabad azonban arról sem megfeledkezni, hogy ugyanakkor az egyes üzletláncok egymással állnak kielezett versenyben.

További problémát jelent a *mezőgazdasági termelők alulinformáltsága és alulképzettsége*. A termelők ugyanis nehezen jutnak információhoz a pályázati, forrásszerzési és értékesítési lehetőségekről (Csete, 2006). Ami az alulképzettséget illeti, a magyar mezőgazdaságban „a gazdálkodók 92%-a csak 8 osztállyal, vagy annál kisebb végzettséggel rendelkezik” (Buday-Sántha, 2009, 126. o.). Ez pedig azért is hátrányos, mivel az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező vállalkozók sokkal kisebb mértékben tekintik fontosnak az integrációk jelentőségét, mint a képzettebb vállalkozók (Keller et al., 2001).

A *tőkehiány* is jelentős gátló tényező a mezőgazdaság fejlődésében, hiszen hozzájárul a technológiai fejlesztések elmaradásához, ami csökkenti a versenyképes-

séget azáltal, hogy a termékminőség nem javul; másrészt az integrátorok helyzetét is megnehezíti a termelők tevékenységének finanszírozása terén (Széles, 2003). Az elmúlt időszakra a területalapú támogatás növekedése (2013-ban érte el a 100%-os támogatási szintet), illetve a beruházásokra, például gépvásárlásra nyújtott támogatások kedvezőbb helyzetet teremtettek. A bankok is egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítanak az agrárfinanszírozásnak. Az integrátori piac is változásokat él meg, a szektorban érdekeltek újraosztják a piacot (*www.agrarszektor.hu – Kirobbanó lehetőségek...*).

Magyarország versenyhátrányát eredményező további tényező a *kiszámíthatatlan gazdasági és jogi környezet*, amely elriasztja a hozzáföldi tőkét. *Magas az adóteher*, ami hozzájárul ahhoz, hogy a „feketegazdaság GDP-hez viszonyított aránya Magyarországon 20-30%, míg a fejlett EU-tagállamokban 7-8% között valószínűsíthető” (Udovecz et al., 2009, 3. o.). A feketegazdaság nehezíti például a vertikális integrációt, mivel jövedelmezőbb egy tevékenységet nem legálisan folytatni, mint legálisan csatlakozni egy integrációhoz (Udovecz et al., 2009).

A szürke-, illetve feketegazdaság magas arányát megerősíti a jelenlegi agrárstratégia helyzetértékelése is, melyhez a magas adóterhek mellett a gyakori és követhetetlen adminisztratív, jogi szabályozások is hozzájárulnak.

Problémát jelent továbbá az is, hogy Magyarországon az agrárpolitika többnyire csak támogatáspolitikai, melynek célja az uniós források maximális lehívása (Udovecz et al., 2009), nem pedig a versenyképes üzemmel rendelkező gazdaságok támogatása. Olyan beruházásokat is támogat az agrárpolitika, amelyek nem érik el a versenyképes méretet, ebből adódik az, hogy az elmúlt évtizedben például az állattenyésztésben végrehajtott beruházások hatása nem érzékelhető. „A beruházások

többsége a veszteséges volta miatt ma már nem is működik, vagy nem hozza az elvárt eredményeket” (*Buday-Sántha, 2009, 123. o.*). Fontos lenne tehát a versenyképes üzemméretek támogatására is hangsúlyt helyezni. A KAP 2014–2020 reformja is az életképes gazdaságok középpontba helyezését tűzte ki célul.

AGRÁRPOLITIKA – HATÉKONYSÁG – FOGLALKOZTATOTTSÁG

A KAP 2014–2020 reformja három fő célt fogalmazott meg: az életképes élelmiszertermelést, a természeti erőforrásokkal való fenntartható gazdálkodást és a kiegyensúlyozott területi fejlődést. Az életképes élelmiszer-termelés a mezőgazdasági jövedelmek és a szektor versenyképességének javítását állítja előtérbe, a kiegyensúlyozott területi fejlődés pedig a vidéki közösségek, a vidéki munkahelyek erősítésére, támogatására, a vidéki területek foglalkoztatási és fejlesztési lehetőségeinek kiaknázására helyezi a hangsúlyt. A KAP 2014–2020 reformja tehát a hatékonyságot, a foglalkoztatási és a környezetvédelmi szempontokat egyaránt figyelembe veszi. A KAP 2014–2020 javasolt támogatási rendszerének Magyarországra vonatkozó hatásvizsgálata során (*Popp et al., 2012*) az állattenyésztésben a korábbi tendenciák folytatódását valószínűsítik. A szerzők véleménye szerint a közvetlen támogatásokból kizárt baromfiágazatok stagnálására, visszaesésére, a kocatartásban és a sertéshizlalásban továbbra is lejtmenetre lehet számítani. A kérődző állatok tartását viszont stabilizálhatja az új támogatási rendszer. A hatékonyságnövekedést a KAP 2014–2020 intézkedései véleményünk szerint oly módon segítik és támogatják, hogy kiemelt prioritásként kezelik az agrártermelők piaci pozíciójának megerősítését szolgáló termelői csoportosulások, ágazati szakmaközi szervezetek támogatását. A foglalkoztatás tekintetében pedig a KAP 2014–2020 intézkedései

a vidéki munkahelyteremtésre és a helyi beruházási kezdeményezések ösztönzésére fordítanak kiemelt figyelmet. Kérdés azonban, hogy a vidékstratégiával összhangban a kis- és középbirtokok támogatása önmagában elegendő lesz-e az állattenyésztés fellendítésére?

A Nemzeti Agrárstratégia is ezen szempontok előtérbe helyezésével fogalmazza meg célkitűzéseit: *az agrár- és élelmiszer-gazdaság életképességének növelését, piaci pozícióinak javítását, a növénytermesztés és az állattartás egyensúlyának helyreállítását, az életképes gazdálkodást biztosító föld- és birtokpolitika megvalósítását, az alulról szerveződő együttműködések ösztönzését, valamint a fiatal gazdák számára életpályamodell támasztását.* Az agrárstratégiában kiemelt programként fogalmazódik meg az *állattenyésztés fejlesztése, a szerkezetátalakítás alatt álló, félig önálló gazdaságok támogatása, állattartó telepek korszerűsítésének elősegítése* (Nemzeti Vidékstratégia 2012–2020). Mindezt a kis- és középbirtokok támogatása révén igyekszik megvalósítani, de erre a földtörvény kapcsán a későbbiekben visszatérünk.

A hatékonyság javításához véleményünk szerint – általunk kidolgozott szempontrendszer alapján – a magyar mezőgazdaság versenyképességét korlátozó akadályokat kell elsősorban megszüntetni, és ezt a folyamatot három lépésben képzeljük el. Első lépésben a mezőgazdasági termelők szakmai felkészültségének növelésére, második lépésben a mezőgazdasági termelők alkuerejének növelésére kellene koncentrálni, harmadik lépésben pedig a termékpályát átfogó vertikális integrációs formák kialakításának ösztönzésére. A hatékonyság javításának elsődleges eszköze véleményünk szerint tehát a horizontális és vertikális integrációs megoldások ösztönzése, előmozdítása – az agrárstratégia és az operatív intézkedések útján. Ennek részletezésére az integráció fogalmi meghatározását követően kerül sor.

A hatékonyság és a versenyképesség növeléséhez szükséges a munkatermelékenység javítása is, az agrárstratégiának ehhez mérten kell tehát előmozdítania a foglalkoztatás növelését célzó intézkedéseket. A foglalkoztatottság növelését a vidékfejlesztési célok egyik területeként azonosította az agrárstratégia. A mezőgazdasági népesség előregedése miatt került előtérbe a KAP 2014–2020 reformjával összhangban a fiatal gazdák induló támogatása. A kormány a *Még több munkahelyet a mezőgazdaságban* című program keretében a kis- és közepes gazdaságok támogatásával, valamint a munkaiányes ágazatok (állattenyésztés, zöldség- és gyümölcsstermesztés, vetőmag-előállítás) fejlesztésével szeretne a vidéken újabb munkahelyeket teremteni. A program keretében a kormány a tej-, a húsmarha- és a juhágazatban tevékenykedő állattartók számára emelt összegű támogatás nyújtását tervezi. Mindez összhangban áll a munkatermelékenység javításával, viszont itt sem szabad elfeledkezni arról, hogy ezen programok mellett szükséges lenne a mezőgazdaságban foglalkoztatottak szakmai felkészültségének a növelése is.

A következőkben foglalkozunk az integráció fogalmával, elméleti hátterével, ami a hatékonyság növelésének egyik fontos eszköze, valamint a magyar mezőgazdaság versenyképességét korlátozó akadályok megszüntetésének lehetséges módjaival.

AZ INTEGRÁCIÓ FOGALMA ÉS ELMÉLETI HÁTTERE

A korlátok megszüntetésében véleményünk szerint kulcskérdés az integráció és annak elméleti háttere. Márton (1977) meghatározása az integrációt egy olyan gazdaságszervezési folyamatnak tartja, amely a szoros gazdasági egymásra utaltság felismeréséből fakad, és érdekközösség megteremtésére irányul, az integrációt tehát céltudatos, tervszerű cselekvések sorozatának tartja. Az integrációnak alapvetően két fő típusa van, horizontális és vertikális.

Az előbbi azonos termékcsoporthoz, termékek, termékreszek azonos gazdasági műveleteinek, az utóbbi különböző termékek, termékcsoporthoz különböző gazdasági műveleteinek egybefoglalása (Márton, 1977). Székely (1996) a vertikális és horizontális elkülönítés mellett alkalmazza az előre, illetve hátra, a teljes, kvázi, leszűkített integráció fogalmait is.

A vertikális integráció fogalmának értelmezésében két eltérő nézet alakult ki. Az egyik csak a tulajdonon alapuló szerveződést tekinti vertikális integrációnak, a vertikális integráció tehát a vertikális koordináció egyik szélső pólusának tekinthető, csak tulajdoni alapon szerveződik, vagyis a termékpályaelemek egyetlen vállalaton belül integrálódnak (Oxenfeld, 1951; Szénay, 1974, 1975, 1976; Pearce, 1993; Frank – Henderson, 1992; Barkema – Darencott, 1995; Fertő, 1996; Peterson – Wysocki, 1997; Szabó M., 1999; Szentirmai – Gergely, 2005). Ehhez a nézethez tartozik az egy tulajdonosi körhöz tartozó vállalatok rendszere, integrációja, ezt nevezhetjük holding típusú integrációnak. Ez esetben különálló vállalkozásokról (jellemzően kft.-kről vagy rt.-kről) beszélhetünk, ami mögött jellemzően egy tulajdonos vagy egy tulajdonosi kör áll.

A másik megközelítés már a vertikum egyes elemei között szerződéses alapon létrejött kapcsolatot is vertikális integrációnak tekinti (Rasinski, 1968; Márton, 1977; Benet, 1979; Burgerné, 1980; Sipos – Halmai, 1988; Juhász, 1999; Szabó G., 2002).

Az integráció céljának tekinthetjük a versenyképesség javítását, a piaci pozíció erősítését és a fogyasztói igények magasabb szintű kielégítését. A nem egy vállalat kezében megvalósuló termékpályaelemek integrációja esetén a kisebb szervezetmérték miatt rugalmasabb alkalmazkodást feltételezhetünk a változó környezeti hatások közepette. A befektetendő tőke szempontjából is kedvezőbb lehet a szerződéses alapon

megvalósuló integráció, hiszen tulajdonosi alapon csak a nagy tőkeerejű vállalkozásoknak lenne esélye vertikális integrációt kezdeményezni, így viszont a kisebb tőkével rendelkező vállalkozások sincsenek kizárva ebből a folyamatból, valamint ennek előnyéből. Megállapítható az előzőeken túl az is, hogy az egy vállalatot, illetve tulajdonosi (holding) szervezeten belül megvalósuló integráció esetén a jövedelemosztzkodás nem, illetve kevésbé torzul. Tulajdonképpen nincs is értelme torzulásról beszélni, mivel az összes jövedelem mindenképpen egy tulajdonosi körhöz kerül. Az egyes vállalati végtermékek jövedelmi pozícióját is ennek alapján kell megítélni.

Lényegesnek tartjuk az integrációs, illetve integrációs jellegű kapcsolatok létrejöttének fő indítékait röviden áttekinteni. Ezek alapján gazdasági együttműködést tartósan, hosszú távra csak a kölcsönös előnyök és érdekek alapján lehet építeni. Ha a gazdasági ésszerűség helyett kényszerből jönnek létre kapcsolatok, akkor azok a hatótényezők változásával azonnal átalakulnak, felszámolódnak. Az életképes vertikális integráció alapja elsősorban „... a kölcsönös érdekelttség, a jogok és kötelezettségek megállapodásba foglalása és annak következetes betartása” (Szakál, 1992, vö. Kállay, 1997).

Összefoglalva az integráció meghatározásáról kialakult véleményeket, érzékelhető az összhang abban, hogy az integrációval a vertikumon belül valami új jön létre, szervezettebbé, összehangottabbá válik a termékek útja a termelőtől, előállítótól a feldolgozón át a végső fogyasztóig. Megítélésünk szerint nemcsak erről, hanem az információ és a tőke szervezettebb, célorientáltabb áramlásáról, hatékonyabb elosztásáról is szó van, ami a folyamatban résztvevőket gazdasági előnyökhöz juttatja az integráció nélkül megvalósulókkal szemben (Hollósy, 2000). A gazdasági előnyre helyezzük a hangsúlyt, és ilyen megközelítésből a szerződésen alapuló hosszabb távú kapcsolato-

kat is integrációnak tekinthetjük, így *Buzás és szerzőtársai (2000)* véleményéhez csatlakozunk, amelyben szűkebb értelemben a „vertikális integráció egy termékpályához tartozó termelési, szolgáltatási, feldolgozási folyamatok kombinációja egy adott vállalat keretei között”. Tágabb értelemben a termékpályához kapcsolódó vállalatok szorosabb együttműködését, koordinációját is integrációnak tekintik.

A VERSENYKÉPESSÉG-KORLÁTOZÓ AKADÁLYOK MEGSZÜNTETÉSÉNEK LEHETSÉGES MÓDJAI

Az általunk kidolgozott elképzelés szerint (Csizmásné, 2010) első lépésben tehát a mezőgazdasági termelők, mezőgazdaságban tevékenykedők szakmai felkészültségének növelésére indokolt koncentrálni, ehhez több intézkedés bevezetése is szükséges. Fontos lenne a termelők alulinformáltsága, alulképzettsége és együttműködési készségük hiánya miatt a kötelező szaktanácsadók, szakmai továbbképzések bevezetése, melyeken segíthetnének a termelőknek felismerni a piaci, értékesítési lehetőségeket, az aktuális pályázati lehetőségekről felvilágosítást adhatnának, valamint rávilágíthatnának a termelői együttműködésekből fakadó előnyökre, ami a hosszú távú versenyképes fennmaradás feltétele. Nem elhanyagolható az agrár-felsőoktatás szerepe sem. A dán termelők munkáját például hatékony szaktanácsadó és továbbképző rendszer segíti, amely könyvelési, hitelezési, pénzügyi tanácsadói szolgáltatást nyújt a termelők részére. Másrészt Dániában törvényi előírás szabályozza, hogy a 30 hektárnál nagyobb gazdaság esetén mezőgazdasági szakképzettséggel kell rendelkeznie a gazdálkodónak (Szeremley, 2008). Magyarországon ilyen irányú megkötés a pályázati feltételekben csak a fiatal gazdálkodóknál van, náluk a szakirányú végzettség feltétele volt például annak, hogy a mezőgazdasági beruházások támogatásánál 5%-os

kiegészítő támogatásban (többlettámogatásban) részesülhessenek (1257/1999 EK rendelet). A fiatal gazdálkodók induló támogatása program keretén belül pedig a fiatal mezőgazdasági termelők (18–40 éves kor között) a mezőgazdasági tevékenység megkezdéséhez egy alkalommal jövedelem-pótló támogatást vehetnek igénybe, ezen támogatás igénybevételének szintén egyik feltétele a megfelelő szakirányú végzettség megléte (67/2007 FVM rendelet; 113/2009 FVM rendelet). A jelenlegi agrárstratégia is – a fiatal gazdálkodók kiemelt támogatása mellett – a fiatal gazdák segítségét emeli ki képzéssel és szaktanácsadással, holott a képzéseket és a szaktanácsadást véleményünk szerint a már régóta gazdálkodó, a 40. életévét betöltött gazdák esetében is szorgalmazni kellene.

Második lépésben a mezőgazdasági termelők alkuerejének növelésére kellene koncentrálni. Az előbb említett szaktanácsadás, valamint a horizontális integrációt támogató adókedvezmények kidolgozása révén ösztönözni kellene a termelők közötti kölcsönös gazdasági előnyökön nyugvó, bizalmon alapuló együttműködések kialakítását. Ennek egy lehetséges módja lenne a nyugati típusú (dán, holland mintájú) szövetkezetek kialakítása. Ezen úgynevezett előmozdító típusú szövetkezetek célja „a tag egyéni gazdaságából származó jövedelmének növelése, illetve a tag saját gazdaságukba, valamint a szövetkezetbe befektetett tőkéje megtérülésének biztosítása” (Szabó G., 2007, 351. o.). A szövetkezetek csak egy-egy termelési folyamathoz kapcsolódó tevékenységet végeznek, például csak beszerzést, feldolgozást vagy értékesítést, ennek oka, hogy ezáltal javítani tudják a piacon a termelők gyenge (beszerzési, értékesítési) alkupozícióját. A szövetkezetek azért, hogy nagyobb kereslettel-kínálattal jelennek meg a piacon, hozzájárulhatnak a termelők által előállított alapanyagok minőségének javulásához és az ún. kereskedelmi árualap megteremtésében is fon-

tos a szerepük. Dániában és Hollandiában az önálló farmokra épülve alakulnak ki az elsődleges szövetkezetek, majd az elsődleges szövetkezetekre alapozva jönnek létre a másodlagos szövetkezetek, melyek szintjén megvalósulhat a koordináció és az integráció. Ezek az előmozdító típusú szövetkezetek a vertikális integráció szerződéses formáját valósítják meg a klasszikus termelőszövetkezetekkel szemben, melyek a tulajdonosi alapon szerveződő vertikális integráció speciális esetei voltak (Szabó G., 2007). A dán, holland mintát tekintve tehát a termelők alkupozíciójának megerősítését követően valósulhatott meg kezdetben a termékpálya bizonyos szakaszainak, majd az egész termékpályának az integrációja, szerződéses vertikális integráció keretében.

Az előmozdító típusú szövetkezeteknek mindenképpen nagy előnye, hogy a szerződéses integráció miatt kisebb tőkelekötést igényelnek, mint a klasszikus tulajdoni integrációt megvalósító szövetkezetek, tehát könnyebben létrehozhatók a magyar mezőgazdaság jelenlegi állapotában, beleértve, ha sikerül felülkerekedni a szaktanácsadás révén az együttműködési készség hiányán. A termelők alkuerejének növelése révén hozzájárulnak a minőség előtérbe kerüléséhez, hiszen jobb minőségű alapanyagot tudnak a termelők előállítani, ami a feldolgozást követően a kereskedelemben kerülve nagyobb hozzáadott értékű terméket eredményez, ami a fogyasztói igényeket magasabb szinten elégítheti ki.

A szövetkezetek vertikális integrációban betöltött szerepe tehát jelentős, hiszen a szövetkezetek célja a termelők alkupozíciójának erősítése (a kereskedelmi és feldolgozó szektorral szemben), a szövetkezetek révén nyílik lehetőség a termelő tagok technológiai és piaci hatékonyságának növelésére, jövedelmi pozíciójuk és függetlenségük megőrzésére és erősítésére (Szabó G., 2002).

Vertikális integráció szempontjából az

előmozdító típusú szövetkezetek az alábbi előnyöket eredményezik (Szabó G., 2007, 358. o.):

- új piacok megszerzése és megtartása hosszú távon is;
- technológiai és piaci kockázat csökkentése;
- nagy hozzáadott értékű tevékenység végzése;
- nagyobb hatás a piacra és az árakra;
- tranzakciós költségek csökkentése;
- fogyasztó közelebb hozatala a termelőhöz, s így az információs költségek csökkentése;
- a marketingcsatorna egy másik szintjéről a jövedelem egy részének a termelő számára való biztosítása.

A termelők alkuerejének növelése tehát a feldolgozók és a kereskedők számára is előnyös lenne, hiszen segíthetné a termelőt abban, hogy a fogyasztói igények figyelembevételével állítsák elő a kívánt minőségű alapanyagot, minél alacsonyabb költség mellett. A minőségközpontúság révén növelhető lenne a termékpálya versenyképessége, másrészt a jó minőségű magyar élelmiszerek a piaci rések kihasználásával a külföldi piacokon is eladhatók lennének. Ez azonban magas fokú marketingmunkát követelne meg (Forgács, 2006).

Fontos lenne továbbá a mezőgazdasági termelés koncentrálódását elősegítő földbirtok-politika, mely lehetőséget teremtene a birtokméretek növelésére. Ezt a jelenlegi agrárstratégia céljául tűzte ki, de megvalósulása az új földtörvény birtokmaximumai miatt akadályokba ütközik. Az új földtörvény például támogatja az üzemalapítási, illetőleg üzemkiegészítési célú földszerzéseket (2013. évi CCXII. törvény), a tényleges termelést elősegítve a szerzési tilalmak és a birtokszerzési maximum szabályaival kívánja érvényre juttatni a szabályozási célokat. A tulajdon- és birtokmaximumok megállapításánál a jogalkotó olyan felső korlátot határozott meg, mely közép- és hosszú távon a nagyüzemi struktúráról a kis- és középbirtokok felé

tolja el a birtokszerkezet súlypontját. 300 hektárban állapította meg a földszerzési maximumot, valamint 1200 hektárban határozta meg a birtokmaximumot. Preferált tevékenységek esetében, mint például az állattartáshoz szükséges takarmánytermő terület biztosítása, a vetőmag-előállítás, valamint a közös gazdálkodás, 1800 hektárban limitált kedvezményes birtokmaximumot határozott meg a jogalkotó (2013. évi CCXII. törvény indoklása). Szakértők szerint az állattenyésztésben túlságosan szigorú, a vetőmagtermesztésben indokolatlanul laza a kedvezményes 1800 hektáros birtokmaximum feltétele (www.agrarszektor.hu – *Ki jár jól...*), hiszen az állattenyésztők számára feltételként azt írják elő, hogy a szerződéskötés előtti évben vagy a megelőző három év átlagában a már birtokukban lévő földön az évenkénti állatsűrűség hektáronként érje el a fél állategységet (ez egy tenyészkocának felel meg). A vetőmag-előállítóknál a kedvezményes birtokmaximum feltétele, hogy az előző három év átlagában szántóföldjük legalább tizedén vetőmagot vagy szaporítóanyagot állítsanak elő. Az új szabályozás hozzájárulhat az állattartás leépüléséhez azoknál a gazdaságoknál, akik eddig maximum 2500 hektárt művelhettek, de ezután legfeljebb 1800 hektárra válhatnak jogosulttá, és takarmánytermő területeik megtartása bizonytalanra válhat. Kapronczai István, az AKI korábbi főigazgatója szerint a földhasználati korlát bevezetése miatt elméletileg elveszhet a teljes tehén- és sertésállomány 28%-a, megszűnhet 7500 munkahely (összes munkahely 8,6%-a). Az intézkedések következtében 612 ezer hektár termőföld szabadulna fel (www.amc.hu). Valószínűleg a nagyüzemi struktúra háttérbe szorítása miatt rövid távon a hatékonyságra és foglalkoztatottságra is kedvezőtlen hatást gyakorolhat az új földtörvény, hosszabb távon viszont az a kérdés, hogy a kis- és középbirtokok fejlesztésével mennyire lesz majd kompenzálható a nagyüzemi struktúra háttérbe szorítása.

TÁMOGATÁSOK SZEREPE A TERMELŐK ALKUEREJÉNEK NÖVELESÉBEN

Ahogy már korábban említettük, a nemzeti agrárpolitikának figyelembe kell vennie a jelen és a jövő kihívásait is, vagyis azt, hogy a KAP alkalmazása miatt lecsökken az agrárpolitika mozgásteret. Véleményünk szerint az agrárpolitikai támogatásokban célként kellene kitűzni a vállalkozók stratégiai gondolkodásmódjának elősegítését, hiszen ennek keretében lehetőség adódna a tudatos, átgondolt integrációs kapcsolatok kialakítására.

A támogatások közül a 2003-as KAP-reform eredményeképpen bevezetett területalapú támogatások (SAPS és TOP-UP) is eredményesek lehetnek abban, hogy a vállalkozók felismerjék a stratégiai gondolkodás, valamint az integráció fontosságát, hiszen ezen támogatások lényege a piaci kereslethez igazított termelés megvalósítása, amely a külső piaci igények feltérképezése, a belső vállalati adottságok mérlegelése és stratégia megalkotása nélkül szintén nem lehetséges. A szaktanácsadás itt is segítséget adhat a piaci igények, elvárások megismerésében, kereslethez igazított kínálat megtervezésében. A területalapú támogatások a vállalatok közötti integrációs kapcsolatok kialakulását is elősegíthetik, mivel a vállalatméret növelésével növekedhet a támogatások nagysága, a nagyobb üzemméret keretében megvalósulhat a méretgazdaságos termelés, és megoszlanak a kockázatok is. A területalapú támogatások eredményességét az a tény is alátámasztja, hogy közel 20 000 tíz hektár alatti gazdaság lépett ki a SAPS-igénylésből 2004 és 2009 között (*Agrarium 2002–2010, MVH adatai alapján, 2010*), ez bizonyíthatja azt is, hogy inkább a nagyobb birtokméret kedvez a piaci igényekhez igazított termelés kialakításához.

Az előbb említetteket erősítheti továbbá a KAP 2014–2020 reformja is, amely újraszabályozta a közvetlen támogatások és a

vidékfejlesztési célú támogatások rendjét. A reform keretében lehetőség volt, hogy alaptámogatási rendszer (BPS) váltsa fel a Magyarországon működő Egységes Területalapú Támogatási Rendszert (SAPS). Az alaptámogatást (első pilléres források – közvetlen támogatások – legjelentősebb részét, 40–70%-át felölelő támogatások) újonnan meghatározott jogosultságok aktiválásával lehetne lehívni. „Az új jogosultságok alapja a 2014. május 15-ig bejelentett, támogatásra jogosult hektárok száma. Támogatásra jogosult lenne minden olyan terület, amelyen elsősorban mezőgazdasági tevékenységet folytatnak, illetve amely 2008-ban még támogatásra jogosult volt, de azon környezetvédelmi okokból kifolyólag mezőgazdasági tevékenységet már nem folytatnak, ezért a jogosultság a jelenleg hatályos jogszabályok szerint megszűnt.” (*Popp et al., 2012, 8. o.*) Támogatási jogosultságot elvileg tehát a jelenleginél nagyobb területre is kioszthatnak. Az alaptámogatás feltétele – az eddigiekhez hasonlóan – a kölcsönös megfeleltetés rendelkezéseinek betartása, melyeket viszont egyszerűsítenek és ésszerűsítenek.

Mivel az új szabályozás lehetőséget adott rá, Magyarországon a 2014–2020-as időszakban is megmarad a SAPS. Új elemként jelentkeznek kötelező és önkéntes elemek, valamint a gazdálkodók számára választható elemek. Az elsődleges tartozik a zöldítés, mely az éghajlat és a környezet szempontjából előnyös mezőgazdasági gyakorlatot segíti elő; kiemelt prioritás lehet a fiatal gazdálkodók támogatása. A kötelező elemek között a harmadik a degresszivitás, ami az 1037–1200 ha között az alaptámogatás 5%-ának elvonását jelenti, az a feletti részre pedig 100%-os az elvonás. Az önkéntes elemekhez tartoznak a termeléshez kötött támogatások, valamint a termelési hátrányokkal sújtott területek támogatása. Az előbbi a munkaintenzív ágazatokat érinti, melyeknek fontos szerepe lehet a vidéki népesség foglalkoztatásában. A kisgazdaságok

számára választható elem a maximálisan 1250 EUR összegű támogatást nyújtó egyszerűsített rendszer.

Kívánatos lenne a versenyképesség növelése szempontjából, ha a mezőgazdasági termelők a kapott támogatásokat fejlesztésekre fordítanák, ami szintén a versenyképes üzemmérettel rendelkező gazdaságok támogatását indokolja, melyek a nagyobb üzemlétszám miatt költséghatékonyan képesek működni, és a kapott támogatást nem a jövedelmük kiegészítésére, hanem tényleges fejlesztésekre fordíthatják. A nagyobb méret miatt – a kisebbekhez képest – költséghatékonyabban működő gazdaságok esetén várható tehát a versenyképesség növekedése.

VERTIKÁLIS INTEGRÁCIÓS MEGOLDÁSOK ÖSZTÖNZÉSE

A termelők alkuerejének növelését követően kerülhetne sor a harmadik lépésre, a termékpályát átfogó vertikális integrációs formák kialakításának ösztönzésére. Ez történhetne a már korábban említett – dán, holland mintára – másodlagos szövetkezetek kialakítása útján, illetve a létrejött integrációk részére jelentősebb adókedvezmények bevezetése révén.

A termelők gyenge alkupozíciójának kezelésére (összefogásuk sürgetésére, integrációs formák kialakításának ösztönzésére) az agrárpolitikában korábban is voltak és jelenleg is vannak kezdeményezések. Például Magyarország EU-csatlakozását megelőzően a 2000. január 1-jén életbe lépett SAPARD-program keretében, melynek célja a csatlakozó országok számára előcsatlakozási támogatás nyújtása a fenntartható, versenyképes agrárgazdaság kialakításához, az agrárium versenyképességének javításához, valamint a mezőgazdasági termelésből származó káros hatások csökkentéséhez (Fűrj, 2004). E program keretében a tagjelölt országok az 1268/1999/EK tanácsi rendeletben felsorolt 15 mezőgazdasági és vidékfejlesztési intézkedés közül 9 támo-

gatandót választhattak. Magyarország a mezőgazdasági intézkedések közül a termelői csoportok felállítását is kiválasztotta, ami abból a szempontból jelentős, hogy a termelők számára növekedési és diverzifikációs stratégiát ösztönöz, melynek révén javítható lehetne a termelők alkupozíciója. A termelői csoportok a program által 2003 óta részesülhetnek a támogatásokból.

A SAPARD-program azonban nem tudta beteljesíteni a hozzá fűzött reményeket, nem tudta a magyar mezőgazdaság lemaradásait kezelni, ami a program bizonyos negatívumaiból is fakad: bonyolult, bürokratikus a pályázati rendszer, ha nincsen a pályázónak befektethető tőkéje, akkor nem tud a támogatásból részesülni, miközben az előnyösebb pozíciókban lévő gazdasági szereplők képesek a támogatások révén pozícióikat tovább erősíteni (Nemes, 2003). Ezen okok miatt az Európai Unió Magyarországról szóló országjelentésében hazánkat elmarasztalta a mezőgazdaság és vidékfejlesztés terén.

A Nemzeti Vidékfejlesztési Terv (2004–2006) például intézkedésként fogalmazza meg a termelői csoportok támogatását, de a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv 2004. évi megvalósítása során a termelői csoportok támogatására csupán szerény összeget tudtak fordítani a szabályozás magas követelményei miatt. Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (2007–2013) tervezett intézkedései keretében szintén helyet kapott a termelői csoportok támogatása a mezőgazdasági és erdészeti ágazatok versenyképességének javítása I. tengelyen belül, amelyben körülbelül 100 új termelői csoport létrehozását tűzték ki az országban a borászat, tej- és hústermelő ágazatok körében. Ezzel a célkitűzéssel szemben 2010-re mindössze 13 új termelői csoport alakult meg. (Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Terv 2007–2013 Stratégiai Monitoring Jelentés, VM, 2011)

A termelők alkuerejének növelése, valamint a termékpályát átfogó vertikális

integrációs formák ösztönzése a jelenlegi agrárstratégiában szövetkezőfejlesztés program keretében jelenik meg, melynek célja a szövetkezők létrehozásának és működésének ösztönzése. A célok között szerepel a szövetkezők, integrációs formák együttműködésének ösztönzése, másod- és harmadlagos szövetkezők és szövetkezői kapcsolatrendszerek létrehozásának segítése; alulról felépülő országos szövetkezői rendszer kialakítása (*Nemzeti Vidékstratégia 2012–2020*). A Nemzeti Vidékstratégiában megfogalmazott stratégiai célok megvalósításának módját azonban a *Darányi Ignác Terv* (a Nemzeti Vidékstratégia megvalósításának keretprogramja) nem részletezi.

A KAP 2014–2020 célkitűzései között is szerepel a horizontális és vertikális együttműködések támogatása (pl.: ellátási lánc rövidítése; új termékek, technológiák fejlesztése), amennyiben szerepelnek a tagállam vidékfejlesztési programjában. Nagyobb hangsúlyt kellene helyezni az integrációk támogatására, hiszen a versenyképesség javításához, a hatékonyság, hozzáadott érték növeléséhez például szükséges lenne a vertikális integrációk fejlesztése (*Udovecz et al., 2009*).

A vertikális integrációs formák ösztönzése a kedvezményes agrárhitelprogramok

egyikének, az *MFB Agrár Forgóeszköz Hitelprogramnak* a keretében is megjelent. A program 2011 májusában indult 15 milliárd forintos keretösszeggel, melynek célja a mezőgazdasági termelés, elsősorban az állattenyésztés versenyképességének javítása. A hitelprogramban olyan vállalkozások (egyéni vállalkozás, gazdasági társaság, szövetkező, európai részvénytársaság, mezőgazdasági östermelő) vehetnek részt, amelyek mezőgazdasági üzeme Magyarországon területén található, illetve termeltető (integrátori) tevékenységet folytat mezőgazdasági, halgazdálkodási, a baromfi-, nyúl-, szarvasmarha- vagy sertéságazatban (www.mfb.hu). Az ágazat versenyképességének javulásához egyrészt szükséges, hogy az agrárgazdaság szereplői megértsék a környezetet fejtő tendenciákat, és ennek tükrében képessé váljanak együttes, racionális cselekvésre (*Csáki, 2008*), másrészt szükséges megfelelő agrárstratégia kialakítása és végrehajtása. A jelenlegi agrárstratégia sok probléma orvoslását tűzi ki célul, de végrehajtásának eredményessége még a jövő kérdése. *Az integrációk pedig sokat segíthetnek a magyar mezőgazdaság versenyképességi problémáinak leküzdésében, a hatékonyság növelésében, tehát ösztönzésük a végrehajtásban is kiemelt szerepet kell, hogy kapjon.*

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) 113/2009 FVM rendelet – (2) 1257/1999 EK rendelet – (3) 2013. évi CCXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvénnyel összefüggő egyes rendelkezésekről és átmeneti szabályokról – (4) 2013. évi CXXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról – (5) 4.1.1. Mezőgazdasági számlák rendszere, folyó alapon (1998–) (2/2). https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_omro02b.html?587, letöltés ideje: 2013.11.25. – (6) 67/2007 FVM rendelet – (7) A magyar föld védelmében. Az új földtörvény vitaanyaga. Vidékfejlesztési Minisztérium, 2012, <http://ujfoldtorveny.kormany.hu/a-magyar-fold-vedelmeben>, letöltés ideje: 2013.04.22. – (8) Agrárium 2002–2010: A nemzeti agrár- és vidékfejlesztésben elért eredményeink, 2010. www.fvm.hu, letöltés ideje: 2010.05.10. – (9) Az állattartók 33 milliárd forinttal kapnak többet 2015-ben. Online. <http://www.kormany.hu/hu/foldmuvelesugyi-miniszterium/agrargazdasagert-felelos-allamtiktarsag/hirek/az-allattartok-33-milliard-forinttal-kapnak-tobbet-2015-ben>, letöltés ideje: 2014.08.01. – (10) Az EU Új Közös Agrárpolitikája 2014–2020. 2012, <http://www.agrarkamara.hu/LinkClick.aspx?fileticket=z15CqT6eA%3D&tabid=195>, letöltés ideje: 2013.04.22. – (11) Barkema, A. – Drabenstott, M.

(1995): The Many Paths of Vertical Coordination: Structural Implications for U.S. Food System. *Agribusiness*, XI. sz., 483-492. pp. – (12) Benet I. (1979): Mezőgazdaság, élelmiszergazdaság, agrár-ipari komplexum. KJK, Budapest – (13) Buday-Sántha A. (2009): Új agrárstratégia alapjai. *Gazdálkodás*, LIII. évf. 2. sz. – (14) Burgerné Gimes A. (1980): Az élelmiszer-termelés gazdaságtana. MgK., KJK., Budapest – (15) Buzás Gy. – Nemessályi Zs. – Székely Cs. (2000): Mezőgazdasági üzeman I. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest – (16) Csáki Cs. (2008): Gondolatok a magyar mezőgazdaság versenyképességéről. *Gazdálkodás*, LII. évf. 6. sz. – (17) Csete L. (2006): A magyarországi adottságok érvényesülését és a feszültségek feloldását segítő agrárstratégia szerkezete. *Gazdálkodás*, L. évf. 2. sz. – (18) Csizmásné Tóth J. (2010): Integráció stratégiai megalapozása az agrárgazdaságban. A Szolnoki Főiskola konferenciája „Tudomány határok nélkül, azaz a „válságjelenségek összefüggései a gazdaságban és a társadalomban” a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat keretében, nemzetközi konferencia, 2010.11.16. – (19) Fertő I. (1996): A vertikális koordináció a mezőgazdaságban. *Közgazdasági Szemle*, XLIII. évf. november, 957-971. pp. – (20) Forgács Cs. (2006): Az agrárágazat jövőjének kulcsa a jó agrárstratégia. *Gazdálkodás*, L évf. 3. sz. – (21) Földforgalmi törvény: középbirtokok fókuszban. Magyar Turizmus Zrt. Agrármarketing Centrum online. <http://amc.hu/content/foldforgalmi-torveny-kozepbirtokok-fokuszban>, letöltés ideje: 2015.01.02. – (22) Frank, S. D. – Henderson, D. R. (1992): Transaction Costs as Determinants of Vertical Coordination in the U.S. Food Industries. *American Journal of Agricultural Economics*, Vol. 74. No. 4. november, 941-950. pp. – (23) Fürj Z. (2004): A magyar vidékfejlesztés helyzete és kilátásai az EU csatlakozás előtt. *Agrár-tudományi Közlemények különszáma, 2004/13.*, Debreceni Egyetem – (24) Hollósy Zs. (2000): A gabonavetium hatékonyságának, szervezetségének növelése és feltételrendszere. Doktori értekezés. Veszprémi Egyetem Georgikon Mg.tud Kar, Keszthely – (25) <http://archiv.agrarkamara.hu/MagyarAgr%C3%Airkamara/%C3%81llatteny%C3%A9sz%C3%A9s/%C3%81llatteny%C3%A9sz%C3%A9s.aspx>, letöltés ideje: 2013.11.25 – (26) Juhász A. (1999): A vertikális kapcsolatok változásai a zöldség-gyümölcs ágazatban. *Agrárgazdasági Tanulmányok*, 10. sz., AKI, Budapest – (27) Kállay B. (1997): Integráció a baromfiiparban. Nemzeti agrárprogram – EU csatlakozás – Piacépités '97 Országos Tanácskozás, március 5-6., 144.-152. pp. Budapest – (28) Keller M. – Lakner Z. – Kocsondi J. (2001): Agrárállalkozók és stratégiáik. *Bankszemle*, 45. évf. 6. sz. – (29) Ki jár jól az új birtokmaximummal? Agrárszektor.hu online újság. http://www.agrarszektor.hu/foldpiac/elemezsek/ki_jar_jol_az_uj_birtokmaximummal.3429.html, letöltés ideje: 2015.01.02. – (30) Kirobbanó lehetőségek előtt a hazai agrárium. Agrárszektor.hu online újság. http://www.agrarszektor.hu/agrargazdasag/egyeb/kirobbano_lehetosegek_elott_a_hazai_agrarium.3629.html, letöltés ideje: 2014.04.14. – (31) Közvetlen támogatások főbb irányok 2015-től. Agronapló online folyóirat. <http://agronaplo.hu/kozvetlen-tamogatások-fobb-irányok-2015-tol/>, letöltés ideje: 2014.04.14. – (32) KSH (2013): Mezőgazdaság, 2012. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mezo/mez012.pdf>, 2013. április – (33) Márton J. (1977): Az integrálódó mezőgazdaság. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest – (34) Mészáros S. – Szabó G. (2014): Hatékonyság és foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban. *Gazdálkodás*, LVIII. évf. 1. sz. – (35) MFB Agrár Forgóeszköz Hitelprogram. www.mfb.hu, letöltés ideje: 2013.04.22. – (36) Molnár J. – Tömpe F. (2000): Az agrobusiness vertikális koordinációjának jellemzői az évezred végi Magyarországon. XLII. Georgikon Napok, Keszthely. Az Agrár-termékpiacon és környezetük I. kötet. 2000, szeptember 21-22. – (37) Nemes G. (2003): Vidékfejlesztés és előcsatlakozási felkészülés Magyarországon. A SAPARD program hatásai és mellékhatásai. *Közgazdasági Szemle*, 50. évf. 56-75. pp. – (38) Nemzeti Vidékstratégia 2012–2020. („a magyar vidék alkotmánya”) Vidékfejlesztési Minisztérium, 2011, <http://videkstrategia.kormany.hu/download/4/37/30000/Nemzeti%20Vid%C3%A9kstrat%C3%A9gia.pdf> – (39) Oxenfeld, A. R. (1951): Industrial pricing and market practices. Prentice-Hall, New-York, 7. p. – (40) Pearce, D. (1993): A modern közgazdaságtan ismeretára. KJK, Budapest – (41) Peterson, H. C. – Wysocki, A. (1997): The Vertical Coordination Continuum and the Determinants of Firm-Level Coordination Strategy. Michigan State University, Staff Paper, No. 97-64. június, 18 p. – (42) Popp J. – Papp G. – Kovács M. – Potori N. (2012): KAP 2014–2020: a közvetlen támogatások javasolt új rendszerének hatásvizsgálata Magyarországon. *Gazdálkodás*, LVI. évf. 1. sz. – (43) Popp J. (2014): Hatékonyság és foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban. *Gazdálkodás*, LVIII. évf. 2. sz. – (44) Rasinski J. (1968): Az USA mezőgazdaságának vertikális integrációja. Mg.K., Budapest – (45) Sipos A. – Halmi P. (1988): Válaszúton az agrárpolitika. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest – (46) Szabó G. G. (2002): A szövetkezeti vertikális integráció fejlődése az élelmiszer-gazdaságban. *Közgazdasági Szemle*, XLIX. évf. március, 235-

250. pp. – (47) Szabó G. G. (2007): Az európai mezőgazdasági szövetkezeti modellfejlődés Dánia és Hollandia példáján keresztül bemutatva. In: Somai József (szerk.): Szövetkezetek Erdélyben és Európában. Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Kolozsvár, 349-365. pp. – (48) Szabó M. (1999): Vertikális koordináció és integráció az Európai Unió és Magyarország tejjgazdaságában. AKI, Budapest – (49) Szakál F. (1992): A magyarországi mezőgazdaság átalakulása különös tekintettel a termelőszövetkezetekre. *Gazdálkodás*, XXXVI. évf. 2. sz., 22. p. – (50) Székely Cs. (1996): Integráció a mezőgazdasági vállalatok szemszögéből. XXXVIII. Georgikon Napok, Keszthely, 368-375. pp. – (51) Széles Gy. (2003): Az integráció üzemgazdasági összefüggései. *Gazdálkodás*, XLVII. évf. 4. sz. – (52) Szénay L. (1974): A vertikális integráció és az érdekeltség összefüggésének néhány kérdése. *Tudomány és Mezőgazdaság*, 12. évf. 6. sz., 46-57. pp. – (53) Szénay L. (1975): A vertikális integráció és az érdekeltség összefüggésének néhány új kérdése. *Tudomány és Mezőgazdaság*, 13. évf. 1. sz., 22-32. pp. – (54) Szénay L. (1976): A vertikális kapcsolatok érdekeltségi problémái az élelmiszertermelésben. Akadémiai Kiadó, Budapest – (55) Szentirmay A. – Gergely I. (2005): Vertikális integrációk az agrárgazdaságban. *Gazdálkodás*, XLIX. évf. 2. sz. – (56) Szeremley B. (2008): A dán modell. *Valóság*, LI. évf. 12. sz. – (57) Udovecz G. – Popp J. – Potori N. (2009): A magyar agrárgazdaság versenyhelyei és stratégiai dilemmái. *Gazdálkodás*, LIII. évf. 1. sz. – (58) ÚMVP (2007–2013). www.fvm.gov.hu/doc/upload/200804/umvp_20080402.pdf. Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium, 2007, letöltés ideje: 2010.05.10

Gondolatok a termőföldről

KALMÁR SÁNDOR

Kulcsszavak: föld, gazdálkodó, gazdaság, társadalom, jog.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A föld a mezőgazdasági termelés alapja, annak legstabilabb tényezője. A vitathatatlan tényekből következik, hogy az általános vélekedés szerint a föld ügye első-sorban a mezőgazdaság számára fontos, érdekes téma. Ezzel együtt naponta tapasztalható, hogy a földügy a parlamenti – magyar és EU – csatározások gyakori témája (Ausztria – Magyarország – Európai Bizottság). Mindez azt bizonyítja, hogy a földügy korántsem csak a mezőgazdaság ügye, sokkal szélesebb, átfogóbb gazdasági, politikai, jogi kérdés.

A földdel kapcsolatos viták annak természetéből adódnak, ugyanis például amíg a föld a mezőgazdaság számára alapvető termelőeszköz, az ország számára annak területét, az országhatárt jelöli ki. Földre mindenkinek szüksége van, hiszen életében lakhelyet, életteret biztosít. Az ipari és sportlétesítmények, szolgáltatások ugyancsak a földhöz kötöttek. Megállapítható, hogy minden ember, minden nemzetgazdasági ágazat valamilyen formában kötődik a földhöz, annak rendezett vagy rendezetlen viszonyai mindenhol éreztetik kedvező vagy kedvezőtlen hatásukat.

A földdel kapcsolatban leginkább stabil tényezőnek nevezhető annak mérete, minősítése, minősége, míg a művelés módja, az elért hozamok, a föld feltételezett vagy valós értéke inkább függ a művelő embertől, a gazdától. A piac az árakon keresztül alapvetően befolyásolja az elérhető jövedelmet, ezzel együtt a földdel kapcsolatos döntéseket. Végezetül nem szabad elfelejteni a mindenkor társadalom szerepét, ahol a közgazdasági szabályzók és a jogszabályok lépnek elő determináló faktorként.

Fentiekből következik, hogy a politika és a mezőgazdaság, azon belül a földkérdés mindig is szerves kapcsolatban állt egymással, csupán a hangsúlyok változtak, tolódtak el a társadalom történelmi igényei szerint.

BEVEZETÉS

A tények talaján maradvá érdekes átnézni, hogy Magyarországon a II. világháborút követően milyen alapvető, a földet érintő változások zajlottak le. Az *államosítás* jegyében először 1945–48 között az 1000, majd a 200, végül a 100 kataszteri hold feletti (575,5; 115,0; illetve 57,5 ha) birtokosoktól vették el a földet, amely a művelt terület 34,8%-át (3,2 millió ha) érintette. Az elvett területekből mintegy 650 ezer földnélküli személy kapott átlagosan 3 ha körüli földet, a többi az állami gazdaságok kapták meg.

A szinte a nulláról induló parasztgazdaságok emberfeletti munkával kezdtek megerősödni, fejlődni, mire 1959–60-ban a *kollektivizálás* jegyében gyakorlatilag elvették tőlük az összes földet, állataikat, a felszerelést. Papíron persze ők maradtak a tulajdonosok, de érdemi beleszólásuk nem volt a földügyekbe. A kezdeti nehézségek után a szövetkezetek – akiknek a kezelésében volt a föld – megerősödtek, korszerű technológiákat alkalmaztak, a világ élvonalába hozták a magyar mezőgazdaságot. Az 1980-as években járta az a mondás, hogy ha egy gazda egy hektáron 10 tonna alatti

termést ér el kukoricából, akkor az hagyjon fel a termeléssel, mert nem ért hozzá (2012-ben 4,0; 2013-ban 5,3 tonna volt az átlagtermés Magyarországon).

Magyarország 1989–90-ben rendszert váltott, a *privatizáció* jegyében törvényileg megszüntették a termelőszövetkezeteket, megindult a kárpótlás, amelynek során mintegy 2,5 millió ember 4,5 millió ha (átlag 1,8 ha/fő) földhöz jutott.

Alig 45 év alatt három alapvetően ellentétes irányú földmozgás zajlott le, hiszen '45-ben a nagybirtokból kisbirtokok, '59–60-ban a kicsiből nagyok, majd '89–90-ben a nagyokból újra kicsik lettek.

A három gyökeresen ellentétes tendenciának azért vannak azonos vonásai

1. mindegyik váltás politikai indíttatású, semmi köze sincsen az ésszerűséghez, a szerves fejlődéshez;

2. mindegyik váltást „erőből” oldották meg, az érintettek véleményének teljes kizárásával;

3. mindegyik váltás teljes eszköz-, érdekeltség- és művelésmód-váltással járt, szinte mindent újra előről kellett kezdeni;

4. az erőszakos váltásokat mindig követte egy szerves, sajnos rövid idejű fejlődés.

A három nagy váltás gazdasági következményeit szinte lehetetlen felbecsülni, gondoljunk csak arra, hogy '59–60-ban durván kétmillió szarvasmarha volt hazánkban. Ennyi férőhely maradt üresen a volt gazdáknál, és ennyi újat kellett építeni a szövetkezetekben. Ez a mértéktelen pazarlás értelemszerűen jelentkezett az összes erő- és munkagép, épületek, berendezések területén is. Persze mindezt állami támogatásokkal a gazdálkodók szintjén részben lehetett kompenzálni, de társadalmi szinten ez egyértelmű veszteséget, visszalépést jelentett.

A hazai gyakorlat gyökeres ellentétét mutatja a fejlett világ, ahol a mezőgazdaság, ezen belül a földkérdés lassan, fokozatosan érte el a mai szintjét. A hön áhított euró-

pai modell – a kis és közepes magángazdaságokra épülő integrált (szövetkezeti és társasági) termelés több száz év alatt, gyakorlatilag a feudalizmus megszűnése óta folyamatosan fejlődik.

A FÖLD SZEREPE A MEZŐGAZDASÁGI GAZDÁLKODÓK SZEMSZÖGÉBŐL

Különösebb indoklás nélkül teljesen egyértelmű, hogy jelenleg a föld a mezőgazdasági termelés alapja, és még hosszú ideig az is lesz. A legtöbb ember tudatában ez így él, nem véletlenül kapcsolják a földkérdést automatikusan a mezőgazdasághoz.

A mezőgazdaságban élők, a gazdálkodók szemszögéből árnyaltabban jelenik meg a kérdés, hisz *a föld gazdasági értéke több tényező együttes hatására jelenik meg*. A legegyszerűbb mérőszám a *terület nagysága* hektárban és négyzetméterben kifejezve. Az abszolút számok mindenképpen kifejezik egy adott gazdaság nagyságát, annak határát, de nem utalnak a gazdasági teljesítőképességre. Könnyű belátni, hogy két azonos nagyságú, mondjuk 100 ha-os gazdaság teljesítménye teljesen eltérő, ha az egyik szántóföldi művelés, a másikon gyepgazdálkodás folyik.

A különféle művelési ágakat közös nevezőre lehet hozni a *szántóegységgel*, amely egy ha szárazművelésű szántóhoz, annak gazdasági teljesítményéhez hasonlítja a többi művelési ágat. Ezek szerint egy ha kert és gyümölcsös 4, a szőlő 5, a gyepek 0,1–0,5 (intenzitástól függő) szántóegységgel ér fel (Nábrádi et al., 2008). Ennek tükrében egy 25 hektáros gyümölcsös gazdasági értéke eléri, sőt meg is haladhatja a 100 ha szántó értékét. Ez annyit jelent, hogy az abszolút méretek helyett sokkal többet mutat a szántóegységben kifejezett méret, amely az intenzitás szintjére (élő és tárgyiasult munkaráfordítások, termelési érték, jövedelem stb.) is utal. Meggyőződés, hogy a magyar termőföld növelésének lehetséges útja sokkal inkább az intenzitá-

si szint (művelésiág-váltás) növelésében, semmint az abszolút határok növelésében rejlik. Mindez különösen fontos annak fényében, hogy a területhasznosítás módja leginkább a *gazdálkodó ember döntésétől függ* (néhány abszolút korlát – pl. talajminőség – figyelembevételével).

Az intenzív művelési ágak – kert, szőlő, gyümölcsös – a termelőképesség növelése mellett jelentős munkaerő-foglalkoztatást is biztosítanak, ami Magyarország jelenlegi viszonyai között szintén nem elhanyagolható lehetőség. A gyakorlat sajnos ellentétes tendenciát mutat, vagyis a rendszerváltás óta pontosan ezen intenzív művelési ágak szorultak vissza. Például míg 1985-ben mintegy 339 ezer ha kert, 104 ezer ha gyümölcsös és 154 ezer ha szőlő volt, addig 2012-ben e területek 81; 93; 82 ezer ha-ra csökkentek (*Magyarország földterülete művelési ágak szerint, 2013*). A 341 ezer ha abszolút csökkenés szántóegységben 1436 ezer hektárnak felel meg, vagyis gyakorlatilag egy régiónyi (Dél-Dunántúl 1353 ezer ha) terület termőképessége tűnt el. A *Tessedik Sámuel, Nagyatádi Szabó István, Erdei Ferenc* által megálmodott „Kert-Magyarország” ideája mind távolabbi dolognak tűnik!

A földnek a területe mellett *minősítése* van, mely az „aranykoronában” (AK) jut kifejezésre. A mérőszámot 1875-ben, a föld akkori *jövedelemtermelő képessége alapján*, az akkori pénzneben, főleg osztrák szakemberek állapították meg (*Aranykorona, 2014*). Az 1970-es években hazánkban is kialakítottak egy 100-as skálán mozgó termőhelyi értékszámot (TÉ), hasonlóan a mai nyugat-európai mérőszámhoz, ezt azonban a Magyar Földhivatal elvetette, nem vette át, maradt az 1875-ben megállapított AK. Ez a minősítés jelenik meg a földet nyilván tartó tulajdoni lapokon. Az AK elavultsága ellenére ma is elfogadott mérőszám a földek minősítésében, a földárak, bérleti díjak egyik formáló eleme. Létezik kezdeményezés és kialakult egy

új, komplex módszer – D-m-eter – is a föld minősítésére, ezt azonban a gyakorlat és a hivatal még mindig nem vette át (*The Allen Face Companies*). A földek minősítése tehát azok valamikori jövedelemtermelő képességéhez kötött, hivatal által megállapított és nyilván tartott, ugyanakkor mára eléggé elavult mérőszámnak tekinthető.

Teljesen más kérdés a *földek minősége*, ami azok kémiai, biológiai, fizikai tulajdonságaival, fekvésével magyarázható és mérhető. A minőség tehát *egyrészt eredendő adottság kérdése, másrészt viszont nagyan befolyásolható emberi tevékenységgel*. A savanyú talajok meszezése, a szakszerű talajművelés, alagsóvezetés, okszerű szerves és műtrágyázás jelentősen növeli a földek minőségét (művelhetőségét, víz- és tápanyag-gazdálkodását) vagy ezek hiányában rombolja azt. A gazda számára a minőség alapvetően a termelési ráfordítások, költségek, valamint az elérhető hozamok szempontjából fontos, mivel azok szoros, közvetlen kapcsolatban állnak. Úgy is lehet fogalmazni, hogy a gazda számára a minőség fontosabb, mint a minősítés. Ebből a szempontból a gazdák szerepe, jelentősége emelhető ki, mivel a minőségre közvetlen ráhatásuk van.

Jelen viszonyok között a *földnek* kialakult *ára van*, mely a kezdeti (1990–93) földárverezések (I-II-III-as) néhány tízezres összegétől ma már több százezres, milliós összegeket jelent. Az árral kapcsolatban alapvetően tudomásul kell venni, hogy *a piac határozza meg*, vagyis a kereslet és a kínálat függvényében nő vagy csökken. Hazánkban 1990-től határozott áremelkedés figyelhető meg, és nagyon valószínű, hogy ez a tendencia folytatódik majd.

A földárak alakításában természetesen induló tételként szerepel az AK-érték, minősége, de tudomásul kell venni, hogy a közgazdasági környezetnek nagyobb a szerepe. Így a földek településtől való távolsága, infrastruktúra (út, víz, villany), a megye, a régió, sőt az ország stabilitása,

gazdasági fejlettsége még azonos minőségű földek esetében is többszörös árkülönbséget eredményez. Így fordulhat elő például, hogy *egy ha közepes – 20 AK-s – szántó ára* a Nyírségben 300-400 ezer Ft, Somogyban 800-1000, Nyugat-Magyarországon 1200-1500 ezer Ft. Az országok között még nagyobb különbségek találhatók, például Hollandiában 42 ezer, Dániában 25 ezer, Ausztriában 12 ezer, Angliában 10 ezer, Németországban 9 ezer, Szlovákiában 3,5 ezer, Romániában 2,5 ezer euró átlagosan egy ha föld ára (*www.foldbroker.hu, 2013*).

A magyarországi földárak nagyságrendekkel elmaradnak a nyugati országokétól, és nem is várható, hogy ugrásszerű lesz az árnövekedés. Az európai földárak nagy szóródása arról tanúskodik, hogy a kiegyenlítőds nem jellemző, minden ország igyekszik övni a saját földterületét, különféle fékekkel (iskolai végzettség, helyben lakás, helyi bizottságok engedélye, közös költségekhez hozzájárulás stb.) eléri, hogy az elvileg szabad földvásárlás a gyakorlatban nem jellemző. A lényegesen eltérő földárakban viszont markánsan megjelenik a bőség és hiány, valamint az ország stabilitása. Nagyon valószínű, hazánkban is hasonló tendenciákkal indokolt számolni.

A föld ára az eladó és vevő között alakul ki kölcsönös megegyezés alapján. A hazai, még inkább az európai földárak szélsőséges értékei arról tanúskodnak, hogy az ármegállapodás fókuszában eléggé eltérő megfontolások, érvek állnak. A legegyszerűbb módszer a környéken kialakult *piaci átlagárakból* indul ki, ehhez viszonyítja a konkrét földterület árát. Egy másik módszer a *pénzügyi megvalósíthatóságból* indul ki, ugyanis még az azonos ár is teljesen más feladatot jelent, ha azt azonnal készpénzben kell kifizetni, esetleg részletekben több év alatt, esetleg támogatásból vagy hitelből. Sok esetben ez teszi érthetővé a magasabb ár elérését, ha a fizetési körülmények kedvezőbbek.

Leginkább jövőbe mutató ármegállapítás

az, amikor a vevő a *későbbi jövedelmezőséget* veszi alapul. Ebben már benne van a vevő szakmai tudása (mire, hogyan használja a földet), ismeretségi tőkéje (önkormányzati döntések, területfejlesztés stb.). A legmagasabb árak mögött szinte mindig ilyen megfontolások állnak.

Lényeges mérlegelési szempont egy *adott térség hosszú távú stabilitása*, kiszámíthatósága. A háborúval, belviszályal küzdő térségekben, országokban még nyomott áron sem kell a föld. Létezik még egy szempont, amely már nem is mérlegel, a *szubjektumhoz kötődik*, és úgy érvel, hogy „csak”. Ez az ősi föld, mely nem eladó, bármenynyit is ígérnek érte. Ezzel nem lehet mit kezdeni, ez útjában áll minden racionális döntésnek. Nagyon sok pénzzel, a normál ár többszörösével persze meg lehet változtatni e véleményt, de ez messze túlmegegy a racionális földvásárláson. A saját praxisomban egyszer találkoztam ilyen adásvétellel, mikor az 5 millióra becsült „nem eladó” telek 50 millióért mégiscsak gazdát cserélt. Itt viszont a másik, a vevő oldalán volt a „csak”.

Az értéktörvény szerint az ár az érték körül ingadozik, tehát ha *a földnek* van ára, akkor *értékének is kell lennie*. Amennyire az ár pénzben kifejezhető, az érték már kevésbé, sokkal inkább a körülményekhez, a személyhez kötődik. Maga az érték is teljesen szubjektív, hisz ami az egyik ember számára érték (pl. szép táj, nyugodt környezet, csordogáló patak stb.), a másik számára nem vagy alig jelent valamit. A gazda számára a termőföld értéke a megélhetéshez kapcsolódik, azt kell szolgáltatnia. Ebben természetesen szerepe van a föld minőségének, elhelyezkedésének, a politikai megfontolásokat közvetítő közgazdasági szabályozóknak (árak, támogatások, elvonások, hitelek). Nyugodtan kijelenthető, hogy *a föld értékét sokkal inkább meghatározza a közgazdasági környezet*, mint maga a föld. Magyarországon is követhető a támogatások növe-

kedésének egyértelmű érték-, majd ezt követő árnövelő hatása.

A napi sajtó gyakran foglalkozik a földalapú *támogatásokkal*, leggyakrabban irigykedő hangnemben tárgyalja, hogy ki mennyi támogatást kapott, a közvélemény szerint ingyen. Arról már kevesebb szó esik, hogy a földdel kapcsolatban *költségek is felmerülnek*, amit a gazdának vagy a használnak kell fizetnie. Először is, ha nincs földünk, *vásárolni kell*, aminek költsége ma már milliós nagyságrendű hektáronként. Ha megvettük a földet, *átírási illetéket*, ha nem egyenes ágon örököljük, *örökösödési illetéket* fizetünk. A bérelt föld után *bérleti díjat* (40-60 ezer Ft/ha) fizetünk. A termelés folyamán *termelési költségünk* merül fel, mely egy egyszerű gabonatermelés során is 100-150 ezer Ft/ha, de az intenzívebb kultúráknál milliós nagyságrendű (gyümölcsös, szőlő 1-2 millió Ft/ha/év). Ha a termőföldet más célra hasznosítjuk, *földvédelmi járulékot* kell fizetni, mely például 5 AK felett az AK érték 16 000-szerese forintban, vagyis egy 20 AK-s – átlagos minőségű szántó – után 320 000 Ft. Ha a földhasználó nem biztosítja a talaj védelmét, *talajvédelmi bírságot* fizet. Aki a termőföld hasznosításával kapcsolatos kötelezettségét megszegi, *földvédelmi bírságot* köteles fizetni (AK-érték ezerszerese forintban). Mindezekon felül, ha nem műveljük a földet, a *kultúrállapotban tartás* is költséggel jár (20-30 000 Ft/ha), vagy ha gyomfertőzés (parlagfű) lép fel, *külföldön bírságot* kell fizetni.

A fenti költségek a legáltalánosabbakat tartalmazzák, de így is látható, hogy a tízezres nagyságrendű (uniós, állami) támogatásokkal szemben százszázalékos költségek merülnek fel, melyet a tulajdonosnak vagy a használnak kell fizetnie. Mindezt úgy, hogy amíg a költségek mindig biztosak és előre kell fizetni, az elérhető hozam és annak az ára mindig bizonytalan. A fentiek tükrében talán érthető, hogy miért hiúsult és hiúsul meg oly sok gazdává válás gondolata, miért szükségesek a támogatások.

A FÖLDKÉRDÉS TÁGABB ÉRTELEMBEN

Az előzőekben a földet mint a mezőgazdaság legfontosabb termelőeszközét elemeztük. A továbbiakban célszerű áttekinteni a föld társadalomban betöltött szerepét, mivel az áttételesen, de határozottan befolyásolja földviszonyainkat. E megközelítésben talán legfontosabb tulajdonsága a földnek, hogy ez jelöli ki *az ország területét*, annak határait. Magyarország már többször – sajnos szenvedő – alanya volt az országhatárok megváltoztatásának, ami mögött szinte mindig háborúk, erőszakos területfoglalások, nemzetközi diplomáciai csatározások álltak. A lényeg azonban, hogy Magyarország területe az idők folyamán nem nőtt, hanem csökkent. Így érte el a mai 9,3 millió hektárt, melynek abszolút növelésére reális esély nincsen, viszont az intenzív művelési ágak – kert, szőlő, gyümölcs – részarányának növelésével milliós nagyságrendű termelőképesség- (szántóegység-)növelés érhető el.

Az ország után a föld annak minden lakosa számára létkérdés, hisz egyrészt *lakóhelyként* szolgál lakótelkek formájában, másrészt *nyughelyet* jelent a földi élet után. Aki vásárolt már lakótelket vagy sírhelyet, az pontosan tudja, hogy a mezőgazdasági földárak több száz- vagy ezerszereséért lehet ezekhez hozzájutni. Ugyancsak jelentős földterületet igényel az emberek *élettere* – sportpályák, parkok, rekreációs központok stb. –, ami a fejlett, fejlődő országokban mind markánsabb igénnyel lép fel. A részletek elemzése nélkül két alapvető tendenciával kell számolni:

1. az emberek földigénye alapvetően a termőterületek rovására nő;
2. a növekvő társadalmi, lakossági földigény árfelejtő hatása a mezőgazdaságban is megjelenik.

A pénzvilág földhöz kötődése több szálon jelenik meg, és mind nagyobb befolyással bír a földügyekre. Talán a

leegyszerűbb kapcsolat abban jelenik meg, hogy a bankok a földet elfogadják *hitelfedezetnek*. Az egész fejlett világra jellemző, hogy a mezőgazdasági termelők számára a föld a legkézenfekvőbb hitelfedezet. Magyarországon hasonló elgondolásból jött létre a Földjelzálog és Hitelbank, amely a nevében egyértelműen erre utal, a gyakorlata viszont némiképp más. A föld ugyancsak lehetséges alanya a *pénzügyi manipulációknak*, melyre ugyancsak bőven találunk példát. A rendszerváltást követő kárpótlási jegyekkel történő földárverések során bizony megjelent a manipulatív tőke, mely simán *pénzügyi befektetésnek* szánta a földet. A manipuláció kisebb mértékben, de ma is jelen van a mezőgazdasági területek vásárlása, közmű építése, majd az induló ár többszöröséért, lakó- vagy üdülőtelekként történő értékesítése során.

A föld ugyancsak betöltheti a *tartalék*, a *vagyonképzés szerepét*, szélsőséges esetekben a *gyanús pénzek tisztára mosásának eszköze*. Dél-Amerika és bizony Magyarország több birtoka származik eme kétes – drog, olajszókités stb. – pénzekből. Mindezzel együtt elmondható, hogy

- a pénzvilág kiemelt figyelmet szentel a földnek;

- ennek során számos más nemzetgazdasági ágazat, tevékenység pénze landol a földtulajdonban;

- a pénzbőség lehetővé teszi a korszerű gépek vásárlását, minőségi tenyész- és szaporítóanyag beszerzését, modern technológiák megvalósítását;

- a pénzvilág képes jó irányú fejlődést generálni a mezőgazdaságban is.

Hazai viszonylatban talán a *Bonafarm* cégcsoport tevékenysége a legjobb példa erre, ahol tökéletes egységben zajlik a földön történő búza és kukorica termesztése, a sertéshizlalás és feldolgozás (*www.bonafarm.hu*). Olyan vertikális integrációt valósít meg a cég, melyre eddig nem volt képes a magyar gazdatársadalom. Szeren-

csére a folyamatot többen kezdik felismerni és követni.

A föld rendkívül változatos és alapvető szerepét a *politika* is felismerte és használta, használja mindenkori céljai elérésében. E befolyásoló tényezőről lehet vitatkozni, de nem érdemes, hisz a mindenkori politikai hatalom a törvényalkotáson keresztül „erőből” éri el céljait. A szakirodalom állandóan visszatérő témái kapcsolódnak a földhöz, a gazdálkodási formákhoz, a méretekhez, hatékonysághoz, a mezőgazdaság szerepéhez (Szabó G., 2011; Harangi-Rákos, 2013; Alvincz, 2011; Kapronczai, 2011; Harangi-Rákos et al., 2013). Legtalálhatóbban talán Csáki Csaba (2012) fogalmazta meg a modern kor igényeit a mezőgazdasággal kapcsolatban: „A mezőgazdasági termelők, a gazdaságok sokszínűsége jellemző a világ szinte valamennyi országára. Évek óta folyik a kisüzem-nagyüzem vita, ami gyakran politikai szintre terelődik. Hatékony mezőgazdasági termelés különböző méretekben folytatható. A kisüzemnek és a nagyüzemnek egyaránt lehetnek előnyei meghatározott körülmények és emberi feltételek között. Ezért a jövő kihívásaira való felkészülés a gazdaságok sokszínűségének elfogadását igényli az agrárpolitikában.”

A politika és a mezőgazdaság, földkérdés mindig szerves kapcsolatban állt egymással, csupán a hangsúlyok változtak, tolódtak el a társadalom igényei szerint. A középkor feudalizmusában a föld egyértelműen a hatalom jelképe, hordozója volt, nem véletlenül születtek a haditettek, egyházi és udvari szolgálatokon alapuló, azokra épülő hatalmas földbirtokok. Az újkorban, az ipari termelés térhódításával a föld, a mezőgazdaság stratégiai jellege megmaradt, de a döntő tényezőből alapkérdés – élelmiszer-ellátás – lett. A fejlett országok – EU és a világ – mai gyakorlatában ezért nem jellemző a rövid időszakra szóló gyökeres politikai beavatkozás. A hazai mindenkori politika ugyancsak kihasználja a földkérdést saját céljai elérésében.

A fejlett országok politikusai figyelnek a gazdák érdekeire, hisz az élelmiszer-el-látás mellett fontos szerepet játszanak a vidék kultúrállapotban tartásában, és még mindig számottevő szavazóbázist képez-

nek. Hazánkban a gazdák figyelnek a politikusokra, mivel ez az alapja a földbirtokok kialakításának (tulajdon, haszonbérlet), a kedvező támogatási és hitelpolitikának, adózásnak.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) A magyar élelmiszer-gazdaság 2011. évi helyzete. *Gazdálkodás*, 2012. 4. sz., 305-382. pp. – (2) Alvincz J. (2011): Válaszúton a kormányzati agrárpolitika. *Gazdálkodás*, 7. sz., 668-679. pp. – (3) Aranykorona. Online. <http://hu.wikipedia.org/wiki/Aranykorona> – (4) Bonafarm csoport. Online. www.bonafarm.hu – (5) Csáki Cs. (2012): Merre tart a világ mezőgazdasága? *Gazdálkodás*, 2. sz., 103-117. pp. – (6) Harangi-Rákos M. – Szabó G. – Popp J. (2013): Az egyéni és társas gazdaságok gazdasági szerepének főbb jellemzői a magyar mezőgazdaságban. *Gazdálkodás*, 6. sz., 532-543. pp. – (7) Harangi-Rákos M. (2013): Gazdaságszerkezet alakulása az EU-ban, különös tekintettel Magyarországra. *Gazdálkodás*, 2. sz., 113-127. pp. – (8) Kapronczai I. (2011): A magyar agrárgazdaság napjainkban. *Gazdálkodás*, 7. sz., 615-628. pp. – (9) KSH: Magyarország földterülete művelési ágak szerint, 1853–2013. Online. https://www.ksh.hu/docs/hun/agrar/html/tab1_3_1.html – (10) Nábrádi A. – Pupos T. – Takácsné György K. (2008): Üzemtan. I. kötet. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest – (11) Szabó G. G. (2011): Szövetkezetek az élelmiszer-gazdaságban. Agroinform Kiadó, Budapest – (12) The Allen Face Companies: D-Meter Floor Profiler vs the Dipstick®. Online. www.allenface.com/DMeter-vs-Dipstick.html – (13) www.foldbroker.hu

 KRÓNKA

Romány Pál köszöntése!

CSETE LÁSZLÓ

„Csinosítsuk értelmünket,
terjesszük tapasztalatainkat,
keressük fel a tudást,
társalkodjunk az elmetehetőséssel,
nagyobbítsuk könyvtárainkat,
jutalmazzuk a tudományokban fáradozókat”¹

Széchenyi István

Romány Pál 2014 októberében töltötte be 85. életévét. A Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága, szerzői, olvasói és saját nevében nagyrabecsüléssel és szeretettel köszöntjük ebből az alkalomból!

Álljanak itt köszöntő gyanánt *Széchenyi István* fent idézett gondolatai, szavai, mert ezeket olvasva akár be is fejezhető ez a néhány sor, ugyanis az idézet annyira jellemzően, valóságghűen leírja az ünnepelet születésnapos törekvéseit, igyekezetét, sokoldalú fáradozásait.

Szép kor a 85 év! Különösen az elmúlt, történelmi fordulatokban, megrázó eseményekben gazdag évtizedeket átélve. *Rományék* családját sem kerülte el a háború, hadiözvegy édesanyja mellett korán megismerkedett a falusi élettel, a háborús nehézségekkel is terhelt mezőgazdasággal Szajolban, a Tisza-parti településen.²

Romány Pált már a 40-es évek vége felé megismertem az egyetemen. Nemcsak nekem tűnt ki évfolyamából, hanem azt is láttam, hogy milyen szívesen forognak körülötte a lányhallgatók, ami valószínű jól fésült, szimpatikus, a korban szokásosnál

műveltebb fiatalembernek szólt. Egyetemi éveink alatt is gyakran találkoztunk, mert én 1951-ben az első Gödöllőn végzett évfolyam hallgatója voltam, ő pedig az utánunk következő évfolyamot látogatta. Közben együtt hallgattuk *Nagy Imre* agrárpolitikai előadásait, ami – véleményem szerint – inkább történelem, mint politika volt. *Romány Pál* már akkor kitűnt a hallgatók közül, mert gyakorlatvezető volt a *Nagy Imre*-tanszéken.

Az sem véletlen, hogy *Romány Pál* szinte az egyetemről került az Állami Gazdaságok Minisztériuma miniszteri titkárságára – a miniszter *Hegedűs András* –, de érettségére jellemzően munkakörét felcserélte a tapasztalatszerzéssel, a termelési gyakorlattal. Különbőféle beosztások után 1954–1958 között a Keselyűhalomi Állami Gazdaság igazgatója, 1958–1960 között pedig a Borsod-Heves Megyei Állami Gazdaságok Igazgatóságának vezetője.

Szajol szülötteként hegyvidékre került, de hamar megbarátkozott a környezettel, olyannyira, hogy az általános fejlődéstől eltérő körülmények, gazdasági nehézségek, emberi sorsok mélyen megragadták, s tudományos érdeklődése is ebbe az irányba fordult. Tudományos tevékenységét dicséri, hogy aspiránsként a hegyvidéki agrárvilág fejlődési, fejlesztési lehetőségei, megoldásai, esélyei foglalkoztatták. Ebből írta, védte meg kandidátusi értekezését. Szerény személyemnek, aspiránsvezetői minőségemben, könnyű dolga volt, hiszen a jelölt

¹ A szöveg tördelése, a kulcsszavak kiemelése érdekében tőlem ered.

² Érdemes kézbe venni *Romány Pál* *Önéletrajz helyett című* élvezetes írását – melyben felvázolja életútját –, ami A Gazdálkodás jubileumi évkönyve 1957–2007 című kötetben a 127–130. oldalon jelent meg.

a hegy-dombvidéki állami gazdaságokban és falvakban bőven szerzett tapasztalatokat, melyeket kritikusan értékelt, majd általános tanulságokat állapított meg. Ismeret-ségünknek erre a szakaszára ezért is szívesen emlékezem vissza. (A hegy-dombvidék annyira megragadta, hogy élete párját is onnan, Pásztórol választotta, akivel ma is boldogan élnek!)

Az is minősíti az ünnepeket, hogy *Erdei Ferenc* korán felfigyelt *Romány Pálra*, aki az állami gazdaságok Bábolnai Ankétjain – amit 1955-től rendeztek – üzemszervezési kérdésekkel szerepelt, illetve e témakör vitáit vezette.

Ugorva az években, tények, tettek alapján látható, hogy *Romány Pál* sokat fáradozott a hazai agrárgazdaságért, az agrár-felsőoktatásért, a tudományos haladásért, ahogyan ő emlegette, a „magyar agrármodellért”³ és nem utolsósorban a Gazdálkodásért.

A köszöntő, a szerkesztőség felkérésére, a folyóiratban jelenik meg, ezért talán elnézhető, hogy *Romány Pál* munkás évtizedeiből a folyóiratot emeltem ki elsőnek. *Erdei Ferenc* utódként *Romány Pált* kérte fel a Szerkesztőbizottság elnöki tisztének betöltésére, amit minden elfoglaltsága mellett is hozzáértő felelősséggel, élvezettel látott el 1969–1985 között. Igaz, már korábban, 1967-ben is tevékenykedett a Szerkesztőbizottságban, amit egészen 2000 végéig folytatott. A Szerkesztőbizottság tagjaként is lelkesen tevékenykedett, s nem volt olyan ülés, ahol ne állt volna elő néhány ötlettel, a folyóirat küldetését segítő javaslattal. Elnöksége alatt a folyóirat nemcsak olvasói, előfizetői körét, tudományos súlyát növelte, hanem többféleképpen, az agrárközélet formálásában is részt vett.

Nem csoda, ha az akkori politikai vezetés felfigyelt a mezőgazdasághoz értő fiatal

szakemberre, de el kell ismerni, hogy politikusi pályáján is a gazdaságpolitikában, illetve az agrárpolitikában a köz javára hasznosította tapasztalatait, felkészültségét, tudását, készségét.

Romány Pál két ciklusban (1970–1973, majd 1980–1987) Bács-Kiskun megye első számú vezetője. *Erdei Ferenc*, akkori igazgatóm, a „homok ország szociográfusa” a megye országgyűlési képviselője volt, s felkérésére, megbízására különböző ügyekben, továbbá vizsgálataim, elemzéseim érdekében is gyakran megfordultam a megyében. Ezek a kapcsolataim a későbbiekben, az említett években sem szakadtak meg, így „testközelből” láthattam *Romány Pál* sokoldalú fejlesztő, gyarapító tevékenységének eredményeit, ami az utak rendezésétől a jellegzetes házak rendbehozatalán, a múzeumok, tárlatok, műemlékek és művészet felkarolásán, az oktatáson, a kórházépítésem, valamint a termelés fellendítésén, az életnívó javításán át tartott. Nehéz lenne felsorolni sokoldalú tevékenységét, de jellemzően még arra is jutott figyelméből, hogy a vendéglátóhelyeken ne csak más tájak borait, hanem a helyi termékeket is kínálják, vagy tegyék látogathatóvá a Klapka-házat és így tovább.

Romány Pál 1975–1980 között mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszter. Folytatódott a mezőgazdaság modernizálása, szorgalmazta a jó külföldi tapasztalatok alkalmazását, terjesztését, „nyugati és keleti” szakemberek, politikusok meghívását, látogatását. Gyakran hivatkozott példája Dánia, ahol a mi „trianonunknál” nagyobb veszteség elszenvedése után talpra álltak és hová jutottak! Gyakran szerepeltette a Dunántúl nagyságú Hollandiát is mintául.

Ezeket az éveket talán *Izinger Pál* véleményével lehet tárgyilagosan felidézni.

³ Mindig mosolyogva jegyeztem meg, hogy valójában magyar modell csak a mi szóhasználatunkban létezik, ami pontatlan, mert a modell az minta, mintakép, eszmény stb., amit követnek. Lásd példának okáért az ISO 9001, amit követnek, alkalmaznak. Arról nem is szólva, hogy a „magyar modell” megbukott, eltűnt a történelem forrágtagában. Újabban is emlegetik a „magyar modellt” az Orbán-kormány megoldásaira.

A kiváló *Izinger Pál*, aki az uradalmak, az ősi grófi nagybirtokok világából érkezve sokat tett a magyar mezőgazdaságért, mint az állami gazdaságok egyik vezető szakembere, visszaemlékezésében⁴ *Romány Pált, Dimény Imrét, Váncsa Jenőt* a „reformer vezető réteghez” tartozóként szerepelteti.

Izinger hangsúlyozza, hogy szerinte egyedülálló az, hogy eltérő „erőségekkel” rendelkező, egymást követő három miniszter – *Dimény Imre, Romány Pál, Váncsa Jenő* – alatt „... annyi jelentős dolog történt a mezőgazdaságban, mint az ő idejükben.” (*Izinger Pál* és édesapja is Óváron végzett gazdasz, ezért javasoltam óvári kollégáimnak, hogy az *Izinger Pál* életútjáról szóló könyvet mutassák be Óváron, ami remekül sikerült, s ezen *Romány Pál* is szerepelt, továbbá ahol *Nagy Frigyes* és más, a korszakot ismerő szakemberek is megszólaltak.)

Romány Pál választékosan beszélt, írt, s ezt elvárta munkatársaitól is. Fontosnak tartotta környezetének általános műveltségét és a szakma tudományos eredményeivel való haladást. Igyekezett jó példát mutatva mindebben elől járni. Sajnos igényeit, elvárásait jelezte is, aminek nem mindenki örült, s a háta mögött különféle „csomagolásban” adtak hangot „sértett” érzékenyséjüknek, bántott hiúságuknak. (Színvonalas könyveinek, tanulmányainak, cikkeinek se szeri, se száma!)

Romány Pál tudományos érdeklődése széles körű. Az MTA Agrártudományok Osztályának munkájába már 1964-ben bekapcsolódott. Az MTA Agrártörténeti

Bizottságának elnöke 1972–1990 között, majd lemond, és alelnökként tevékenykedik tovább az akkor már kibővült MTA Agrártörténeti és Faluszociológiai Bizottságban. Őszintén szólva egyszerűen nem értettem, hogy miért fordít ekkora figyelmet, energiát a múltnak, de szilárdan hitte, hogy ez kamatozik, tudta, hogy a múlt tanulságai anyagi erővé válhatnak, tudta, hogy a népi bölcsesség súlyos igazságot takar, miszerint „aki a múltat nem becsüli, az a jövőt nem érdemli!” Olyan jeles könyvek is fémjelzik ezeket az éveket, mint a *Magyarország agrártörténete* vagy az *Agrárvilág Magyarországon (1948–2004)*.

Romány Pál 1970-ben a mezőgazdasági tudományok kandidátusa, 1999-ben az MTA doktora. A GATE címzetes egyetemi tanára 1982-től, de oktat Kaposvárott, később Óváron is, ahol a megtisztelő tiszteletbeli doktori címet is elnyerte. A Szent István Egyetem professor emeritusa és honoris causa doctora. A legutóbbi napokig – a legnagyobb csodálatomra – lelkesen jár Gödöllőre, továbbá *Botos Katiékhoz* előadást tartani és máshová, különféle rendezvényekre. Szinte fáradhatatlan, hiába koptatja az idő, a hivatástudat, a jobbító szándék, a tenni akarás nem hagyja tétlenkedni.

Végig se könnyű gondolni, hogy *Romány Pál* mi minden volt, mi mindent csinált, helytállt, röpké évek alatt, amit nem is lehet rövid köszöntőben kellően érzékeltetni, de bízhatunk benne, hogy e sorok nélkül is sokan hálával, jó szívvel, elismerő köszönettel gondolnak Rá születésnapja alkalmából!

⁴ *Izinger Pál* életútja. Hanák Gábor interjúja alapján szerkesztette *Izinger Anna*. Osiris Kiadó, Budapest, 2014, 195 o.

A tudásátadás és gyarapítás szolgája: Nemessályi Zsolt

CSETE LÁSZLÓ

„Tanítani csak az tud,
aki maga is képes tanulni”
Seneca

A közelmúltban ünnepelték és köszöntötték 70. születésnapja alkalmából Debrecenben – 2014. november 4-én, *A tudomány szolgálatában* címet viselő rendezvényükön – kollégák, oktatók-kutatók, valamikori hallgatók kiváló pályatársunkat, *Nemessályi Zsolt* egyetemi tanárt. Bevallom, amikor – ha későn is, de – olvastam a meghívót, töprengtem a címen, viszont amikor kedves barátomtól, Zsolttól megkaptam a *A tudomány szolgálatában* című, keménykötésű, szép kiállítású, terjedelmes – 351 oldal – könyvet és a laudációk részleteit, megértettem, hogy miről is van vagy lehet szó: Nemessályi Zsolt tudományos igényű oktató-kutató tevékenységéről, amit én személyes tapasztalataim, ismeretségünk alapján úgy fogalmaztam meg, hogy Nemessályi Zsolt – elismerésre és tiszteletre méltó, évtizedeken átívelő – pályáján *valójában mindvégig a tudás, a tudásátadás és gyarapítás szolgája volt.*

Nemessályi Zsolt három évszámot ünnepelehetett egyszerre: a 70. születésnapját, 40 éve jelent meg az első tudományos publikációja és 30 éve kapcsolódott be az MTA Debreceni Akadémiai Bizottsága munkájába.

Nemessályi Zsolt oktató-kutató tevékenységéről azért is bátorodom elismerően írni, mert ismeretségünk, kapcsolataink több évtizedes múltira tekint vissza. Az említett könyv utolsó oldalán feltüntetett nagy elődjével, *Gönczi Ivánnal, Vadász Lászlóval* már 1951-ben együtt dolgoztunk a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen.

Később is a debreceni Üzemtani Tanszék gyakori vendégeként, szereplőjeként, tan-könyvük társszerzőjeként – amelyhez olyan részletekkel társultam, mint a vállalkozói magatartás, a ráfordítás, föld, hozam árnyok stb. – együttműködő partnerként is gyakran megfordultam és a fiatalokat már pályakezdésük kezdetétől is figyelemmel kísérhettem. *Erdei Ferenc*szel is megfordultunk Debrecenben *Bencsik István* rektor-nál és kedves feleségénél baráti látogatás keretében, vacsoravendégként, de találkoztam Zsolttal az MTA Debreceni Területi Bizottságában többször is, majd vizsgáztatás alkalmából, rendezvényeken stb.

Ennek ellenére, amikor a *Gazdálkodás* szerkesztősége felkért, hogy a folyóirat számára írjak laudációt *Nemessályi Zsolt* professzorról, mindjárt az jutott eszembe, amit *Tenk Antal* professzor 70. születésnap-i rendezvényén mondtam Óváron, hogy „... minden szép és jó elhangzott már”. A debreceni, említett rendezvényre küldött 17 referendumban is Nemessályi Zsolt pá-

lyafutásáról feltehetően minden említésre méltó elismerést megemlítettek. Ezek néhány nagyon lényeges, *Nemessályi Zsolt* emberségére, tevékenységére, oktató-kutató munkájára jellemzővel még kiegészíthetők, bővíthetők, melyek talán kerekébbé tehetik a „laudációt”.

Nemessályi Zsolt évtizedeken átívelő tevékenységében jól nyomon követhető a *képzés-oktatás-nevelés egységének, összefüggéseinek következetes érvényesítése*, ami bizony nehéz, odafigyelést, felkészülést, emberismeretet, beleérző képességet stb. igényel. Ez mind az egyetemi hallgatók, mind a tudományos utánpótlás vonatkozásában kifejtett erőfeszítéseiben jól érzékelhető. Barátunk évei a tudásátadás, a „kiművelt emberfők” képzése szolgálatában teltek, s szerencsére napjainkban is folytatódnak.

Kedves Kollégámat, Zsoltot az is dicséri, hogy mindig igyekezett *lépést tartani a tudományos haladással*, mert bizony a takarmányadagok optimalizálása óta gyorsulón változott a világ, s ma már vállalkozóknak, a családi gazdálkodónak, az üzemszervezőnek nitrátjelentéssel, a fenyegető büntetésekkel, adatszolgáltatásokkal, nyilvántartással, elektronikus kapcsolattartással, piaci ismeretekkel, pénzügyi műveletekkel, s mindenekelőtt a különféle támogatások, pályázatok el-, illetve megnyerésével stb. szükséges foglalkozni a szántás, vetés, betakarítás mellett, ráadásul napjainkra csaknem teljesen háttérbe szorult a mezőgazdaság alapjaival való foglalkozás, az, hogy hol, mit, hogyan célszerű termelni, értékesíteni.

Nemessályi Zsolt életpályája abban is mintaszerű, hogy termelési, üzemi ismeretei megszerzését követően nem „szállt egyik ágról a másikra”, hanem következetesen az egyetemen fáradozott, pedig mindenki tudja, hogy ez az út nehézségekkel, esetenként szakmai irigységgel, karrier- és más viszályokkal „kikövezett”. Ebből – több más mellett – talán a legvilágosabban kitűnik,

hogy *Zsolt valóban hivatásának tekintette és hivatásként gyakorolta oktató-kutató munkáját*, nála ez nem egyszerű foglalkozás, pénzkereset vagy érvényesülési lehetőség volt!

Nemessályi Zsolt üzemtannal, üzemszervezéssel, vállalat-gazdaságtannal foglalkozó oktató-kutatóként aggódva tapasztalta és előre látta annak kockázatát, veszélyét, hogy felbomlanak, megszűnnek a „magyar emberek” erőfeszítéseivel létrejött termékpályák. Ennek igyekezett hangot adni, felhívni a döntéshozók figyelmét a tennivalókra. S hogy a politikusok hozzáértésének hiánya, a piacszerző befektetők vagy a vagyonosodók kapzsisága miatt nem figyeltek fel erre, arról nem ő tehet. Az eredmény a mai napig: az átalakuló, átmeneti mezőgazdaság. Sajnos napjaink munkáiban, publikációiban nem kap kellő hangsúlyt, sőt igazából meg sem jelenik az, hogy a hazai mezőgazdaság míg régebben államközi szerződésekre alapozva, hosszabb távon is biztos piacokkal rendelkezett, fejlődhetett folyamatosan korszerűsödő tudással rendelkező agrárszakemberek közreműködésével, addig napjainkban teljes mértékben az EU-támogatás tartja – jelképesen – „lélegeztetőgépen”, s valahogy nem képes érvényesülni a felhalmozott tudás, tapasztalat sem. (Ehhez két megjegyzés kívánkozik: egyrészt régebben, 1990 előtt is szállított a hazai agrárgazdaság nyugati piacokra terményeket, termékeket, élelmiszereket, másrészt mi van, mi lesz, mi lehet, ha holnapután elfogyna az „oxigén”?)

Megemlítem, hogy *Zsolt* kezdeményezte a földadó ismételt bevezetését, amiről régebben beszélünk, véleményt is cserélünk. A földadót, több okból, én is fontosnak tartom. Napjainkban végre valahára újra felmerült a földadó bevezetése kormányzati körökben, de nem mindegy, milyen célok szolgálatában és hogyan állapítják meg.

Nemessályi Zsolt elhivatott felkészültségét jellemzi az, hogy világosan látta, nem elég, ha az agrárszakemberek, a valós ered-

ményeik talaján ugyan, de csak egymást dicsérik, „fényezik”, ahogyan ma mondják, hanem be kell tagolódni, együtt kell haladni és elismerést „szerezni” a tudományos haladás rendszerébe. *Nemessályi* ezt felismerve három évtizeden át eredményesen tevékenykedett az MTA Debreceni Akadémiai Bizottságában (MTA DAB) mint az agrártudományok képviselője, az Agrártudományi Szakbizottság vezetője. (Az MTA területi bizottságokat szervezett, működtetett, székházzal, vendégszobákkal stb. ellátva: Pécsen, Veszprémben, Szegeden, Miskolcon és Debrecenben, a helyi tudományos élet serkentése, a különféle tudományterületek összehangolása, együttműködése stb. érdekében.)

Jól emlékszem, hogy szaktitkár koromban milyen elismert volt az MTA keretében az Agrártudományok Osztálya, amit kiváló oktatók, kutatók, köztük világhírűek (*Kotlán Sándor, Manninger Rezső, Mócsy János, Erdei Ferenc, Somos András, Soó Rezső* és mások), valamint különféle tudományos rendezvények fémjeleztek.

Nemessályi Zsolttal nemcsak a tanszéken, hanem az MTA DAB-ban is többször találkoztunk, például amikor a tudományterület publikációs lehetőségeinek javítása érdekében szervezett konferenciát, vagy amikor két alkalommal is a tárcaközi ösz-

szefogásban, a kutatók-oktatók, szakemberek széles körű együttműködésében zajló kutatási programjaink rendezvényeivel, *Láng István* akadémikussal szerepeltünk a DAB-ban, hogy csak néhány alkalmat említsek.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni *Nemessályi Zsolt* „hervadhatatlan érdemeit”, amit az agrártudományok elismeretéseért, a tudományos haladásért, a Debreceni Agrártudományi Egyetem érdekében tett, szerényen, tudatosan szolgálva.

Nemessályi Zsolt 2001-től kezdődően a Gazdálkodás Szerkesztőbizottságában is tevékenykedett, igen hasznosan. A tőle megszokott megfontoltsággal működött közre a folyóirat tudományos küldetéséért, a közlések színvonalának emeléséért, a tudományos igényességért! Születésnapja alkalmából a Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága, a folyóirat szerzőtársai, olvasói, valamint saját nevében, mindenekelőtt megköszönve eddigi sokoldalú fáradozását, azt kívánjuk, hogy jó egészségben még sokáig kattogtassa fényképezőgépét, ne rejtse „véka alá” a bírálni való eseteket, fonákságokat vagy éppen a követésre méltó példákat és kamatoztassa gazdag élettapasztalatát az agrárszakemberek, a mezőgazdaság, a vidék, szeretett hazánk javára!

Kedves Zsolt! Éltesse az Isten!

//////////////////////////////////// SZEMLE //////////////////////////////////////

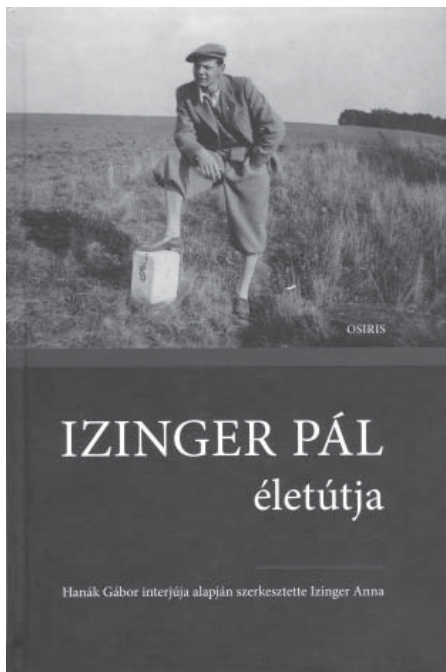
*Könyv a „nemzet agrármérnökéről”:
Izinger Pál életútja. Az uradalmak világából
a XXI. századba*

HEGYI JUDIT

Izinger Pál munkássága a 60-as évek elejétől korszakalkotónak nevezhető, szervezője és létrehozója volt a modern állami gazdaságoknak. Életműve alapján nem túlzás azt állítani, hogy Magyarország XX. századának méltán legismertebb agrármérnöke volt, aki „egymillió holdon” gazdálkodott – utalva az Állami Gazdaságok összterületére.

Igényes kivitelezésű, az Osiris Kiadó által gondozott könyvet tarthat kezében az Olvasó, amikor *Izinger Pál* életútjának nyomtatott formájáról van szó, a könyv születésének története ugyanis nagyon érdekes. Izinger Pál lánya, *Izinger Anna* egy 15 órás életinterjú filmanyagából szerkesztette, egyben írta is a művet. A filmet az Országos Széchényi Könyvtár Történeti Interjútárának keretében *Hanák Gábor* történész, filmrendező 2000 és 2003 között készítette. A gazdag élettörténet csaknem száz esztendőt fog át, 1913-tól az utolsó, 2003-ban rögzített beszélgetésig. Ebből a tartalmas anyagból válogatott és szerkesztett nagyon jó érzékkel *Izinger Anna*, és rendezte nyomda alá az agrártörténeti szempontból is rendkívül fontos visszaemlékezést.

A könyv a Szerkesztő által meghatározott és lehatárolt életciklusok alapján építkezik. Külön fejezetet alkot például a Magyaróvári Gazdasági Akadémián töltött évek időszaka, a nősülés – amely Izinger számára életre szóló választás is egyben, a család szerepe pedig meghatározó minden élethelyzetben –, vagy az 1945 utáni

újrakezdés kemény, történelmi jelentőségű korszakának bemutatása. A könyv stílusa rendkívül olvasmányos, szinte filmszerűen peregnek le előttünk az Izinger által megélt események. Minden sorából árad az életszeretet és a szakma iránti ragaszkodás. Az 50-es évek időszakát Izinger tárgyyszerűen, politikai túlfűtöttségtől mentesen írja le, a fejezet kortörténeti dokumentumként is megállja a helyét. Külön érdeme a korszak bemutatásának, hogy emberközpontúan, az agrárium jeles szakembereinek környezetében, a szakmaiságot maximálisan előtérbe

helyezve folyik, ami – valljuk meg – az akkori körülményeket ismerve példaértékű szemléletet tükröz. Összesen 120 barátot és kollégát, pályatársat nevesít a könyv, köztük nemzetközi híru kutatók, tudósok – *Horn Artúr, Grábner Emil, Bittera Miklós* –, gyakorlati agrárszakemberek – *Friedrich Béla, Felszeghy László, Kovatsits László* –, nagyformátumú politikusok – *Nagy Imre, Bethlen István* – jelennek meg előttünk. Izinger életképekből, személyes együttműködésből rajzolja meg alakjukat. Különlegessége és nagyon értékes eleme a szerkesztésnek, hogy Izinger Anna a 120 pályatárs életútját, szakmájában nyújtott teljesítményét lábjegyzetekben jeleníti meg.

A könyv 2014. szeptember 14-én a Nyugat-magyarországi Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Karán került ünnepélyes keretek között bemutatásra, *Romány Pál* és *Nagy Frigyes* volt földművelésügyi miniszterek közreműködésével. A rendezvényen az Izinger család képviselői is jelen voltak. Az ünnepség a kar Gazdaságtudományi Intézete és az Óvári Gazdászok Szövetsége szervezésében valósult meg.

A művet minden agrárhallgató, fiatal agrárszakember, pályatárs könyvespolcára ajánlom.

Az alábbiakban néhány érdekes részletet közlünk a megjelent műből az érdeklődés felkeltése céljából.

Tiborszállás

„Tiborszállás Mátészalka mellett van, Szatmár megyében, 30 km távolságra Zsuzsanna-majortól, a szüleim volt házától. A tiborszállási uradalom területe, éppen úgy, mint gróf Károlyi József Zsuzsanna-majori földjei, ahol édesapám dolgozott, a Károlyi család Árpád-kori foglalása. Az uradalom tőkeerős gazdaság volt, abban az időben a 10 legjobb uradalom között tartották számon. Az volt a rendszer, hogy egy új, fiatal segédtsízt egy évet mindig a központban töltött, mint irodai, belső segédtsízt, ahol meg kellett tanulnia levelezni,

a számviteli kérdéseket, a könyvelési rendszert, mindent, ami egy központi irodában elsajátítható. A központi majort általában a jószágigazgató vezette hivatalosan, a gyakorlatban azonban a mellette dolgozó kerületvezető segédtsízt. Az egyéves irodai munka leteltével megkaptam ezt a kerületvezetői helyet a központi majortban.

Szociális szempontból a tiborszállási uradalom messze megelőzte a korát. Károlyi Gyula minden majorjában, minden cseleddlakást újonnan építtetett, vagy teljesen felújított az alatt a hét év alatt, míg ott voltam. Ez egyedülálló volt akkor Magyarországon. Egyetlenegy nem, mert azt én kértem, hogy ne bontsák le. Mikor Károlyi megkérdezte, hogy azt az egyet miért ne, mondtam, hogy azért, mert ezek földes szobák, az új lakásokban pedig padlósek a szobák, és nekem rengeteg bajom van azzal, hogy az emberek visszahordják a homokot a szobákba, és újra lehomokozzák őket, mert az egyszerűbbnek tűnik nekik, mint rendszeresen fölmosni a padlót. Megmondtam az embereknek, hogy akit kétszer figyelmeztetek, mert látom, hogy lehomokozta az új lakását, azt átköltöttem ebbe a régi földes lakásba. Károlyi nagyon kevés szavú ember volt, csak elmosolyodott. A meghagyott régi lakás akkor is állt még, mikor Tiborszállást elhagytam, de senkit sem kellett beköltöztetni.

Az uradalom az Ecsedi-láp szélén feküdt, részben ásványi talaj, részben lápszél, részben láp volt. A növénytermelés dominált. A hét év alatt, míg ott voltam, a burgonya átlaga holdanként 170–180 mázsa között mozgott. A magyar átlag akkor holdanként körülbelül 30 mázsa volt. Ezek voltak a nagyságrendek. 600 mázsa takarmányrépa holdanként! – ilyen termések voltak például. Híres tájfajta volt a tiborszállási kendermag. Ami abból a háború után ottmaradt, azt megvásároltam, és átmentettem Mezőhegyesre, és ezzel az ország vetőmagállományába.

Önálló pénzügyi gazdálkodás folyt.

Egyetlen mérleget csináltunk, Károlyi Gyula nem engedett kettőt vezetni. Tehát a tényleges nyereség szerepelt az adóbevallásban, és az volt a tisztikar prémiumának alapja is. Nekem volt a legmagasabb prémiumom: mindig egy kicsivel több, mint évi 5000 pengő. Ennyiért, abban az időben, egy háromszobás lakást lehetett venni Nyíregyházán vagy Debrecenben. Harmadosztályú uradalmi intéző koromban több volt a jövedelmem, mint édesapámnak a gróf Károlyi József-féle uradalom jószágigazgatói székében. A légkör is kitűnő volt, a kölcsönös bizalmon alapult. Nem kellett például engedélyt kérnem, hogy mennyit hívok le a folyószámláról, egész évben szabadon gazdálkodtam, és csak évvégén kellett elszámolnom. Pedig jelentős összegekről volt szó. A direktor nem kifogásolta csak mindig piszkált, hogy nekem nagyon sok pénz kell, én pedig mindig mondtam, hogy sok pénzzel lehet sok pénzt csinálni. Ezzel a téma el volt intézve.”

„Már itt bevezettem azt, amit aztán, 30 év múlva, *Burgert Róbert* csinált Bábólnán. Minden olyan föld szélére, ahol részesművelés folyt, kis fatáblán kiíratam a nevét annak, aki a részt művelte. Hihetetlen hatása volt. Ettől kezdve a kerülő embernek nem kellett végigjárnia a majorokat, hogy jöjjenek kapálni, mert elszaporodott a gaz. Ezt hét éven keresztül gyakoroltam Tiborszálláson.

Nagyon jó emlékeim maradtak a gazdasági pályám háború előtti idejéről. A Károlyi-uradalom szakmailag is jól felkészített a további pályámra, és azt hiszem, kevesen voltak olyan fiatalon, úgy megbecsülve a tulajdonos részéről, mint én ott. Emlékszem egy esetre, január volt, tisztiszéket tartottak, minden gazdatiszt ott volt, a román oldalon maradt nagykárolyi uradalom jószágigazgatója is átjött. Károlyi Gyula bejött, fölment az asztalfőhöz, üdvözölte a jószágigazgatóit, aztán lejött hozzám az asztal végére, ugye, még csak kezdő segéd-tiszt voltam, és odanyújtott egy könyvet

azzal, hogy: „Magát ez biztosan érdekelni fogja.” *Kovatsits László: Magyar silógazdálkodás* című könyve volt. Az arcomon láthatott valamit, mert megkérdezte: „Ismeri?” Mondtam, hogy ismerem, jó barátom a szerző Óvárról. Károlyi meghívta Kovatsitsot Magyaróvárról Tiborszállásra, a silógazdálkodás miatt.

Károlyi Gyulától 15 levelet őrzök ma is. Valamennyit akkor írta, amikor már régen nem létezett az uradalom. A háború után, ha Pestre jöttem, mindig fölkerestem, élte végéig tartottuk a kapcsolatot. Egészen különös viszony alakult ki köztem, a fiatal segéd-tiszt, és a 70 év felett járó mágnás között.”

Nősülés

„Károlyi Gyula ritka kivételt tett velem akkor is, amikor soron kívül engedélyezte a nősülésemet. Az uradalmi gazdatisztek-nél ugyanis a nősülés lehetősége ugyanúgy szabályozva volt, mint a katonatisztek-nél. Részben a szakma rangjának védelmében, részben gyakorlatias megfontolásokból, nősülni csak az intézői beosztás elérésével lehetett. Csak az intéző kapott ugyanis többszobás szolgálati lakást és olyan fizetést és természetbeni járandóságokat, amelyekkel megfelelő szinten el lehetett tartani egy családot. Eggyel lejjebb, a segéd-tisztnak csak egy segéd-tiszti szobája volt, főzési lehetőség nélkül. A segéd-tisztek az előjárójuk családjához jártak kosztolni, és az nem ment volna, hogy a segéd-tiszt nősül, aztán megy a principálisához ebédelni a feleségével. Segéd-tiszti állásra nem lehetett nősülni.”

„Tudtuk a feleségemmel, hogy a házasságunkat hosszú várakozási idő fogja megelőzni, mert a ranglétrán lassan haladt előre az ember, és kiváló munka esetén sem lehetett átugrani az egyes rangfokozatokat. 1941-ben azonban kényszerhelyzetbe kerültünk. A románok már olyan ellenségesen viselkedtek Magyarországgal szemben, hogy nem lehetett tudni, meddig lehet

még utazni a két ország között. Amikor a feleségem, 1941-ben nálunk volt, attól féltünk, ha visszamegy Brassóba, és a románok közben lezárják a határt, többet nem jöhet ki hozzám. A kialakult rendkívüli magánéleti helyzetre való tekintettel, Károlyi Gyula ekkor engedélyezte, hogy már mint segédtiszt megnősülhessek. Összenyitatta a segédtiszt szobámat egy szoba-konyhás cselédlakással, azután amikor a második gyerekünk is megszületett, még egy cselédlakással. Így lett egy háromszobás lakásunk addig is, míg a megfelelő intézői lakást elfoglalhattuk. Erre azonban, a háború miatt, már nem kerülhetett sor.”

Bábolnai ankétok

„Az első Bábolnai Ankétra már 1955-ben, a forradalom előtt sor került. Ha ma elolvassom az anyagait, sokszor úgy érzem, hogy primitív, közismert, alapvető kérdésekről volt szó. De a Rákosi-kor természetátalakító hazugságai idején teljesen eltűntek ezek a kétszerkettő-igazságok, és nekünk újra ilyenekkel kellett kezdeni a közös gondolkodást. Már ez önmagában forradalmi lépésnek számított, nem beszélve azokról a ténylegesen új módszerekről és technológiákról, amelyekkel a termelést kívántuk korszerűsíteni.

Az első ankétot Pogácsás miniszter készítette elő. Kérte, mindenki bőven írja meg, amit elő akar adni, ő ezeket az anyagokat az első betűtől az utolsóig átnézte, megtette az észrevételeit, eldöntötte, hogy egy-egy témának ki legyen a vitavezetője, és az aztán elkészítette a bevezető előadást. Az első ankéton a növénytermesztés aktuális problémáiról beszéltem, ott vettem fel először a kombájnkérdést és a búzakerdést, konkrétan azt, hogy a hagyományos magyar búzafajták nem alkalmasak a modern, gépesített termelésre, mert gyenge a száruk, ezért új fajtákat kell bevezetni.

Az összes többi Bábolnai Ankétot már én készítettem elő, és ennek során alapvetően változtattam Pogácsás György módszerén.

Az ankétok előtt húsz-harminc embert összehívtam Csopakra, az Állami Gazdaságok üdülőjébe, ahol három napig vitattuk, hogy az egyes témákban melyek a legfontosabb megoldásra váró feladatok. A legjobb szakembereket hívtuk, a kutatótól a gyakorlati emberig. Ezek voltak az úgynevezett Cso-paki Találkozók. Délben érkeztünk, megébédeltünk, aztán összeültünk. Azt kértem, hogy egy-egy témában mindenki szabadon mondja el a véleményét, úgy és annyiszor hozzászólva, ahogyan akar, van három napunk, vessük fel a lehetséges legtöbb szempontot, találjuk meg az ellentétek lényegét, alakítsuk ki a főbb álláspontokat. Én mindig csak az első nap végén szóltam meg, mert nem akartam, hogy a véleményem bárkit is befolyásoljon. Másnap egész nap vitatkoztunk, amíg a tézisek kialakultak. A majdani bábolnai vitavezetők, akik mindig jelen voltak Csopakon, ha szükségét érezték, az utolsó délelőttön még egyszer egyeztettek a többiekkel, és ilyen előzmények után tartották aztán meg vitaindító előadásukat később Bábolnán. Az üzemszervezési vitát például minden alkalommal *Romány Pál*, a talajerő-gazdálkodási vitát mindig *Géczi Károly* vezette. Ilyen komoly előkészítés után bocsátottuk a kérdéseket a 200-300 fős bábolnai hallgatóság elé. A Bábolnai Ankétokat előkészítő csopaki csoport mindig legalább 20 emberből, az adott témának a 20 legjobb, legismertebb szakemberéből állt. A szakma tudta, hogy ezekre az előkészítő értekezletekre olyan tudósokat is meghívunk, mint *Horn Artúr*, *Manninger Adolf* vagy *Sedlmayr Kurt*. Ezeket a neveket mindenki ismerte a szakmában, nem csak itthon, de Európában is, és ezeknek a tudósoknak nyilván megvoltak a konkurencsei is, akik nem értettek velük egyet. A tudományos erőt azonban ezek az emberek képviselték. A gyakorlati szakemberek megtiszteltetésként fogadták a meghívást és örültek, mert tudták, hogy Csopakon mindenki a tényleges véleményét fejtheti ki, és hogy nem csak a meghirdetett

kérdésekben hallhatnak sok újdonságot, mert három napig együtt is laktunk, és ez alatt az idő alatt sok más, érdekes téma is előkerült. Az a 200-valahány állami gazdasági vezető, akit aztán a Bábolnai Ankétokra meghívtunk, szintén tudta, hogy a vitavezető előadások egyeztetett véleményen alapulnak, mert hiszen elterjedt, hogy Csopakon előzőleg megvitatták ezeket a kérdéseket, de nem is akartunk belőle titkot csinálni, hiszen nem parttalan beszélgetéseket akartunk Bábolnán, hanem céljaink voltak az ankétokkal, a hozzáértők által leghaladóbbnak ítélt módszereket akartuk megismertetni és terjeszteni.

A miniszter, ha jelen volt az ankéton, a fő asztalnál ült. Rajta kívül csak én ültem ott, mivel valakinek meg kellett mondani, hogy következik ez meg ez. Ha valaki eltért a témától, nem szólítottam fel, csak megnyomtam egy gombot, kigyulladt egy piros lámpa, ami azt jelentette a beszélőnek, hogy gazdálkodjon az idővel. Ha még egyszer megnyomtam a gombot, akkor az illető tudta, hogy be kell fejeznie. Ez teljesen elfogadott volt, senki nem vette sértésnek, mert annyira érdekesek voltak a viták, hogy mindenki abban volt érdekelt, hogy ne legyen üresjárat. Mindig voltak ott a Tervhivatal Mezőgazdasági Osztályáról, amelynek kítűnő gárdája volt, mint *Dimény Imre, Márton János, Madas András*, aztán ott voltak az egyetemekről, kutatóintézetekből.”

„A Bábolnai Ankétokra hamarosan az egész szakma figyelt. Jöttek téveszvetők is, csak mert érdekelte őket. Egy-egy báb-

rabb kijelentés híre körbejárt az országban. Később politikusok is jöttek és közzéadják. Észrevették, hogy Bábolnán valami történik. Meghívtunk állami gazdasági vezetőket a szomszéd országokból is, főleg Csehszlovákia szlovákiai részéből, magyar nyelvű területekről.”

„1962-ig tartottunk Bábolnai Ankétokat. De a korszerű gazdálkodási ismeretek terjesztésével nem csak az állami gazdaságok vezetőit céloztuk meg, hanem, én például hat vagy hét, a Bábolnai Ankétokkal azonos színvonalú, háromnapos határjárást is tartottam fiatal szakemberek részére. Csak olyan gazdaságokba vittem őket, ahol a legkorszerűbb módon gazdálkodtak, és a legfelkészültebb gazdák dolgoztak. Reggeltől estig velük voltam. Kibéreltünk valamilyen szálláshelyet, magam is ott aludtam, és éjszakába nyúlóan lehetett beszélgetni a látottakról, és egyáltalán, a szakma minden kérdéséről. Óriási érdeklődést tapasztaltam, és a fiatalokkal töltött napok a magam számára is nagy élményt jelentettek. Nagyon jó minőségű, nagyszámú, új agrárértelmiség jelent meg azokban az években.”

„Minden Bábolnai Ankéton gyorsírói jegyzőkönyv készült, és ennek alapján, Az állami gazdaságok termelési ankétjai címen, folyamatosan kiadtuk a vitaindító előadások teljes, és a hozzászólások rövidített szövegét. Szakmai tevékenységem egyik értékes részének tartom ezeknek az éveken át megtartott, Bábolnai Ankétoknak nevezett, vitasorozatoknak a létrehozását.”

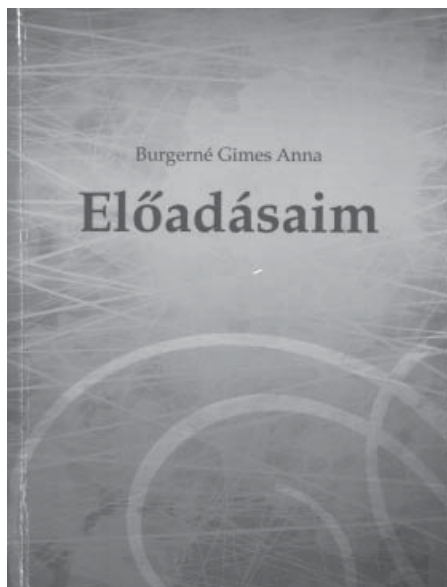
Burgerné Gimes Anna: Előadásaim

SZABÓ GÁBOR

Burgerné Gimes Anna professzor asszony a II. világháború utáni agrárközgazdász egyetemi oktatók és kutatók egyik legkiemelkedőbb személyisége. (Több mint ötvenéves kutatói és oktatói pályafutása során 14 könyvet, több könyvrészletet, valamint számos tanulmányt publikált.) Egyike azon keveseknek, akik már a hatvanas-hetvenes években is magas szintű angol nyelvtudással, valamint nívós külföldi kapcsolatokkal rendelkeztek. Ezekben az években kincset ért egy ilyen kolléga segítsége. Önzetlen segítőkészségét magam is tapasztaltam. 1969-ben első nyugati tanulmányutam az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének fiatal munkatársaként Angliába vezetett volna, de nem rendelkeztem fogadólevéllel. Kolléganőm csüggedtségemet látva megígérte, hogy megpróbál segíteni. Két hét múlva (!) a kezemben volt *D. R. Denman* cambridge-i professzor meghívólevele.

Ritka jelenség, hogy valaki a nyolcadik évtizedet meghaladó életkorban is publikáljon, nyomon kövesse és értékelje nemcsak a hazai, de a külföldi országok mezőgazdaságában is végbemenő folyamatokat. Az *Előadásaim* című könyvében a hazai és külföldi kongresszusokon, konferenciákon, külföldi egyetemeken és szakmai összejöveteleken tartott előadásait tette közzé, a szélesebb szakmai kör számára is hozzáférhetővé. E könyvben közzétett 90 írása az 1961–2013 közötti időszakban született, melyek elsősorban a magyar, valamint a világ mezőgazdaságában lezajlott agrár-közgazdasági folyamatok iránt érdeklődők számára jelentenek valóságos kincseshányát. *A leginkább érdeklődésre számot tartó témakörök közül kiemelendők az alábbiak:*

- a magyar és a világ mezőgazdasága fejlődésének és nemzetgazdaságon belüli szerepének vizsgálata;

- a mezőgazdaság birtokstruktúrájának alakulása hazánkban és a világ (ezen belül kiemelten Európa) országaiban;
- a földpiac, a földárak és földbérleti díjak, a termőföld-értékelés problémáinak sokoldalú megközelítése;
- a magyar mezőgazdaság EU-integrációjának eredményei és problémái.

A könyv *Előszavában* a Szerző rövid *szakmai önéletrajzát* olvashatjuk, melyből kitűnik, hogy tudományos munkássága korántsem csupán a fenti témakörökre terjedt ki. Az MTA Közgazdaságtudományi Intézetében, a budapesti Kertészeti Egyetem és a szegedi József Attila Egyetem tanszékvezető professzoraként a fogyasztói szolgáltatások, a munkatermelékenység és az eszközhatékonyság, a kertészeti termelés ökonomiai kérdéseivel, az egyéni és társas gazdaságok problémáival, a nők gazdasági helyzetének visszasságaival stb. sok esetben úttörő jelleggel foglalkozott.

Burgerné professzor asszony munkásságának egyik tiszteletreméltó jellemzője, hogy könyveit, tanulmányait többnyire *egyedül* publikálta. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy nemcsak könyveiben és folyóiratcikkeiben, hanem publikált előadásaiiban is *egyaránt* gondot fordított a hazai és a külföldi szakirodalomra, valamint statisztikai forrásokra.

Könyvének előszavában olvashatók a következő figyelemre méltó sorok: „... műveim abban is különböztek a magyar agrárközgazdászok munkáinak a zömétől, hogy azok jórészt csak a belföldi mezőgazdasági kérdésekkel foglalkoztak, a világra történő tekintésük hiányzott. Én pedig igyekeztem nemzetközi kontextusba helyezni a tárgyalt kérdéseket.” (i. m.: 13. o.)

Többek számára tanulsággal szolgálhatnak a következők is: „... külföldi előadásaimban sokkal többet szerepeltek a magyar kérdések, mert úgy véltem, hogy külföldön elsősorban a magyar helyzetet kell ismertetnem. Emellett azonban sokkal több volt a magyar helyzetre és gazdaságpolitikára vonatkozó elismerő kitétel, mint a bíráló. A hazai publikációimban és előadásaimban ugyanakkor fordított volt az arány.” (i. m.: 13. o.)

Professzor asszony publikációiban a *szigorú szakmai szempontokat* helyezte és helyezi ma is előtérbe, az aktuálpolitikai „lőzungok” hiányoznak szerzői repertóriumából.

Az *Előadásaim* összeállítása minden bizonnyal igen komoly munkát jelentett, és mind az erőfeszítést, mind az eredményt példamutatónak tartom fiatal kollégáink számára.

Recenzesként mindössze azt említem meg, hogy a nagy terjedelmű (723 oldalas) anyag időszakokra vagy témakörökre bontva áttekinthetőbbé vált volna. Ugyanakkor megjegyzem, hogy *pontos és precíz tartalomjegyzék* segíti az olvasó tájékozódását.

Végezetül *egy kérdés* fogalmazódott meg bennem: ilyen tudományos életteljesítmény mellett miért nem lett mindmáig a Magyar Tudományos Akadémia tagja Burgerné Gimes Anna, a közgazdaságtudományok akadémiai doktora?!

[Burgerné Gimes Anna (2013): *Előadásaim*. (A szerző kongresszusokon, konferenciákon, külföldi egyetemeken és szakmai összejöveteleken tartott előadásai.) AGROINFORM KIADÓ, Budapest, 2013.]

Tudnivalók a Gazdálkodásban megjelentetésre készülő kéziratokról

Mindenekelőtt kérjük és ajánljuk szerzőtársainknak, hogy

- olyan tartalmú kéziratot küldjenek, amely az *olvasó érdeklődésére* is számot tartó, újszerű tudományos vagy általánosítható gyakorlati eredményekről szól;
- feleljen meg a *tudományos igényesség* kritériumainak;
- elégítse ki a szokásos formai követelményeket: *öt kulcsszó*, „*Összefoglaló megállapítások, következtetések javaslatok*” alcím a dolgozat elején, amely nem bevezetés, tartalmi kivonat, hanem az eredmények tömör összegzése, magyarul-angolul. A kézirat szerkezete legyen logikusan felépített és alcímekkel tagolt, a „*Forrásmunkák jegyzéke*” pedig csak a szövegben valamilyen formában hivatkozott vagy érintett munkákat tartalmazza (vagyis nem irodalomjegyzék);
- jól szerkesztett táblázatokkal, *fekete-fehérben is jól mutató* ábrákkal, fotókkal tegyék tetszetősebbé, tömörebbé a kéziratot;
- a szöveg ne ismételje részletesen az ábrákból, táblázatokból egyértelműen következőket, igazodjon az érdemi mondanivaló terjedelmi igényéhez.

Formai követelmények

Oldalbeállítás: normál, Times New Roman betűtípus; 12-es betűméret; 1,5-es sorköz.

Tagolás: a dolgozat címe, szerzők neve(i) gondolatjellel elválasztva, 5 kulcsszó, „*Összefoglaló megállapítások, következtetések, javaslatok*” alcím. A szövegben lehetőleg csak első- és másodrendű alcímek szerepeljenek.

A címet, kulcsszavakat és az összefoglalást *angolul* is mellékeljék!

Ábrák, képek

Ezeket az elemeket külön fájlokban is kérjük mellékelni, eredeti formátumban (Excel, Corel stb.), mivel csak így végezhetők el az esetleges javítások, korrekciók. A szövegbe beillesztett, konvertált objektumok nyomdai szempontból *nem kezelhetők megfelelően*. Az ábrák fekete-fehérben legyenek megalkotva, ebben az esetben a kitöltésekre valamilyen mintázatot célszerű alkalmazni. A képek, fotók, szkennelt ábrák jó minőségű, nagy felbontású képfájlként legyenek mellékelve.

– x – x –

A leadott kézirathoz csatolva kérjük a szerzők pontos adatait feltüntetni (név, munkahely pontos megnevezése, beosztás), valamint a kapcsolattartás végett levelezési cím, (mobil)telefonszám, e-mail cím.

GAZDÁLKODÁS

**Agrárökonómiai tudományos folyóirat
Scientific Journal on Agricultural Economics**

**A Gazdálkodás 2014. évi tartalomjegyzéke,
valamint szerzőinek és lektorainak
névsora**

Rovatonkénti tartalomjegyzék

Kapronczai István: Gondolatok az AKI 60 évéről. 6. sz. 504-507. o.

TUDOMÁNYOS CIKK

Benedek Zsófia – Fertő Imre – Baráth Lajos – Tóth József: Termelői heterogenitás a rövid ellátási láncokban: a piacokon értékesítő gazdák jellemző különbségei. 4. sz. 307-319. o.

Bíró Szabolcs – Nemes Gusztáv: Vidékfejlesztési támogatások, lehívások, eredmények. 3. sz. 247-262. o.

Boll Anikó: Vevőelégedettség-vizsgálat tapasztalatai a mezőgazdasági gépek értékesítési folyamatában. 4. sz. 364-375. o.

Dogi Ilona – Nagy Lajos – Csapkés Margit – Balogh Péter: Kézműves élelmiszerek vásárlásának fogyasztói magatartásvizsgálata a nők körében. 2. sz. 160-172. o.

Gáspár Tamás: A regionális fejlesztés új megközelítésben. 1. sz. 41-57. o.

Gonda Cecília: Szőlővenyige felhasználásának lehetséges szerepe a lokális közösségi hőenergia-ellátásban beruházásgazdaságossági vizsgálat alapján. 5. sz. 461-471. o.

Györiné Kiss Erika – Poór Judit: A szőlő- és borágazat jellemzői a szlovén és magyar határ menti területen – Egy kérdőíves felmérés tapasztalatai. 2. sz. 129-142. o.

Husti István – Antos Gábor – Lőrincz László – Bak Árpád: A magyar mezőgazdasági gépgyártás helyzete és kilátásai. 5. sz. 413-426. o.

Jámbor Attila: Tíz évvel a csatlakozás után: az új tagországok agrárjelentésmentényei. 6. sz. 508-518. o.

Jámbor Attila – Vásáry Miklós: A magyar agrárkereskedelem tíz évvel a csatlakozás után. 3. sz. 237-246. o.

Káposzta József: Területi különbségek kialakulásának főbb összefüggései. 5. sz. 399-412. o.

Kapronczai István: Agrárgazdaságunk jelene és jövője. 2. sz. 95-118. o.

Kapronczai István – Keszthelyi Szilárd – Takács István: Gazdaságok jövedelmezőségének és hatékonyságának változása. 3. sz. 222-236. o.

Kispál Gabriella: „Ízlések és borok” – a csongrádi borok pozícionálása. 6. sz. 540-551. o.

Kovács Attila: Az Európai Parlament szerepe a Közös Agrárpolitika 2007 és 2013 közötti többéves pénzügyi keret-re vonatkozó jogszabályainak megalkotásában. 5. sz. 442-451. o.

Kujáni Katalin: Az alternatív élelmiszer-ellátó rendszerek meghatározásának és csoportosításának tényezői. 1. sz. 30-40. o.

Ladoneczki Gábor – Kósi Kálmán: Makroszintű nemzeti stratégiák konzisztenciavizsgálata a biodiverzitás tükrében. 4. sz. 331-340. o.

Lakner Zoltán – Kasza Gyula – Ács Sándor: Pálinkafőzdek jövedelem- és kockázatelemzése. 2. sz. 143-159. o.

Lámfalusi Ibolya – Péter Krisztina – Tanító Dezső – Tóth Kristóf: A mezőgazdasági és élelmiszer-ipari termékekre vonatkozó áfamértékek csökkentésének lehetősége és hatásai. 4. sz. 320-330. o.

Péter Erzsébet – Németh Kornél – Kaszás Nikoletta: Egészségtudatosabb élelmiszer-fogyasztás vizsgálata Zala megyében – A vállalkozások szerepe az egészségmegőrzésben. 6. sz. 552-563. o.

Rózsa Andrea – Tálás Dorisz: Versenyhelyzet-elemzés a magyarországi tejfeldolgozó szektorban. 6. sz. 519-539. o.

Sipos Gyula: A biogáztermelés növényi alapanyagainak összehasonlító elemzése. 4. sz. 341-352. o.

Szabó G. Gábor – Barta István: A mezőgazdasági termelői szervezetek-szövetkezetek jelentőségének és helyzetének változása az EU-csatlakozás után. 3. sz. 263-278. o.

Szente Viktória – Jasák Helga – Szűcs Andrea – Kalmár Sándor: Helyi élelmiszerek fogyasztói megítélése. 5. sz. 452-460. o.

Szigeti Cecília – Tóth Gergely: Történeti ökológiai lábnyom becslése a mezőgazdaság kialakulásától napjainkig. 4. sz. 353-363. o.

Szőllősi László: A hatékonyság szerepe a magyar étkezési tojástermelés jövedelmességében. 5. sz. 427-441. o.

Vajda László: Elvárások, realitások, lehetőségek – A magyar agrárgazdaság tíz éve az Európai Unióban. 3. sz. 200-210. o.

Valkó Gábor: A gazdaságszerkezet változása 2000 és 2013 között. 3. sz. 211-221. o.

Valkó Gábor – Kincses Áron: A gazdaságok hosszú távú fennmaradását valószínűsítő tényezők a mezőgazdaságban. 1. sz. 3-12. o.

Varga Éva: Törpegazdaságok Magyarországon és az Európai Unió déli tagországaiban. 2. sz. 119-128. o.

Vásáry Viktória: Vidéki gazdaságok a közgazdaságtani irányzatok keresztmetszetében. 1. sz. 13-29. o.

TUDOMÁNYOS VITACIKK

Biró Szabolcs – Rácz Katalin: Hatékonyság és foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban – Hozzászólás Mészáros Sándor és Szabó Gábor vitacikkéhez. 4. sz. 376-383. o.

Farkasné Fekete Mária – Balyi Zsolt – Szűcs István: Az agrárgazdaság hatékonyságának néhány sajátos aspektusa. 6. sz. 564-576. o.

Fertő Imre – Baráth Lajos: Hatékonyság

és külkereskedelmi versenyképességi vizsgálatok a kelet- és közép-európai országokban: irodalmi áttekintés. 3. sz. 279-290. o.

Laczka Éva: Az agrárstatisztikai rendszer adatbázisának felhasználási lehetőségei a hatékonyságvizsgálatokban. 5. sz. 472-480. o.

Mészáros Sándor – Szabó Gábor: Hatékonyság és foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban. 1. sz. 58-74. o.

Popp József: Hatékonyság és foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban – Gondolatok Mészáros Sándor – Szabó Gábor vitáirásához. 2. sz. 173-184. o.

Udovecz Gábor: Gondolatok a „Hatékonyság és foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban” című vitacikkhez. 5. sz. 481-487. o.

KRÓNIKA

70. születésnapján köszöntöttük dr. Szűcs Istvánt. 6. sz. 589-590. o.

A Gazdálkodás 2013. évi nívódíjának átadása. 3. sz. 291. o.

Jámbor Attila – Kovács Attila: Innováció az élelmiszer-gazdaságban és a vidékfejlesztésben: Az Európai Agrárközgazdasági Társaság 14. Kongresszusának tapasztalatai. 5. sz. 488-491. o.

Lehota József: Tomcsányi Pál akadémikus 90 éves – Felolvasó ülés a Magyar Tudományos Akadémián. 2. sz. 185-187. o.

Menyhárt Csaba – Rieger László: Konferenciavita, hozzászólások. 3. sz. 292-295. o.

Szabó Gergely: Beszámoló az Agrárgazdasági Kutató Intézet 60 éves jubileumi nemzetközi konferenciájáról. 6. sz. 577-581. o.

Tenk Antal: Csete Lászlót köszöntjük 85. születésnapja alkalmából. 6. sz. 585-588. o.

Tóth Orsolya: Beszámoló a lengyel agrár-
közgazdászok (SERiA) éves konferen-
ciájáról. 6. sz. 582-584. o.

NEKROLÓG

Szabó Gábor: In memoriam Buday-
Sántha Attila (1941–2014) – Az ember
és a tudós egy kolléga emlékezetében.
4. sz. 384-385. o.

Vitai Zsuzsanna: Buday-Sántha Attila
professzor úr emlékére. 4. sz. 386. o.

HIRDETÉS, EGYÉB

Kosztolányi Dezső: Karácsony. 6. sz. 503.
o.

A Gazdálkodás 2013. évi tartalomjegyzé-
ke, valamint szerzőinek és lektorainak
névsora. 1. sz. 75-83. o.

A Gazdálkodás agrárökonómiai tudomá-
nyos folyóirat I. nyári „edzőtábora”. 1.
sz. 89. o., 2. sz. 193. o., 3. sz. 302. o.

Előfizetési felhívás. 1. sz. 91-92. o., 2. sz.
195-196. o., 3. sz. 303-304. o., 4. sz.
395-396. o., 5. sz. 499-500. o., 6. sz.
597-598. o.

Tisztelt leendő Szerzőtársak! 1. sz. 90. o.,
2. sz. 194. o., 3. sz. 296. o., 4. sz. 352.
o., 5. sz. 498. o., 6. sz. 596. o.

Tisztelt Olvasó! 3. sz. 199. o.

Tudnivalók a Gazdálkodásban megjelen-
tetésre készülő kéziratokról. 5. sz. 441.
o., 6. sz. 551. o.

Új szerkesztőbizottsági tagok bemutatko-
zása. 4. sz. 387-389. o.

Szerzők névjegyzéke

Ács Sándor, a Fruktárium Gömör-Tornai
Gyümölcsfeldolgozó és Kereskedelmi
Korlátolt Felelősségű Társaság tulajdo-
nosa, Göd, sandor.acs@fruktarium.eu,
2. sz. 143-159. o.

Antos Gábor, nyugdíjas, a MEGOSZ ko-
rábbi elnöke, antosgabor@gmail.com,
5. sz. 413-426. o.

Bak Árpád, a SZIE Gépészmérnöki Kar
Műszaki Menedzsment Intézet tanszéki
mérnöke, Gödöllő, bak.arpad@gek.szie.
hu, 5. sz. 413-426. o.

Balogh Péter, a DE Gazdálkodástudomá-
nyi és Vidékfejlesztési Kar Gazdaság-
elemzési és Statisztikai Tanszék egye-
temi docense, Debrecen, balogh@agr.
unideb.hu, 2. sz. 160-172. o.

Balyi Zsolt, a SZIE Gazdálkodás és Szer-
vezéstudományok Doktori Iskola PhD-
hallgatója, Gödöllő, Balyi.Zsolt@gtk.
szie.hu, 6. sz. 564-576. o.

Baráth Lajos, az MTA Közgazdaság- és
Regionális Tudományi Kutatóközpont
Közgazdaság-tudományi Intézet tudomá-
nyos segédmunkatársa, Budapest,

barath.lajos@krtk.mta.hu, 3. sz. 279-
290. o., 4. sz. 307-319. o.

Barta István, a VM Agrárpia-
ci Főosztály Termelői Szerveződések Osztálya veze-
tő-tanácsosa, Budapest, istvan.barta@
vm.gov.hu, 3. sz. 263-278. o.

Benedek Zsófia, az MTA Közgazdaság- és
Regionális Tudományi Kutatóközpont
Közgazdaság-tudományi Intézet tudomá-
nyos segédmunkatársa, Budapest,
benedek.zsofia@krtk.mta.hu, 4. sz.
307-319. o.

Biró Szabolcs, az AKI Vidékpolitikai
Kutatások Osztálya osztályvezetője,
Budapest, Biro.Szabolcs@aki.gov.hu,
3. sz. 247-262. o., 4. sz. 376-383. o.

Boll Anikó, a SZIE Gazdálkodás és Szer-
vezéstudományok Doktori Iskola PhD-
hallgatója, Gödöllő, aniko.b@gmx.net,
4. sz. 364-375. o.

Csipkés Margit, a DE Gazdálkodástu-
dományi és Vidékfejlesztési Kar Gaz-
daságelemzési és Statisztikai Tanszék
tanársegéde, Debrecen, csipkesm@agr.
unideb.hu, 2. sz. 160-172. o.

- Dogi Ilona**, a DE Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar gazdasági agrármérnök MSc-hallgatója, Újdombrád, dogi.ilona@gmail.com, 2. sz. 160-172. o.
- Farkasné Fekete Mária**, a SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Közgazdaságtudományi, Jogi és Módszertani Intézet egyetemi tanára, Gödöllő, Farkasne.Fekete.Maria@gtk.szie.hu, 6. sz. 564-576. o.
- Fertő Imre**, a BCE Gazdálkodástudományi Kar Agrárközgazdasági és Vidékfejlesztési Tanszék egyetemi tanára, tanzékezet; az MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont tudományos tanácsadója, Budapest, imre.ferto@uni-corvinus.hu, fertoferto@krtk.mta.hu, 3. sz. 279-290. o., 4. sz. 307-319. o.
- Gáspár Tamás**, a BGF Kutatóközpont, Világgazdaság és Nemzetközi Kereskedelem Tanszék tudományos főmunkatársa, Budapest, gaspar.tamas@kkk.bgf.hu, 1. sz. 41-57. o.
- Gonda Cecília**, a KRF Agrár- és Környezettudományi Intézet tanársegéde, Gyöngyös, cgonda@karolyrobert.hu, 5. sz. 461-471. o.
- Györiné Kiss Erika**, a PE Georgikon Kar Vállalatökonómiai és Vidékfejlesztési Tanszék egyetemi tanársegéde, Keszthely, gyorinee@t-online.hu, 2. sz. 129-142. o.
- Husti István**, a SZIE Gépészmérnöki Kar Műszaki Menedzsment Intézet egyetemi tanára, Gödöllő, husti.istvan@gek.szie.hu, 5. sz. 413-426. o.
- Jámbor Attila**, a BCE Gazdálkodástudományi Kar Agrárközgazdasági és Vidékfejlesztési Tanszék egyetemi adjunktusa, Budapest, attila.jambor@uni-corvinus.hu, 3. sz. 237-246. o., 5. sz. 488-491. o., 6. sz. 508-518. o.
- Jasák Helga**, a DE Gazdaságtudományi Kar Marketing és Kereskedelem Intézet és Vidékfejlesztési és Funkcionális Gazdálkodási Intézet Vidékfejlesztési és Regionális Gazdaságtani Tanszék PhD-hallgatója, Debrecen, jasak.helga@agr.unideb.hu, 5. sz. 452-460. o.
- Kalmár Sándor**, a KE Gazdaságtudományi Kar Marketing és Menedzsment Intézet Agrárgazdasági és Menedzsment Tanszék egyetemi tanára, Kaposvár, kalmar.sandor@ke.hu, 5. sz. 452-460. o.
- Káposzta József**, a Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar egyetemi docense, dékán, Gödöllő, Kaposzta.Jozsef@gtk.szie.hu, 5. sz. 399-412. o.
- Kapronczai István**, az Agrárgazdasági Kutató Intézet főigazgatója, Budapest, kapronczai@aki.gov.hu, 2. sz. 95-118. o., 3. sz. 222-236. o., 6. sz. 503-507. o.
- Kasza Gyula**, a BCE Élelmiszertudományi Kar Élelmiszeripari Gazdaságtan Tanszék egyetemi docense, Budapest, gyula.kasza@uni-corvinus.hu, 2. sz. 143-159. o.
- Kaszás Nikoletta**, a PE Gazdaságtudományi Kar Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola PhD-hallgatója, Nagykanizsa, kaszas.nikoletta@unipen.hu, 6. sz. 552-563. o.
- Keszthelyi Szilárd**, az AKI Vállalkozáselemzési Osztály osztályvezetője, Budapest, keszthelyisz@aki.gov.hu, 3. sz. 222-236. o.
- Kincses Áron**, a KSH Életmód-, foglalkoztatás- és oktatásstatisztikai főosztály, Életszínvonalstatisztikai felvételek osztálya osztályvezetője, Budapest, Aron.kincses@ksh.hu, 1. sz. 3-12. o.
- Kispál Gabriella**, a SZIE Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola PhD-hallgatója, Gödöllő, kgabriella12@gmail.com, 6. sz. 540-551. o.

- Kispál-Vitai Zsuzsanna**, a PTE Közgazdaságtudományi Kar Gazdálkodástudományi Intézete egyetemi docense, Pécs, vitai@ktk.pte.hu, 4. sz. 386. o.
- Kósi Kálmán**, a BME Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Környezetgazdaságtan Tanszék egyetemi docense, tanszékvezető-helyettes, Budapest, kosik@eik.bme.hu, 4. sz. 331-340. o.
- Kovács Attila**, a BCE Gazdálkodástudományi Kar Agrárközgazdasági és Vidékfejlesztési Tanszék PhD-hallgatója, Budapest, attila.kovacs4@uni-corvinus.hu, 5. sz. 442-451. o., 488-491. o.
- Kujáni Katalin**, a SZIE Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola PhD-hallgatója, Gödöllő, kujanikatalin@gmail.com, 1. sz. 30-40. o.
- Laczkó Éva**, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, c. egyetemi tanár, Budapest, Eva.Laczkó@ksh.hu, 5. sz. 472-480. o.
- Ladoneczki Gábor**, a BME Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Környezetgazdaságtan Tanszék PhD-hallgatója, Budapest, l.gabor@eik.bme.hu, 4. sz. 331-340. o.
- Lakner Zoltán**, a BCE Élelmiszer-tudományi Kar Élelmiszeripari Gazdaságtan Tanszék egyetemi tanára, Budapest, zoltan.lakner@uni-corvinus.hu, 2. sz. 143-159. o.
- Lámfalusi Ibolya**, az AKI Pénzügy-politikai Osztály tudományos munkatársa, Budapest, lamfalusi@aki.gov.hu, 4. sz. 320-330. o.
- Lehota József**, a SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Üzleti Tudományok Intézete Marketing Módszertani Tanszék egyetemi tanára, Gödöllő, Lehota.Jozsef@gtk.szie.hu, 2. sz. 185-187. o.
- Lőrincz László**, a Hevesgép Kft. ügyvezető igazgatója, a MEGOSZ elnöke, Heves, hevesgép@t-online.hu, 5. sz. 413-426. o.
- Menyhárt Csaba**, a Gazdálkodás szerkesztőségének munkatársa, Budapest, gazdalkodas@aki.gov.hu, 3. sz. 292-295. o.
- Mészáros Sándor**, c. egyetemi tanár, az Agrárgazdasági Kutató Intézet ny. tudományos tanácsadója, Budapest, dr.emes@t-online.hu, 1. sz. 58-74. o.
- Nagy Lajos**, a DE Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar Gazdaságelemzési és Statisztikai Tanszék adjunktusa, Debrecen, nagyl@agr.unideb.hu, 2. sz. 160-172. o.
- Nemes Gusztáv**, az MTA KRTK Közgazdaságtudományi Intézet tudományos munkatársa, Budapest, nemes.gusztav@krtk.mta.hu, 3. sz. 247-262. o.
- Németh Kornél**, a PE Nagykanizsai Kampusz tanársegéde, Nagykanizsa, nemethkornel@freemail.hu, 6. sz. 552-563. o.
- Péter Erzsébet**, a PE Nagykanizsai Kampusz egyetemi docense, Nagykanizsa, dr.peter.erzsebet@gmail.com, 6. sz. 552-563. o.
- Péter Krisztina**, az AKI Pénzügypolitikai Osztály ügyvivő szakértője, Budapest, peter.krisztina@aki.gov.hu, 4. sz. 320-330. o.
- Poór Judit**, a PE Georgikon Kar Gazdaságmódszertani Tanszék egyetemi adjunktusa, Keszthely, pj@georgikon.hu, 2. sz. 129-142. o.
- Popp József**, a DE Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar Gazdaságméleti Intézet egyetemi tanára, intézetvezető, dékánhelyettes, az Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola vezetője, Debrecen, poppj@agr.unideb.hu, 2. sz. 173-184. o.
- Rácz Katalin**, az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztálya osztályvezető-helyettese, Budapest, racz.katalin@aki.gov.hu, 4. sz. 376-383. o.
- Rieger László**, a Gazdálkodás felelős koordinátora, Budapest, rieger.laszlo@aki.gov.hu, 3. sz. 292-295. o.

- Rózsa Andrea**, a DE Gazdaságtudományi Kar Számviteli és Pénzügyi Intézet adjunktusa, Debrecen, andrea.rozsa@agr.unideb.hu, 6. sz. 519-539. o.
- Sipos Gyula**, a Bikazugi Mezőgazdasági Nonprofit Kft. ügyvezető igazgatója; a SZIE Mezőgazdasági és Környezettudományi Kar Növénytermesztési Intézetének tanácsadója, Gödöllő, gysipos@gmail.com, 4. sz. 341-352. o.
- Szabó Gábor**, a DE Gazdaságtudományi Kar Ágazati Gazdaságtan és Módszertani Intézet professor emeritusa, Debrecen, szabog@agr.unideb.hu, 1. sz. 58-74. o., 4. sz. 384-385. o.
- Szabó G. Gábor**, az MTA KRTK Közgazdaságtudományi Intézet tudományos főmunkatársa, Budapest, szabo.gabor@rtk.mta.hu, 3. sz. 263-278. o.
- Szabó Gergely**, az AKI Nemzetközi Kapcsolatok Csoport ügyvivő-szakértője, Budapest, szabo.gergely@aki.gov.hu, 6. sz. 577-581. o.
- Szente Viktória**, a KE Gazdaságtudományi Kar Marketing és Kereskedelem Tanszék egyetemi docense, Kaposvár, szente.viktoria@ke.hu, 5. sz. 452-460. o.
- Szigeti Cecília**, a SZE Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar Nemzetközi és Elméleti Gazdaságtan Tanszék egyetemi docense, Győr, szigetec@sze.hu, 4. sz. 353-363. o.
- Szóllósi László**, a DE Gazdaságtudományi Kar Gazdálkodástudományi Intézet adjunktusa, Debrecen, szollosi@agr.unideb.hu, 5. sz. 427-441. o.
- Szűcs Andrea**, a KE Gazdaságtudományi Kar Marketing és Kereskedelem Tanszék egyetemi tanársegéde, Kaposvár, szucs.andrea@ke.hu, 5. sz. 452-460. o.
- Szűcs István**, a SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Közgazdaságtudományi, Jogi és Módszertani Intézet egyetemi tanára, Gödöllő, Szucs.Istvan@gtk.szie.hu, 6. sz. 564-576. o.
- Takács István**, a KRF Üzleti Tudományok Intézete egyetemi docense, intézetigazgató, Gyöngyös, itakacs@karolyrobert.hu, 3. sz. 222-236. o.
- Tálas Dorisz**, a DE Gazdaságtudományi Kar Számviteli és Pénzügyi Intézet PhD-hallgatója, Debrecen, tdorisz@agr.unideb.hu, 6. sz. 519-539. o.
- Tanító Dezső**, az AKI Pénzügypolitikai Osztály ny. osztályvezető-helyettese, Budapest, tanitocsalad@gmail.com, 4. sz. 320-330. o.
- Tenk Antal**, az NYME Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar Gazdaságtudományi Intézet professor emeritusa, Mosonmagyaróvár, tenka@mtk.nyme.hu, 6. sz. 585-588. o.
- Tóth Gergely**, a PE Georgikon Kar Gazdasági és Társadalomtudományi Tanszék egyetemi docense, Keszthely, tg@georgikon.hu, 4. sz. 353-363. o.
- Tóth József**, a BCE Gazdálkodástudományi Kar Agrárközgazdasági és Vidékfejlesztési Tanszék egyetemi docense, tanszékvezető-helyettes, Budapest, jozsef.toth@uni-corvinus.hu, 4. sz. 307-319. o.
- Tóth Kristóf**, a BCE Gazdálkodástani Doktori Iskola PhD-hallgatója, Budapest, kristof@freemail.hu, 4. sz. 320-330. o.
- Tóth Orsolya**, az AKI Pénzügypolitikai Osztály tudományos segédmunkatársa, Budapest, toth.orsolya@aki.gov.hu, 6. sz. 582-584. o.
- Udovecz Gábor**, a KE Gazdaságtudományi Kar professor emeritusa, Kaposvár, udolak@gmail.com, 5. sz. 481-487. o.
- Vajda László**, a VM EU Koordinációs Főosztály ny. főosztályvezetője, Budapest, vajda.laszloeu@gmail.com, 3. sz. 200-210. o.
- Valkó Gábor**, a KSH Vidékfejlesztési, mezőgazdasági és környezeti statisztikai főosztály főosztályvezetője, Budapest, Gabor.valko@ksh.hu, 1. sz. 3-12. o., 3. sz. 211-221. o.

Varga Éva, az AKI Statisztikai Osztály tudományos munkatársa, Budapest, varga.eva@aki.gov.hu, 2. sz. 119-128. o.

Vásáry Miklós, a VM Agrárközgazdasági Főosztály Közösségi Támogatási és Pénzügyi Osztály EU agrárpolitikai referense; a SZIE Gazdaság- és Társa-

dalomtudományi Kar Közgazdaságtudományi, Jogi és Módszertani Intézet adjunktusa, Gödöllő, miklos.vasary@vm.gov.hu, 3. sz. 237-246. o.

Vásáry Viktória, az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztálya osztályvezetője, Budapest, vasary.viktoria@aki.gov.hu, 1. sz. 13-29. o.

Lektorok névjegyzéke

Aliczki Katalin	Miskó Krisztina
Alvincz József	Mizik Tamás
Bacsi Zsuzsanna	Nagy Géza
Bai Attila	Nagy István
Baksa Adrienn	Nagy László
Biró Szabolcs	Nyárs Levente
Borbély Csaba	Palkovics Miklós
Czene Zsolt	Podruzsik Szilárd
Farkasné Fekete Mária	Popp József
Fehér Alajos	Pupos Tibor
Fenyvesi László	Rác Katalin
Fogarasi József	Schlett András
Fogarassy Csaba	Sidlovits Diána
Forgács Csaba	Szabó Gábor
Garay Róbert	Szabó Zoltán
Harangi-Rákos Mónika	Szakály Zoltán
Hegyí Judit	Székely Csaba
Juhász Anikó	Székely Erika
Kalmár Sándor	Szőke Gyula
Kapronczai István	Szűcs István (D)
Katonáné Kovács Judit	Takács István
Kocsis Tamás	Takácsné György Katalin
Kovách Imre	Temesi Ágoston
Kozák János	Tenk Antal
Lakatos Mária	Tóth Gergely
Maác Miklós	Udovecz Gábor
Madarász István	Vágó Szabolcs
Mándi-Nagy Dániel	Varga Tibor
Markó Béla	Vásáry Viktória
Mikó Zoltán	

Summary

THE SITUATION OF SMALL FAMILY FARMS IN THE EUROPEAN UNION

By: Burgerné Gimes, Anna

Keywords: European Union, small farms, area, production, labour, consumption, sale.

There are a great number of small farms in the European Union (EU) Member States. Their problems have been discussed in many economic and sociological studies. The aim of this study is to investigate and analyse the present situation of small farms in EU Member States based on some important characteristics. Most small farms can be found in Southern Europe and in the recently accessed Central-Eastern European countries; however, their numbers are declining everywhere as they are replaced by larger farms. In spite of the large numbers of such farms, their shares of the agricultural area are small. These shares are somewhat greater in the South European and recently accessed EU Member States, particularly in the poorest ones. By contrast they generally occupy small fractions of the total agricultural area in the most developed Western European countries. However, a great number of people are working on small farms, although their numbers in terms of annual work units, (i.e. converting them into full time annual work) are much smaller, often less than half of the original numbers. Their shares in the national employment statistics, as a rule, are small as well, however they are somewhat larger than the average in some Southern and poorer EU Member States. Farms which are larger than 100 ha and produce high production values occupy the greater part of the agricultural area of most countries. They employ most of the full-time workers. The number of small farms is high, however their productivity, as a rule, is low.

GLOBAL TRENDS IN MEAT PRODUCTION, TRADE AND CONSUMPTION

By: Kozák, János

Keywords: food security, animal product, meat production, meat consumption, meat market.

The world's population more than doubled between 1960 and 2010. The production of basic foods such as meat has even surpassed the world's population. Global crisis phenomena and animal epidemics have caused temporary breakdowns in the dynamics of production. Epidemics have led to market problems and have affected the global trade and consumption of meat. Increases in the production and globalisation of the meat market have increased the access to meat products. As income grows (within limits), food consumption tends to change in favour of meat products. However, there are large regional disparities in global meat consumption. Average per capita meat consumption reaches about 80 kg per year in the developed regions but only 37 kg in the developing ones. With the growth in the world's population and per capita GDP (besides other factors), meat production from all livestock species has increased, although at a reducing rate in recent years. The dynamics of total meat production have been surpassed by that of poultry and pig meat. Thus, meat production has changed in favour of livestock fed grains including cereals

suitable also for direct human consumption. Their expansion can therefore compromise food security; though poultry, having excellent feed conversion rates, provide humans with cheaper animal proteins. Nevertheless, the increasing proportion of livestock foods in the human diet is of concern as their production entails more resources (land, water and feed) compared to those foods they substitute. Therefore meat production from livestock should increase with the most favourable resource requirement and environmental impact per unit of product, since only this can sustain a long-term product expansion in economic and environmental respects. Also worth reconsidering is the role of meat in the human diet, especially where meat consumption is already high. However, the justification of increasing meat consumption may be questionable due to ethical aspects and challenges to food security, the utilisation of cereals in particular.

EXAMINATION OF THE EUROPEAN UNION'S INTERVENTION PRICE REGULATION ON THE HUNGARIAN GRAIN MARKET

By: Nógrádi, Judit

Keywords: price stabilisation, market price, agricultural policy objectives, market regulation, price instability.

This study looks for an answer to how different agricultural policy objectives relate to the market regulation methods regarding price regulations, and if there is a need to stabilise these prices on a governmental level. Experts' opinions are divided regarding this matter. According to the reviewed bibliography, agricultural policy objectives usually include price stabilising endeavours. The main reason behind price instability is the short-term price inelasticity of the supply/demand of agricultural products. Researchers' opinions are divided regarding the need for state intervention. According to Timmer (1989) the government uses price stabilisation programmes for agricultural products because the open market prices do not provide the appropriate level of price stability.

As a result of Hungary's accession to the European Union (EU), the EU's grain intervention system was extended to Hungary; namely a fixed purchase price of 101.31 EUR/tonne is paid by the EU. So theoretically the system does not allow prices to fall below the intervention price. As a result of introducing the EU's intervention system, a decrease in the volatility of prices on the national market can be presumed.

Results based on the analysis of wheat and maize market price variation, have shown that following Hungary's accession to the EU, market price fluctuations for wheat and maize were lower in years when there was an intervention system in place. According to the results, the volatility of prices on the national market has decreased after introducing the intervention system. As the prices of wheat and maize meeting the intervention quality standards are prevented by the system from falling below 101.31 EUR/tonne, the minimum prices were higher than those before the introduction of the intervention system. During the period after EU accession, wheat and maize not reaching the minimum takeover quantity produced by small producers as well as cereals of low quality have been eliminated from intervention. Overall, the average market price rose due to the intervention measures.

Further operation of the intervention system is recommended in order to stabilise market prices. When developing Hungary's position on the issue and establishing the national measures, it is worth noting that the intervention measures will continue to be a good tool to strengthen price stabilisation.

**EFFICIENCY AND INTEGRATION IN HUNGARIAN AGRICULTURE: THOUGHTS
ON THE DEBATE ARTICLE BY SÁNDOR MÉSZÁROS AND GÁBOR SZABÓ**

By: Csizmásné Tóth, Judit – Hollósy, Zsolt – Túróczi, Imre

**Keywords: lack of competitiveness, agricultural strategy, inter-company
integration, vertical integration.**

In our paper we relate to the conclusion of Popp (2014) that an efficiency-oriented strategy is the basis of international competitiveness and, in order to achieve this, it is necessary to increase the productivity of labour and focus on a production structure generating higher added value. Presently, the domestic agricultural and food production is in an adverse situation. The production structure of agriculture in terms of crop production and animal husbandry has been upset at the expense of livestock breeding whose share by now has dropped below 40%. Ownership structure has become fragmented. There are deeper causes lying beyond the present problems of agriculture like the lack of co-operation drive, the mistrust in buyer-supplier relationships, the low bargaining power of producers as well as their under-informed and undertrained nature. High tax burdens have been strengthening the grey economy and an unpredictable economic and legal environment is scaring foreign capital away. In our present paper we concentrate on integration of the different ways of co-operation between companies. However, we believe that in restoring the competitiveness of Hungarian agriculture integration can play a central and outstanding role. Based on a set of criteria worked out by us we conceive three phases in increasing efficiency as a potential solution to eliminate the obstacles hindering the competitiveness of Hungarian agriculture. In the first phase, the professional knowledge of agricultural producers should be increased, followed by strengthening their bargaining potential, and finally the creation of vertical integration forms between producers, processors and traders should be encouraged by the new agricultural policy. In our opinion, integration is an important tool in increasing efficiency and should be given a prominent role in the agrarian strategy. In our opinion, increased efficiency achieved in this way will definitely exert a beneficial effect on the employment figures of Hungarian agriculture in the long run since by increasing efficiency based on integration-type co-operation the incomes of agricultural producers will also increase. By raising the level of professional knowledge and strengthening the bargaining power of producers, a fairer distribution of incomes could be achieved within the product chain which in the long term could have a beneficial effect on the ageing structure of agricultural employees since a career in agriculture would become more attractive to the younger generation. The concept we have worked out is in full harmony with the objective of sustainable food production stipulated in the 2014-2020 reform programme of the CAP which set as its goal the improvement of incomes and competitiveness in the sector and a support scheme for fledgling young farmers.

REVISITING THE ISSUE OF LAND

By: Kalmár, Sándor

Keywords: land, farmer, economy, society, jury.

It is quite clear that the land is the basis of agricultural production, its most stable factor. Given this fact, the question of land is interesting and important for agriculture. Together with this opinion, the land question comes up every day, furthermore in parliament discussion (Austria – Hungary – European Commission 2013/14). All this means that land is not only an issue for agriculture, but this is a complex, general economic, political and juristic issue. The land disputes come from its nature, because on one the hand land is a basic necessity of agriculture, on the other side it marks the country's territory, the border. Every inhabitant needs land, because it provides dwelling and living space, furthermore, after life a burial space. Sport, industry and service activity are all connected to the land. It can be shown that all inhabitants and industry – in different ways – are connected to the land. The right land situation or its missing influences for everybody and everywhere, and gives favourable or not favourable impacts. Regarding land, the most stable factors are its scale, classification and quality, but the cultivation mode, the outputs and the land value more depend on humankind, i.e. farmers. The market plays a decisive role - through prices - in profit and profitability. Finally we have the role of society, where the economic regulations (tax, support, credit) and judicial background (ownership, lease) are the determining factors. As a result, politics and agriculture, and within them the question of land, have always been in organic connection, only the accent has changed depending on historical demands.

CONTENTS

STUDIES

<i>Burgerné Gimes, Anna</i> : The Situation of Small Family Farms in the European Union	3
<i>Kozák, János</i> : Global Trends in Meat Production, Trade and Consumption.....	20
<i>Nógrádi, Judit</i> : Examination of the European Union’s Intervention Price Regulation on the Hungarian Grain Market.....	35

DEBATE

<i>Csizmázné Tóth, Judit – Hollósy, Zsolt – Túróczi, Imre</i> : Efficiency and Integration in Hungarian agriculture: Thoughts on the debate article by Sándor Mészáros and Gábor Szabó	47
<i>Kalmár, Sándor</i> : Revisiting the Issue of Land.....	62

CHRONICLE

<i>Csete, László</i> : Greeting Pál Romány	69
<i>Csete, László</i> : Zsolt Nemessályi: The servant of knowledge transfer and development	72

REVIEW

<i>Hegyí, Judit</i> : Book review of “Pál Izinger’s Life”. Agricultural Engineering for the Nation.....	75
<i>Szabó, Gábor</i> : Anna Burgerné Gimes: Lectures	80

Summary.....	91
Contents.....	95

Tisztelt leendő Szerzőtársak!

A folyóirathoz beküldendő kéziratok elkészítéséhez segítségképpen közöljük azokat a szempontokat, amelyeket a tanulmányok lektorálásakor a bírálóknak vizsgálniuk kell.

Tartalom, mondanivaló (kifejtős válaszok):

1. Van a tervezetnek érdemi mondanivalója?
2. A tervezet mondanivalója összhangban van a címmel?
3. A tervezet szerkezete áttekinthető és logikus felépítésű?
4. A tervezet bevezető összefoglaló részében megfogalmazott állítások megfelelnek a tudományos közleményektől elvárható követelménynek?
5. A tervezet tartalmi része megfelelően alátámasztja az összefoglaló részben megfogalmazott tudományos állításokat?

Módszer, forma (igen, nem, részben válaszlehetőségek):

1. A szerzők a kutatási témához kapcsolódó mérvadó szakirodalmat feldolgozták és azt megfelelő módon interpretálták?
2. A szakirodalmi hivatkozások megfelelőek?
3. A felhasznált adatbázis megfelelő a kutatás célkitűzéseinek eléréséhez és/vagy a hipotézisek teszteléséhez?
4. A szerzők a kutatáshoz megfelelő elemzési, modellezési stb. módszertani eszközöket alkalmaztak?
5. A szerzők következtetései logikailag, illetve egzakt módon kellően alátámasztottak?
6. A táblázatok és ábrák kellően segítik a mondanivaló megértését?
7. A szöveg, illetve a táblázatok és az ábrák aránya megfelelő?
8. A szerzők az egyes szakkifejezéseket helyesen használták?
9. A táblázatok és az ábrák címei és forrásai megfelelően vannak feltüntetve?
10. A mértékegységek használata megfelel a nemzetközi előírásoknak?
11. Számot tarthat a téma nemzetközi érdeklődésre?

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A Gazdálkodás előfizetőihez, olvasóihoz, szerzőihez

A **Gazdálkodás** több mint 50 éve hazánk egyetlen olyan agrárgazdasági tudományos folyóirata, amely helyt ad az agrárpolitikai, gazdálkodási, üzleti, marketing, vidékfejlesztési, üzem- és munkaszervezési, élelmiszer-feldolgozási kérdéseknek, valamint a korszak hazai és nemzetközi kihívásainak.

A **Gazdálkodás** szerzői a mező-erdőgazdaságban, az élelmiszer-feldolgozásban, a vidék- és területfejlesztésben tevékenykedő szakemberek, oktatók, kutatók, menedzserek, doktoranduszok, egyetemi és főiskolai hallgatók. A folyóirat nélkülözhetetlen segítséget nyújt a PhD-hallgatók publikációs tevékenységéhez, és ezáltal a fokozat megszerzéséhez.

A **Gazdálkodás** hozzájárul az EU agrár- és vidékfejlesztési politikájának keretében a nemzeti agrárstratégia tudományos igényű formálásához is.

A **Gazdálkodás** publikációi gyakran elsődleges források új felismeréseknek, gondolatoknak, tananyagoknak és gyakorlati megoldásoknak. A megjelent cikkek aktualitásukat hosszasan megőrzik, s *az egyes lapszámok könyvszerűen újra elővehetők.*

A **Gazdálkodás** gondolkodásra, mérlegelésre és cselekvésre ösztönöz!

A **Gazdálkodás** nemcsak *tudástárház*, hanem *tudásközösség* is! A **Gazdálkodás** – mint minden más tudományos folyóirat – rangját, elismertségét nemcsak a megjelent közlemények színvonala, érdekes újszerűsége, a szerzők, lektorok, szerkesztők munkája fémjelzi, hanem az előfizetések, olvasók, interneten érdeklődők száma is, ami egyúttal az adott szakmai körhöz való tartozást, az előfizetők identitását is tükrözi. Ezért is örömmel üdvözljük előfizetőink körében.

A **Gazdálkodás** rendkívül olcsó, előfizetési díja 5580 Ft/év (áfával). Ennek fejében az évi hat számot kapja kézhez az előfizető. Kérésére megrendelőlapot küldünk!

A folyóirat előfizethető készpénz-átutalási megbízással vagy átutalással, amiről számlát küld a Kiadó (Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet (NAKVI), 1123 Budapest, Park u. 2., tel.: 1/362-8100, e-mail: info@agrarlapok.hu, Böle Réka osztályvezető).

**A Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága
és Szerkesztősége**

A megrendelőlap visszaküldhető

Postán: Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet (röviden NAKVI), 1223 Budapest, Park u. 2. A borítékra kérjük írja rá: „Folyóirat-rendelés”

Faxon: +36/1362-8104

E-mailen: boler@nakvi.hu

Gazdálkodás

MEGRENDELŐLAP

Előfizetési díj 2015. évre: **5.580 Ft.** Példányonkénti ár: **930 Ft**

Megrendelem a Gazdálkodás c. folyóiratot 2015. évre ... példányban.

Az előfizetési díjhoz csekket kérek

Az előfizetési díjat átutalással rendezem *

Megrendelő

Kézbesítés helye

Neve: Név:

Számlázási címe:

..... Cím:

Telefon:

E-mail:

Kiadja a Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet

1223 Budapest, Park u. 2.

Tel.: +36 1 362 8100

Web: www.agrarlapok.hu

E-mail: nakvi@nakvi.hu

* Az előfizetési díjat a NAKVI 10032000-01743276 számú számlájára való átutalással egyenlítheti ki.

GAZDÁLKODÁS

AGRÁRÖKONÓMIAI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT
SCIENTIFIC JOURNAL ON AGRICULTURAL ECONOMICS

TÁMOGATÓINK:

FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTERIUM
NEMZETI AGRÁRSZAKTANÁCSADÁSI, KÉPZÉSI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI INTÉZET
AGRÁRGAZDASÁGI KUTATÓ INTÉZET

GAZDÁLKODÁS SZERKESZTŐSÉGE:

1093 Budapest, Zsil utca 3-5.

Telefon, fax: +361-476-3295

E-mail: gazdalkodas@agrarlapok.hu

www.agrarlapok.hu

Kéziratokat a szerkesztőségbe szíveskedjenek küldeni, ahol a folyóirattal kapcsolatban minden más kérdésben is szívesen állnak rendelkezésére

KIADJA ÉS TERJESZTI:

NAKVI Nemzeti Agrárszaktanácsadási,
Képzési és Vidékfejlesztési Intézet

Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet,
1223 Budapest, Park utca 2.

Felelős kiadó: Dr. Mezőszentgyörgyi Dávid, +361-362-8100

LAPTULAJDONOS:

FÖLDMŰVELÉSÜGYI
MINISZTERIUM

A folyóirat éves előfizetési díja 5580 Ft/év, amely az áfát is tartalmazza.

A folyóirat előfizetése történhet: készpénzátutalási megbízással
Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet
1223 Budapest, Park utca 2. „Gazdálkodás” jelöléssel. Átutalással
(megrendelésre számlát küldünk).

HU ISSN 0046-5518

Nyomtatás:

D-Plus Nyomda

1037 Budapest, Csillaghegyi út 19-21.

Telefon: +361-45- 2772

E-mail: www.d-plus.hu

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Burgerné Gimes Anna, akadémiai doktor, ny. egyetemi tanár, az MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézetének nyugdíjas kutatója, Budapest, burger.anna@krtk.mta.hu

Csete László, a Gazdálkodás tiszteletbeli főszerkesztője, c. egyetemi tanár, Budapest, drcsetelaszlo@gmail.com

Csizmásné Tóth Judit, az SZF Közgazdasági, Pénzügyi és Menedzsment Tanszék főiskolai tanársegédje, Szolnok, tothju@szolf.hu

Hegyi Judit, az NYME Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar Gazdaságtudományi Intézet egyetemi docense, intézetigazgató, Mosonmagyaróvár, hegyij@mtk.nyme.hu

Hollósy Zsolt, a PE Georgikon Kar Vállalatökonómiai és Vidékfejlesztési Tanszék egyetemi docense, Keszthely, hollosy@georgikon.hu

Kalmár Sándor, a KE Gazdaságtudományi Kar Marketing és Menedzsment Intézet Agrárgazdasági és Menedzsment Tanszék egyetemi tanára, Kaposvár, kalmar.sandor@ke.hu

Kozák János, a SZIE Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar Állattenyésztéstudományi Intézet egyetemi tanára, Gödöllő, kozak.janos@mkk.szie.hu

Nógrádi Judit, az MVH Intervenciós Intézkedések Igazgatósága igazgatója, Budapest, judit.nogradi@gmail.com

Szabó Gábor, a DE Gazdaságtudományi Kar Ágazati Gazdaságtan és Módszertani Intézet professor emeritusa, Debrecen, szabog@agr.unideb.hu

Túróczi Imre, az SZF Közgazdasági, Pénzügyi és Menedzsment Tanszék főiskolai tanára, rektor, Szolnok, turoczi@szolf.hu